

2018 / 6

szlovákiai magyar írók folyóirata

OPUS

ISSN 1338-0265
9 771338 026000
18006

OPUS 57

57

A lapszámot
Piros Boróka
műveivel illusztráltuk

Címlap:
Mennybe
Horváth Balázssal közösen,
videó (Tiziano:
Mennybemenetel), 2016

Hátlap:
Másolat
installáció, selyempapír,
frottázs, 2010

10. évfolyam, 6. szám
Felelős kiadó: Hodossy Gyula
Főszerkesztő: Hizsnjai Zoltán (opus.hizsnjai@gmail.com)
Szerkesztő: H. Nagy Péter (h.nagy@gmail.com)
Grafikai és képszerkesztő: Juhász R. József
Munkatárs: L. Varga Péter (Budapest)
Szerkesztőség: Duna Palota, Galantská c. 658/2F, 1. e. 5,
92901 Dunajská Streda, www.szmit.sk
Nyomta: TAMA Solutions Kft., Budapest
Megjelent 2018 decemberében 700 példányban.
Megrendelhető a kiadó címén.
Regisztrációs szám: EV 3714/09

Dvojmesačník, X. ročník, 6. číslo
Vydavateľ: Spoločnosť maďarských spisovateľov na Slovensku
Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479, IČO 30806372
Sídlo spoločnosti: Galantská c. 658/2F, 92901 Dunajská Streda,
Vydavateľ: Gyula Hodossy.
Šéfredaktor: Zoltán Hizsnjai
Redaktor: Péter Nagy, H.,
Grafický a obrazový redaktor: József R. Juhász
Spolupracovník: Péter Varga, L. (Budapešť)
Redakcia: Palác Duna, Galantská c. 658/2F, 1. posch. 5, 92901
Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: opuslap@gmail.com
Tlač: TAMA Solutions Kft., Budapest
Vyšlo v decembri 2018. Náklad 700 ks.
Registračné číslo: EV 3714/09
ISSN: 1338-0265

Megjelent a Szlovák Köztársaság Kisebbségi Kulturális Alapja tá-
mogatásával – Realizované s finančnou podporou Fondu na pod-
poru kultúry národnostných menšín

szlovákiai magyar írók folyóirata

OPUS

MEG JELEN IK K ÉTHAVONTA
Kiadja a Szlovákiai Magyar Írók Társasága
Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479

TARTALOM

Szövegtér

Nagy Zopán: Poszt – Prae; Fragmentumok,
szövegroncok, no. II.; Fragmentumok,
szövegroncok, no. III. (versek)2

Várostér

Száz Pál: A dohos oldal10
A.Gergely András: Vízjeleink, emlékezeti
képtárunk, városterünk (esszé)17

Horizontok

Siska Péter: Lapok Bernardo Soares
noteszéből; Hóreb; Zenit (versek).....29
Baranyai Dóra: Naphal; Két szeptember
között a mennydörgés; Szombatról
vasárnapra; Múlik; Azóta sem
találtam meg a dalt, ami segít
elengedni téged (versek).....32
Tóth N. Katalin: Boldog új évet!; Ne gyűjts
lámpát!; Ördög bújít a zongorámba; A tű;
A betegség szinonimái (kísprózák)36
Z. Németh István: Tíz bolha (kísprózák)47

IrodalmiKorzó

Kávéházi beszélgetés Németh Zoltán
költészetéről és a poszthumán líráról....51

PrózaVáltozatok

Benyovszky Krisztián: Oidipusz Zomborban
(Hász Róbert: *Fábián Marcell
pandúrdetektív tizenhárom napja*)66
Katona Nikolas: Fejezet a queer
irodalomból III. James Lecesne: *Trevor*....70

Szakkritikák

Kurucz Anikó: Diffindere portas (Mekis
D. János: *Auctor ante portas*).....79
Baka L. Patrik: A sci-fi mint a demokrácia méltatása (Tóth Csaba: *A sci-fi politológiája*) ..82

Palimpszeszt

Plonický Tamás: Bírószemmel. Döntés-
függőség és szociológiai tematikák
Pető Péter *Leshatár* c. kötetében87
Ungvári-Zrínyi Kata: Anyag, határ, kutatás.
Piros Boróka művészetéről
[bemutatószöveg].....91

Munkatársaink94

Poszt – Prae

(Avagy: Uroboros – a farkába harapó kígyó – és Abraxas a „dupla-lényegű” találkozása Szentkuthy Miklós szövegtengerének egy-egy örvényében.)

*A „tartalom” azáltal lett önmagábnál önmagává,
hogy összesűrűsödött, egybecsomósodott és csak vak
tehetetlenségi nyomatékként létezett, valahol messzire elkallódva
a formájától: formák és tartalmak kétlaki életet éltek.*

**

A Meru-hegy (szanszkrit nyelven Sumeru): a Tejút magja.
Nimród csillagképén keresztül jutunk csillagösvényen a Tejút
közepébe.
Vetített kép(zet)ünkben felül- és belülnézeti világképek mutatják
az utat...

Kínai mitológia: Xuanwut teknősként ábrázolták, amely köré
egy kígyó tekeredik... Az uroborosz-jelkép a mitológiában egy
saját farkába harapó sárkány is lehet...

A Tejút: Földünkről látható panorámaképe a farkába harapó
kígyót, illetve a Világteknőst jelképezi. Nut egyiptomi istennő
védelmező teste a Tejút...

Thor és Jormungand (Midgard-kígyó, Jörmungandr) harca...
Jelenleg is láthatjuk őket egy képzelt hologramban. Genbu és a
Világkígyó is ott vigyorog...

Az uroboros: az örökkévalóságot, valamint az örök körforgást
és a folyamatos megújulást jelzi, rezonálja. A végtelen meg-
újulás és (az alkímiában is) a halhatatlanság jelképe...

Ó, dermedt, majd feloldódó,
Önnön (m)értékeit is meghaladó:
Vaskos és hosszú, sima, hűvös-bőr tapintású
Síkos lény, anonim-alakzatú!
Ó, gyakran magába forduló: kígyó-uborka-kígyó!

**

Az Abraxas-gemmák a római császárkorban igen elterjedt, amulettként használt mágikus gemmák, melyek egy-egy csoda-alakot ábrázoltak, rajta a bűvös erejű Abraxas szóval, görög írásban...

Az *alaknak* emberi törzse volt: növény-démon karokkal, kakasfeje: lángoló taréjjal, a lábai pedig hullámszó-sziszegő, örökké vedlő és újraöltöző kígyók voltak. Egyik kezében korbácsot, a másikban koszorút tartott. A gnosztikus szekták az Abraxas-gemmák mintájára a középkorban talizmánokat készítettek, amelyek a legtöbb baj ellen megóvták hordozójukat...

„Nekem minden sikerül, sike-sikerül, a baj elkerül...”

Misztikus szöveg-szövetek pókháló-térkép foszlányai...
Sötétségbe szőtt gomolygás-foltok öröm(leány)magányai...

Abrakadabra-gong! Habra hab...
Ólmosan fortyogó penészhab-latyak...
Fémesen rekedt gerjedelem, remegés-alap...
Absztrakt hangzat-ábrázat. Tanra tan...

**

*Minden „valami” olyan itt, mintha csak
egy középkori ajak sápadt szirmai közül hullna alá,
szigorú és hideg porzóként. (...) Hullámai úgy viszonylanak
formában és mozgásban egymáshoz, mint egy mozdony szédült kerekei,
melyeket a karok leleplező mozgása kísér az iram méhében.*

*Élménytől a kifejezésig:
a legközönségesebb
lehetőségek leltározása*

...

Fragmentumok, szövegroncsok, no. II.

...

a tükörben pedig volt, ami volt

...

ám, a szemhártya alatti, szemfolt
mögötti tájban, a sivatagos,
holtvárosi szikes:
szürke-lepedékes,
barnás hínár-hártyával belepett
tenger-részletre emlékez(tet)ett...

elvértve, ősi szélkerekek ma-
rad-vá-nya-i meredeztek eme
tájak előtti tájból: félig be-
temetett óriás fa-mutánsok,

heherészve és fityiszt mutatva
az ég (vagy „Manitu” szellemarca)
felé...

*

eközben, egy kiállítás-megnyitón
autista kislány az üvegpadról
fluoreszkáló labdával vonaglón
nyöszörög-röhögcsél a felolvasón:

*...elitta(m) a kör(m)öm fényét
elitta(m) a hajhagymákat*

– *nedvem szívta(m) szembogárból* –

*elitta(m) a szem fehérjét
elitta(m) a mágiákat...*

*

kisvártatva:

egy idősödő művésznő
mint bábos és műlovarnó:
*elmondott egy aforizmát
s megcsókolta farom izmát*

*

amott:

frekventáltan zaklatott
szimultán-zord szólamok:

fröccsentett gerbera
preparált cimbalom
tejfölös gordonka
csúsztatott rágalom

majd:

herpesz gölem mesüge
árpász nyálhal ízibe
akileül: felüle
óriás-nász ki(s)csibe

ó:

szerep csecse szerencse csan
nan-han hangzat alakzat-tan
manír fakír fakír manír
szemre szeszes szerecsen ír

*

hajnal-borda
(bordal helyett)
albínóban

árok-ágyék fetregése
(aznaposok kihűlt kelyhe)
domb-negatív szélhűdése

vétek vétek
a Védákat megettétek
vedte-szedte árok-verte
mocsarában genny-he-reg-ve

tettleg tett reng
tetra-ferment mer merenghet
merenghet *merr*:
alfa-elfe elm-folyása hermet-permet

hajnal-borda
ráng a hóban

*

egy világvégi lefolyócsatornából
most ínycenc *freak*-jelenetek
bukkannak föl

mocsárlény és zöld-hályog
foszladozó *folklor*-lápos
ölelésén át látjuk:

homokos hordalék
közettörmelékekkel
iszapos táj-szelet
a lucskos folyó nyaka a
hegyekből kitekередik
hogya völgy ölébe ontsa
ásványokkal teli
vérét

poétikus
felhők alatt
alluviális
tájkép dagad...

*

itt pedig:

spirálba tekert
áttetsző ólom a felhő
felhő al-hőiben
duzzadó felhő

pulzáló-porladó
habszivacs-tekerics
mákonyos ólom
álmodó foncsor

las-sít-va for-gá-cso-ló-dó
alakzat-trancsír
tömörből – a foszlányba
foszlányból – a rétegbe
spirális elme-tánc

majd vad vihar-köpet...
nar-co-phon-y-a

*

intermezzo

vers a felhőről:

ó, képlékeny-tömör, áttűnő szivacs!
türkiz habzás, lyukacsos kéksajt-álom,
gomolygó foszlás, hártás én-halálom;
etheri émelygés, rezgő lég-ragacs...

felhő a versről:

ó, érzékeny sömör, vágykeltő ripacs!
züllés, romlás, hátsó rímedet hágod;
szorongó képmás, múltad „in-halálod”,
kényszeres kétkedés, hörgő
maszk-ragacs...

*

örüljenek egek
űrüljenek (az) emberek...
harsogjon a tenger
s minden benne-való!

jaj az alvilág meztelen
s az élő-holt mind megremeg...

a reménytelenség összezúz
a bosszúság elhomályosul...
a bizonyosság az élő hús
lenne ám beteg árnyék vonul

a mozdulatokban
és az avas fény
megromlik obszcén
fél-gondolatokban...

űrüljenek (az) egek
őrüljenek emberek...

Fragmentumok, szövegroncsok, no. III.

..... ~ ... ~

Katedrális!
(*Nostradamus*)

Viadukt!
Ki kiáltott?
(*Immár késő...*)

Belső kakukk
Szól amott
:
Ungathanda ukuba...
Haniry ny hanana...

Shisai hy phoet kyaitetaal
S a néhai vágy-moped két kéjtállal...

(Zulu, malagaszi, burmai és hunniai hallucinációk.)

--

Ó, hommage-montázs!

Nincs kakadu, nincs akadály –
mondta Kodály
(a *módszeres*) –
mondta Kassák
(Őt most ássák)
elő újra,
s mondja: szeresssssss!

(Eres szere szép veretes...)

Eközben, amott, „odaát”,
sírásó szaval holt ódát:

Hamvas Bella a *Határon*...
Heliáne: *Karneváln*...

Kinyalták a királylányt...
A király hányt...

--

Jelenések...

*Felhők, nedvedző felhő-rések:
Pedopanlupa felől...*

*Füstölnek a menstruáló kémények,
súlyosan gomolyog a méreg... Itt a Varázsló lakik;
és a legnagyobb katlan: alattunk a vulkanikus ének...*

*A négytüdejű óriáspók bebúvik kövei közé a parton:
csípése halálos, de ő már ismer, tenyéréből etetem...*

*Hallom a kirihurea-tyúkot: álmában...
Fekete és olajzöld: hullámtaraj és kagylófény, holdezüstben...*

*Hajnalderengés...
Győző-bátyám koponyáján deres bajusz-rés...*

*Felhők, kéklő felhő-falloszok:
Panpedelupe felől...*

- -

Intermezzo, avagy közjáték-töredékek, illetve egy fél-álomban élő álom-részlet:

Parsifal-eposz (Wolfram von Eschenbach, Wagner, Marienbad, kúria, 1845).
Élőjáték: sérülés, majd sebláz általi komponálás a Grál nyomában... II. Lajos udvara, Grál templom: látványterv, 4 és fél órás (utolsó) opera, Bayreuthi színpad... Amfortas: bariton, Gurnemanz: basszus, Parsifal: tenor, Klingsor: bariton, Kundry: szoprán, Titurel: basszus, Grál lovagok: I. tenor, II. basszus, Négy fegyvernök: két szoprán, két tenor, Viráglányok: egy alt, négy szoprán, egy mezzo-szoprán. (Valahogyan Trisztán és Izolda is a színpadra keveredik, de az örök lelöködösik őket...)

Titurel, az első Grál király: egykor angyaloktól, az ég küldötteitől vehette át a Szent Grált. Az *Utolsó vacsora* kelyhében (ugyebár) a Megfeszített vére folydogált. És a lándzsát is megkapta Titurel, melyet ama római „legionárius” döfött Jézus oldalába... Ecce homo! Íme, a dárda... Az ereklye csodatevő ereje tekintélyt adott a „rendnek”. Monsalvat hegyén, hatalmas templomban: beavatott lovagok (hermetikusan) őrizték... Ám, Klingsor, a varázsló megirigyelte s létrehozta (egy bizonyos-bizonytalan, képzeletbeli sivatag közepén) a Mágia országát, buja Viráglányokkal, és... Jaj, Amfortas lovag Kundry-virág csapdájába akadt, és... Itt: az álom-rész megszakadt...

Utórezgések. Ébredés előtt a következők mosódnak össze: apokrif evangéliumok, kopt gnosztikusok (*Papyrus Berolinensis*), az akhmim-kódex néven is ismert papirusz, amely az V. század elején: tollakba burkolva, egy fal-belsőben (talán egy klauzúra falán), egy keresztény temetkezési helyszínen volt elrejtve... Hülozoizmus, pánpszichizmus, faunológia, kozmogónia, apokaliptika (de origine mundi)...

A *leírót* három iker-leánya ébresztgeti. Anna, Luna és Zoé: nemzójük homlokát, nyakát és köldök-környékét csókolgatják...

--

Egy tükör-sima, mattrá csiszolt obszidián-falon az alábbi vers-véset olvasható:

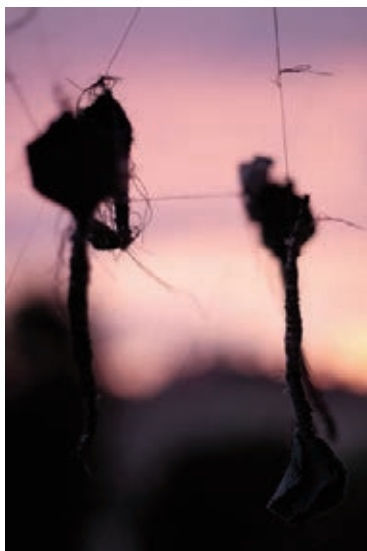
Appendix

Szúrágott fa
Homokóra
Serceg-reped
Homok perreg

Kék-kristályos
Karcos-ráncos
Kvarc-opálos
Ón-halálos

Higany-beteg
Homok perreg
... ~ ... ~ ...
Szaturnuszi
Éj közeleg

... ~ ... ~ ...

Céllal I. - installáció, textil, cérna, 2015

SZÁZ PÁL

A dohos oldal

út[be]leírás

(részlet)

kitérővel indulok, pontosan tudom, hogy hová, de hogy is tudnám, hogyan, merre, az egykori Vrbaňa hídon megyek át a Miljackán [melyet ma a háború köztudomás szerinti első két áldozata, Olga és Suada nevére kereszteltek át [egy horvát és egy bosnyák diáklány volt [a nerez emléktáblába vésett nevük csillog a híd közepén, a virág elhervadt, elhullott mellette, rég elmúlt már az évforduló], akik másokkal együtt vonultak ki tiltakozni s valahonnét főntről], lelőtték őket, onnét, ahová most igyekszem], végigmegyek a Terezija sétányon [a Miljacka sáros a tegnapi záporsorozattól, víze bíborba burkolódik], átmegyek az úton, bűdös van [a szennyvíznek nemcsak a szaga csap ki, a leve is, szintén az eső, melyet felöklendezett], megkerülöm a tócsát, aztán a haránt-omlott lépcsősor következik [amelyet É-vel másztam meg [útban a zsidótemetőhöz, omlásveszélytől reszkető fáradt térdekkel, de most] tovább megyek, el az utcára nyíló autószerelő műhely előtt, szedem a lábam, ver a víz, növekszik a nyomás, most is közeleg valami, az előbb mintha a Trebević fölött dörgött volna az ég a fenyvesek messzeségében, amely zavaros képet ölt a város fölött, a hídról láttam az imént, most befordulok a Nova nevű utcába [melynek eleje a folyóparti forgalmas útra vezet, a Terezijára, s melynek már a neve is egy új rezsimet hirdet, a Monarchiáét [akárcsak a parton futó úté, amely a Császárnő nevével hirdeti a katolikus birodalom ideragyogó fényét, akinek patrónusa az a Savoyai Jenő volt, akinek nevét a törökök e városban különben átokba foglalták], de az idők változtak], Új utca alakult a régi mahalák városszéli fragmentáltságából, kurta utca, pár lépés csupán, míg az egyenes sík a végében emelkedőt vesz, s meredeken áramlik felfelé, alig követhetően az már a török házak világa maradt, melyek régi agyafúrtságának folytán tudják, hogyan kapaszkodjanak a lejtőn, girbe-gurba útjai mellett hogyan verjenek fészket, a sík a hatalom idegen divatáé maradt, a társasházaké, az egyenes és merőleges vonalaké, melyek oly idegenül hatnak a fölé meredő kuszaság tövében, az utca külsínével a Nyóckerre, formáival a Žižkovra emlékeztetett [bár egyikre sem hasonlít, a kétemeletes házak rövidke is, aprók, mintha miniben képviselnék a Monarchia stíljét, s szimplában, legalábbis ami a homlokzatokat illeti, meg egyébként is ez proli utca volt, munkások lakták, a belváros szélén, minek ide pucc, stukkó vagy puttó, ebbe a liliputi Monarchiába], csak azért fordultam be itt, mert itt laktunk Jével pár hónapja, a múlt héten pedig tesómat jöttem

ide elbúcsúztatni [úgy érzem, kötődöm érzelmileg Ir. lakásához, amely ugyan átmeneti tér, mégis eszembe jut róla az ínygyulladásom, és a Jével közösen látott filmet, mi is volt a címe, [Sleep Dealer, vagy Deep Sleeper, elfelejtettem [Light Sleeper!], pedig tetszett, Dafoe játszott benne, meg ki is, nem jut eszembe [Susan Sarandon], egy élveteg New York-i madam a 90-es évek végének hangulata, könnyűdrogok, végre egy film az érett férfiről, aki egyáltalán nem ura a helyzetnek, aki még magát sem tudja megmenteni, aki szokásai és függőségei rabja, akinek élete kiüresedett, aki elveszti a Nőt], néztem lázasan, égett pupillákkal és gyulladt ínnyel [akkor is le voltam rongyolódva, mint most, amikor már nem utazom, mert nem utazhatok, nem lehetek ott, be lettem ide betonozva [de nem szépítem az elmúltakat, nem keverem az emlékekbe a messziről jött ember képzelgéseivel, nem], egyébként sokáig azt gondoltam, meg van átkozva ez a város, pláne amikor először beléptem Ir. lakásába, s este lázasan ágynak estem, azt hittem a P-ből való visszatérés után nem érhet már semmi, eleget szívtam, lbr. doktor terápiáján például, na meg az elvonási tünetek megbabonázottságában, meg a napi háromszori izzadás, amikor Br-nál laktam, a fullasztó lihegés, amely a város meredek utcáin tört rám, aztán a felszakadó slejm miatti köhögés, a mahala girbe-gurba utcáin visszhangzott, bár talán szokott dolog ez ott], most nem fuldoklom, igaz, még a síkon vagyok, a folyót körülvevő keskeny sík utcákon, de a tüdőm is tiszta, és most már az ínyem sem gyulladt, most már csak mindennek a következményét meg utózmányát viselem, most már megszabadulok az átoktól, most már csak néhány nap választ el attól, hogy elhagyjam a várost [amelyet imádok, gyűlölök, magam sem értem mit s miért, nem vagyok meggyőződve arról, hogy jó helyen vagyok, sosem és sehol sem voltam, de itt és most úgy sejtem, az utca végén balra, a szomszéd utca végén a választ megtalálhatom], gondolom, míg elballagok Ir. lakása mellett, melyet már nyilván mások laknak, bekanyarodok, a szomszéd utca tovább folytatódik dombnak felfelé, s valóban ulica Tekija, az egykori derviskolostorról nevezték el, amely valahol itt állt, balra a Nova kurtábbik fele torkollik bele, itt ütközök bele a látványba, ami akkoriból ismerős [oda hordtuk a szemetet Jével Ir. lakásából reggelente kidobni, a konténerek az út túlfelén, felette egy vadszilvafa virágozott [most sárga bogyókat érlel], fehéren borult a fekete műanyag konténerekre meg a körülöttük szétszórt szemétre [mely a fogyasztóikkal ellentétben örök], ott tornyosul föléljük a zuzmóette, mohás és kopott betonfala a Skenderija hatalmas komplexumának nyugati oldala, ebbe a Novi utca kurtábbik végéből nyíló képbe még egy nyugtalanító elem vegyül, épp ebből a betonfal-háttérből nyílik három szigorú ablak, vagy tán csak nyílás, amely elárulja a falat [elárulja, hogy a semmibe, a pusztá égbé tornyosul, levegőbe mered, nem jár neki sem tető, sem beltér, ő a feleslegesen felhúzott fal [talán nem volt idő befejezni az ötéves tervet, ki tudja], a szárnyak nélküli ablakok, mintegy háromszor egyszer másfél méternyire hatályon kívül helyezik a falat, a megfelelő szögéből, innen az utcából jöve, a Tekijába torkollva reggelente látni engedte a napot, töredéket mutat most a falon túli felhők fehér szegélyéből, egy szarajevói dolmányosvarjú ül most a bal ablak kávéján az egykori reggeli galambok helyett], egyszerűen le kell írnom részletesen e képet, mert ez marad, most tudatosítom csak, bár megmagyarázni nem tudom, miért ez [miért ez a kép marad, miért ez a hiábavalóság, miért ez a kiterjesztett metafora, allegória, vagy hogy mit láttam bele, mint a filmbe, nem tudom, ezért magyarázom, magyarázkodom, hogy itt és jelenleg ott a múltban is botorkálok], a szemetesek előtt jobbra fordulok, erre is jártam már, mindjárt felbukkan a Skenderija parkolója, jobbról pedig az az udvar [az az udvar, amelyet a sztereotípiákkal játszva balkáninak nevezhetnénk, amelyet szemből egy terasz ural, egyszerre keleti terasz kecses boltívekké szelídített gerendákkal, körben fafaragás díszíti, alattuk farácsozat, mind törökös, azaz bosnyák, de valami ócskább kivitelben, valami

posztotomán, ami félig csak mímeli a törököt, mégis elég régi, a hegyről alászálló örökös pára korhasztotta fája megfeketedett az égető nyárdéli naptól, csoda, hogy le nem omlik [van valami gangos, pesti bája, a sztambuli városi faházakra is emlékeztet, Jével nézegettük őket, egy téli napon, a Monarchia korában lehetünk továbbra is, vagy az első Jugó állam idején építhették, ez az igazi bosanski stil [nem amit Pařík meg Vancaš és Vittek és Blažek ötlöttek ki, hanem ez az], ahogy a hagyományos beépül az újba, ahogy a musebak újjászületik az egykor modern munkásházban, bár az új idők olyan távol vannak, hogy mostanra nemcsak az idő ette fa, de a málló vakolat alól felszabaduló téglák pőresége is, ez a tovább élő vegetálás, lassú erodálódás, az összeolvasztás és egymásbaélés, ahol a zvekir felváltja a zár és a lakáskulcs, s az avlija a társasház placca és udvara lesz, és demirli pendžerjeivel] távolról a Monarchia kisvárosi munkásnegyedekre kezd hasonlítani [melyek mára már eltűntek vagy legalább konszolidálódtak, Žižkovon az asznáció alatt részben lerombolták, a pesti tűzfalak kulisszái pedig eltakarják, a pozsonyi Blumentál környékén is ledózerolták a szomorú munkásházakat], régi képeken látni csak ilyeneket, mint itt, vasárnapi képesújságokban, amelyek a szociofotó hőskorában mutatják meg a külvárosi nyomort, igaz ugyan, ebben a városban sosem volt ily mértékű iparosodás, igazi munkásnegyedek sem alakultak ki, de itt, ezen a beugrón, ebben az udvarban tovább él egy szelet ebből a világból], házai sajátosan, mondhatni balkáni módra, meggyötörten, mállva, lekopva, golyókkal meghintve, s lám, emberek élnek ezekben az épületekben], fáj a szívem ezért a pár házért, hogy ennek a sajátos stílnak és couleur localnak a napjai meg vannak számlálva, igaz, mindig is meg voltak, és sosem ismertük e napok számát, s igaz az is, hogy a tengődés örök, talán ez is az átok miatt van, gondolom, s tovább ügetek, itt változik át a Tekija utca igazi mahalai utcává, habár az egykori Skender-pašina mahala [ahol a derviskolostor, azaz tekija is állt], ma már nyomokban sem látszik, csak odaképzeltetőek az egykori elszórt törökházak a mai családi házak tömött sorának helyére, nem is sorokról van szó, de girbe-gurba utcanyúlványokról, kocsi-bejáróknak betonozott hidakról, az emeletre nyíló bejáratú ajtók lefelé vezető lépcsőiről, és mindez, pusztán ez a struktúra és tértagolás, a meredélyre való [össze]építkezés furfangos áthatolhatatlansága, ez a szarajevói mahala maga, nem korok és rezsimek által behatárolt időbeli dolog, de az állandó átalakulás és továbbélés lomha dinamizmusa, ez az, s mind ide torkoll, a lépcsővé változó Tekija utcára, nem látszik a lépcsősor vége, gondolom ugyanúgy néhány lépés után továbbra is, egyre inkább megszomjazva a lépcsőzéstől [nyomott, nyári idő van, átkozom magam, hogy nem hoztam el a vizes flakonom, pedig megtöltöttem, s szépen otffelejtettem Br. kredencén a konyhában], a bebetonozott, sziklából formált lépcsősor közepén futó zöld korlátra támaszkodom, ver a víz, párás a levegő, itt, a hegy lábánál még jobban érezni, az ember úgy izzad, mint egy őserdőben, bár sosem jártam őserdőben, s itt csak néhány fa van, melyek a telkeket és udvarokat őrzik, gyökereik összetartják a hegyoldalt, járdák, keskeny utak futnak ki a lépcsőutcaból, akár több házhoz, bejárathoz csatlakoznak, gyalogutak egész hálózata sejlik fel, amelyek frissen bimbózó rózsákkal, magas fenyők hűsével és takaros házak kapuival csábítanak le az útról [s rá is kanyarodok egy járdára, hogy utam improvizált, térképen nem jelölt irányokba megrövidítsem, fűgébben, gyorsabban érve el általuk a célt, amely, úgy rémlik, erre közelebb esik [emlékszem a térképre, melyen ez az út nem szerepel, vagy csak nem emlékszem], a járda a lejtőbe teraszként betonozva, hosszú szalagja egy ikerház két bejárata után a sarkon eltűnik, kétséges vállalkozás, gondolom [dörzsölt mahala-turista vagyok, az ember sosem tudja, melyik az igaz út, s merre visz célhoz, hogy melyik a lakók által épített magánbejárat, privát utca, amely előbb-utóbb egy ház kapujában végződik, vagy idegen udvarokon gyalogolunk át akaratlan, vagy melyik a szerencsés titkos-

járat, amelyet mindenki szabadon használ, de csak a helyiek ismerik, bokrok zárulnak össze fölötte, kétes fordulókön át visz, de hamarabb juttat célhoz rejtett lépcsőin és apró ösvényein [pozsonyi helyek jutnak eszembe, melyeken oly szívesen bóklásztam éjjeli séták gyanánt Jével annakidején], s talán a meredek lejtőn megterhelőbb áthaladni rajta, időt spórol, ha erőt nem is], megpróbálkozom vele, az ikerház sarkánál néhány lépcsőfok vezet felfelé, kaptatok tovább a fák alatt, egy házudvar és egy kapu mellett tovább fel, végül egy új, magas ház tövébe jutok, a házfal mellett vezet a járda, kerítés sehol, kétségeim támadnak, de most már a végére járok, elhaladok a terasz és a lejtőbe vágott udvar mellett, s már látom fent, ahogy az úton elhalad egy autó, jó helyen leszek, az majd kivezet a Tranzitra, felkapaszodom a lépcsőkön, s lám egy kerítésbe ütközöm, épp ott, ahol a járda kivezetne az útra, nyilván ez a telek vége, vagy eleje, nyilván idegenek udvarain gyalogoltam keresztül, átugorni nem tudom, sikerülne-e, talán csak belegabalyodnék, csak sima drótháló, de túl magas, kénytelen vagyok visszafordulni, idegen föld taposásának megalázó tudatában remélni, hogy senkivel sem találkozom, vagy senki sem szólít le, legfőképpen az a gyerek nem, azon a teraszudvaron, aki most már értem, miért bámult olyan meredten, mielőtt eltűnt volna, talán már az apját hívja, gondolom, míg ereszkedem visszafelé a fák alatt hangtalan, a lépcsőkön macskaléptekkel surranok vissza, díszkréten osonok át az előző ház udvarán, elillanok a sarkon, végigsasszézok az ikerház előtt, vissza a Tekija lépcsősorához, itt újra betöltöm a sétaprogramot, és az emlékezet térképét], itt a lépcsőutca kecses kanyart vesz [járt utat járatlanért el ne hagyj, mondják a fejemben, bár itt minden út járatlan számomra, kétszer járok fel s alá, s ugyanoda fogok kilyukadni, átkozott mahalai utak, a Tranzitra, amelyre nem tudtam megérkezni], szomszúság gyötör, elbasztam, kellett volna vennem vizet a Skenderiján az egyik trafikban [talán attól a feketére festett ötvenes nőtől, akit pár hónapja a boszniai dohányokról faggattam, s kértem, ajánljon egyet, de ő csak üzleti cigit szív, akkor még cigiztem], leülnék most itt a lépcsőn, bármennyire szikkad a torkom, besodornék egy cigit a rezani duhanból és olyan gusztussal szívnám el, hogy a sziklákat összetartó beton is elfolya alólam, fut át a fejemen, de olyan párás a levegő, még az ujjaim is nedvesek az izzadságtól, talán meg sem tudnám tekerni, eltépődne a hirtelen benedvesedő papír, tovább kaptatok felfelé, egy utca csatlakozik a lépcsősorhoz, ezúttal rendes, tisztességes utca táblával [Stolačka] balról, de én mászom tovább felfelé [elhaladok egy bal kanyar után egy élénkzöld épület mellett, rajta kék felirat [Centar za demenciju], ide még egyszer visszatérek, ígérem magamnak kuncogva], kisvártatva megállok, hátra fordulok, hogy kifújjam magam, nézem az alattam elmaradó házakat, a lépcsősor alját, látszik felettük Szarajevó összes tornya, az ikertornyok, a parlament kék hasábjai, s a bevásárlóközpont torz vonalai [az egészet a mellettem lévő lámpaoszlopról a házak tetejére szétfutó villanydrótok keretezik, az oszlopra valamilyen futónövény kúszott, felettem is látszanak lila virágai], tovább megyek, a lépcső meredek utcára vált, ide már kocsival is jöhetnek, udvarok mellett gyalogolok fel lihegve, míg végül elérem végtelen idők és távolságok után a Tranzitot, itt fut össze a Tekija és a Soukbunar utca [melyről az egész negyed a nevét kapta, és amely a török hideg és a délszláv kút, forrás szavak összetételéből keletkezett, Hidegkút, a régi Szarajevó dohos oldalának szélső mahalái voltak itt], a szemafornál egy várakozó kocsi pöfög, a Tranzitra akar felhajtani, én csak átmenni az úton, várjuk a zöldet, minden áll, az utca túl felén a Soukbunar utca irányába megyek, balra, itt kell lennie valahol, a dzsámit rögtön észrevettem apró minaretjével, de engem most Džebardede türbéje érdekel, nem látom sehol, csak házakat udvarokkal, aztán kiszúrom az apró fa épületet az egyik ház melletti kiskertben a dzsámi bejáratától kissé leereszkedve az utcán, bár egyszerű, mégis túl elegáns ahhoz, hogy fáskamra legyen, nemrég festhették

újra, s az apró ablak farácsozata is árulkodó, amint közelebb megyek, máris találok egy infótáblát, igen, jó helyen vagyok, bár a kapu zárva van, s nyilván a türbe is [bizonyára ebben a szomszéd házban ki tudnák nyitni [ahogy a kerítésben végződő járda esetében is könnyedén szabad utat kaphattam volna az ottlakóktól, most is], csak be kellene csöngetnem, hátha otthon van valaki [errefelé az emberek barátságosak és sok mindent még mindig könnyen vagy könnyebben el lehet érni a személyközi kommunikáció ősi útján, ráadásul], talán még örülnének is [bár nem vagyok helybéli, sem délszláv, sem muszlim], ha idegeneket érdekel a kultúrájuk, amelyet sokszor észre sem vesznek, még inkább [mert a dedékről még a helybeliek is alig tudnak, persze a város elfordult már a Kegyestől], nem jár már a türbékhez senki zijáretet [ahogy a mi Mária-kegyhelyeinkhez sem [a maradi harangláb jut eszembe, amelyben egy Mária szobor áll művirágba borulva, fölötte hajlanak össze az acélpóznák [talán sínek lehettek valaha], és ezen üvegfalú vitrines frigszekrény fölött függ a kis harang [gyerekkoromban, emlékszem, delente még kongattak vele], épp így áll rózsák közt egy ház kiskertjében], talán itt is a házbeliek gondozzák a türbét, vagy talán a szemközti mecsetben kellene kérdezősködni, gondolom, elmerengve a sötét, diófa alatt megbúvó fa türbe előtt [emlékszem az ábrázolására egy grafikán, amely az egyik tanulmány mellékletében volt, amelyet a szarajevói szentekről és a türbéikről írtak, sokkal durvább, parasztosabb volt a ház külleme, nyersfából voltak a deszkái, s a cserép szintén fából, míg itt minden merőleges és letisztult és legyalult, mérnökien s kínosan pontos], közben a rózsabokrokat figyelem, néhány sírkő áll köztük, egyikét régibb, egy újabb pár nisán [lakójuk 2008-ban hunyt el, talán a türbe gondozója, e ház egykori lakója, szentéletű nyanya], nem csöngetek be, végül is mit láthatnék oda-

Pukiképek, légpárnás fólia, konfetti, 2008-2009

benn, talán egy jeltelen nisánt, újabb turbános sírkövet, vagy felirattal, amelyet nem értek és még csak el sem tudok olvasni, vagy már le is kopott [ha volt], a felirat, igaz, a legrégebbi nisánok egyike lehet a völgyben, nem vagyok azonban elég fetisista ahhoz, hogy ez elég motivációt jelentsen, egyébként meg szinte semmit sem tudni Džebar-dedéről [csak annyit, hogy Fátihhal, a hódító padisahhal jött, s a hitért vívott harcban a dervis az életét vesztette, vagyis sehíd lett [persze, a hitért halni kicsoda gyönyörűség, a dženetben fő helyet nyersz vele], a lényege, hogy itt lelte a halál ebben az átkozott völgyben], de minek is csöngetnék, még csak a fátihát sem tudnám elimádkozni, a másik ház magas falát, mely árnyékot vet a kiskertre és a türbére, golyónyomok szökdelték tele, nézek jobbra, nézek balra, fürkészem a kereszteződések, csak lesz nyitva bolt itt a Tranziton, de semmi, így hát követem az agyamban élő térképet továbbra is, átmegek a Tranziton, ott egy lendületes emelkedővel folytatódik a Soukbunar utca, s ott fenn a főúttal párhuzamosan halad, jól emlékszem, a Mrakuša utca [ezt a nevet nem lehet elfelejteni, az viszont már a felejtés homályába burkolódik az emléktérképen, hogy majd hogyan tovább, a Soukbunar a Tranzit felett egy kereszteződés, ennyi maradt, gondolom], közben újult erővel felkapaszkodom a lejtőn [a rajta terpeszkedő házak mintha rám merednének, le akarnának taposni, bele a hegybe, amit taposok], az orromról lecsöppen az aszfalt porába egy verejtékcsepp, a torkom száraz, a bőröm nedves, ólomsúly húzza a homlokom, meg kell állnom máris pihenni, míg zilállok, szemügyre veszem a kis temetőt, mely tisztásként áll fehér nisájaival az út mellett, mely felfelé mentében balról kerül, a sírköveken túl [a temető aljában kerítések és házfalak egymást elfedő sora, mögöttük a város tornyai [alattunk a Marijin Dvor, mögöttük a Gorica szemközti zöld dombja látszik], egy udvaron serteptérel valaki, szól a rádió, híreket mondanak], most merészkednek elő, hogy homályba borul a tűző nap, hiába a pára, a meleg nyirkosság, ők bizonyára szokva vannak, indulok is tovább [út közben futtában elolvasom a sehídekért az áldozatokért emelt emlékoszlopon [* - - -], majd morfondírozva elérem a kereszteződést, ahol nemcsak levegőhöz jutni állok meg, eszembe jut, mennyivel rosszabb lenne, ha még mindig bagóznék, talán már fuldokolnék a köhögéstől, talán gyógyereje van ennek az átkozott hegyi levegőnek, vagy pontosabban az átkozott hegy levegőjének [mert oda tartok, az átkozott hegyre, a Debelo Brdora [Džebar-dede türbéje csak közbülső állomás volt [ahogy Urjan-dedéje is] csak egy újabb stáció lesz ezen a keresztúton], míg fel nem érek oda, ahol a halált osztották], pontosan tudom, mit keresek, csak épp azt nem, hogy hol keressem, hogy melyik út vezet elérni célom, azt keresem a kereszteződésben az utcanévtáblákat böngészve, a Soukbunar utca minden logikát nélkülözve nem egyenesen folytatódik, hanem balra kanyarodik [nem vagyok biztos benne, hogy nem kell tovább követnem], a fölém meredő ház aljában patika van, mellette fut felfelé a Barlang utca [azaz Pečina, talán a pokol szájába torkollik], de jobbra, igen, Urjan-dedina, ez lesz az, hiszen már az utca neve is jelöli, csak erre lehet, s jobbra kanyarodva kevésbé meredeken megy az út [egy ház előtt az udvaron a lejtő hosszában függ a karókon kihúzott zsinórra lógatott mosás [itt talán még megszárad a friss mosás, pusztán napok kérdése, odafenn már talán soha, ott már csak a penész, a nyirok meg a doh uralkodik, az élet átkos formái [a sötét hegy sziklái jutnak eszembe, amelyeket odalentről Jével stíróltünk, meg kell őket másznom, le kell győznöm ezt a szörnyű hegyet [amely rátelepedett itt az egész életemre [amely meggyalázta a várost, amely miatt árvák nőttek fel a mahalákban], a hegyet, amely okádja a fojtogató, mérges párát, a föld izzadságának gőzét és kipárolgásait], amelytől nem száradnak meg kimosott, kiakasztott ruháim], meg kell másznom, hogy legyőzzem, hogy átkát feloldjam], meg kell másznom a hegyet, ha immár Jé nélkül is], a száradó ruhákat legalább még érné nap, ha nem burkolódzna gyanús homályba], majd

egy keskeny utcán lefelé fut tovább az Urjan-dedéről elnevezett utca, s tovább is egyenesen [vajon melyik ágát kövessem, hol lesz a türbe, hogy lelem meg [talán olyan kicsi lesz megint, mint egy fáskamra, talán csak egy pár régi turbános sírkő az egyik kiskertben [a sosem száradó ruhák hátterével], talán oszlopos és kupolás és impozáns lesz], kitudja, bármit el tudok képzelni [talán már nem is létezik [csak egy régi cikkben olvastam róla], vagy sosem létezett], egyenesen tovább, ez nem is kérdés], a megérzéseimre hallgatok [memli strana, azaz dohos oldal, így hívják a város déli felét, a Miljacka bal partja felett és a Trebević alatt tornyosuló mahalákat], bár nincs kedvem megint feltrappolni valahova, hogy visszafordulhassak, nem is érdekel a türbe, ha tán tévútra térek, megyek tovább, felfelé a Debelo Brdo szikláinak csak sejtett irányába, egy platós utánfutót látok ott felfelé, magam előtt, vizet, vizet, kapaszkodok, baktatok felfelé utolsó erőmből [mintha csak délibáb csábítaná a sivatag [vagy inkább az őserdőét, ahol minden párás és nedves, még sincs ivóvíz] áldozatát], s valóban [imate li vodu, molim vas], nincs vize a fickónak, csak gyümölcsöket árul, s az nem elégíti ki most a szomjamat [egy asszony jön hozzá valamelyik szemközti házból, nyilván régi kuncsaft, barátságosan, csipkelődve üdvözlök egymást, már épp dohogni kezdenék, pont egy gyümölcsárus mahalúját fogtam ki szomjban halás céljából, mikor] útba igazít, menjek csak tovább egyenesen, s valóban, meg is találom a Konzumot, kocka alakú lapostetős épület, a mi sarki jednotáink mása, az előtte lévő placcon gyerekek fociznak [talán csak itt lehet, mert itt egyenes, csak lejtőre ne patanjon a labda, mert akkor a Miljackáig meg sem áll, például a Konzum mellett is nyílik és nyúlik egy utca lefelé [s bár táblát nem látok, biztos ez a nyúlvány is Urjan dede nevét viseli], kikerülöm a gyerekeket, nem értem jól, mit kiabálnak egymásnak [attól félek, kiszúrták, hogy idegen vagyok [behatoló], de amint oda fülelek, kiderül, hogy rám se hederítve csak] egymást szívatják], felcsoszogok a lépcsőn], odabent elég nagy a forgalom a kihalt utcákhoz képest [leszámítva persze a gyerekeket], meg is riadok kicsit, köszönök, és hátrafelé veszem az irányt a túl szűkre tolt regálók között, az elárusítónók mozdulatai álmatagok, trécselnek [míg lepityegtetik az árut] a vásárlóval [itt nem siet senki sehová], a beszéd csúszva perog [de a melódiája [akárcsak a járás ezeken az utcákon], hol kenetteljesen tovagördülő, hol lomha és kifulladt, hol üdén kertelő], leveszek egy fél literes negaziranát, szerencsére van hűtetlen, de odalépek a hűtőhöz, és hirtelen elhatározásból leveszek két Karlovačkot, jól fog esni, beállok a sor végére, hallgatom a beszédet [nem könnyű megérteni, a mahala nyelve szép és hajlékony, de eto bosanski naglasak, a mondatokból semmi sem ragad meg bennem [értéstől függetlenül is olyan idegen a fülem e nyelveknek, mint Si-é volt [a napos oldal egy szemközti mahalájának hasonló Konzum boltjában], aki egy szót sem tud semmiféle szláv nyelven, mégsem volt szüksége arra, hogy tolmácsoljak neki], sosem tudom egy picit sem utánozni ezt a naglasakat], az asszony lassan összepakolt előttem, még áll a szatyrával kezében, lassan zárják a beszéd témákat, túlesnek az üdvözléseken [egy Džemo itt, egy Haso ott], egy nyurga tyeplákis pubi áll be mögém a sorba, ha sor ez, az asszony távozik, én lerakom a vizem meg a söröm [fürkészem titokban a pillantásokat, hogy alkoholt veszek, ráadásul pénteken, de nem veszek észre semmit, csak frusztrálok magam, egyébként sem érdekel senkit], rákérdezek, tudják-e, hol találom Urjan-dede türbáját [ü-vel ejtem a szót, türbe, és nem turbe, de mindegy is, az akcentusom elárulja idegenségem, de senkit nem érdekel], az elárusító összevonja a szemöldökét, a nyurga sráchoz fordul, de ő is csak meregeti a szemét, majd váratlanul kiáltozni kezd [Amila, Amila, đe s' dođi bona ovamo, molim te], majd kisvártatva előkerül Amila, veszi az adást, hozzám fordul, forduljak vissza, ha onnét jövök, hiába Urjan-dedina, nem itt van, illetve innét nem lehet odajutni, hanem amarra, vissza a kereszteződésre, majd ott jobbra, felfelé a patika mellett,

A.GERGELY ANDRÁS

Vízjeleink, emlékezeti képtárunk, városterünk

Akármely lokális világ, helyi társadalom, városlakó közösségi érzület, összetartozás és térbeli tagoltság nem csak a velencei fénytörésben és tükröződésben megjelenő „szürrealisztikus” szereplők tüneményéről árulkodik, hanem a kutató, az értelmező, a rá- vagy belátó pozíciójáról is. Amikor a városi életformát, szubkultúrákat, hagyományos és új társadalmi csoportokat a városkutatások historikumát szemlélve új narratívába emeljük, valójában nemcsak a kerubok világát, a lakosok életszféraját, a lakóközösségi csoportok, összehasonlítható életvitelek, kutatástörténeti előzmények kelet-európai előképeit nevezzük meg, hanem a belátó érdeklődés fókuszpontjait, a horizont kimetszett tágaságát is. Ezekből is hiányoznia kellett korábban a ma már látványos népszerűsége szert tevő sok egyéb szempontnak, a „befogadó város”, a „tartály-szemléletet” felülmúló „élhető város”, az „olvasztótéglé-város” helyetti mikroközösség-város, a konvencionális mellett a fenntartható város olyan szemléletmódjának és kutatásának, amely a kortárs nyugati felfogásokban már látványosan jelen van. S persze nemcsak a nyugatiakban, és nemcsak a tudományosokban: ahogyan Temesi Ferenc, Szilasi László vagy Grecsó Krisztián elbeszéli a maga városát, ahogyan Konrád György teljességgel más, mint Esterházy Péteré, vagy amiként Parti Nagy Lajos a *Hősöm tere* pokoli szatírájában körberöpüli a galamb-lét életmód- és lakókörnyezet-függő dimenzióit, vagy Joseph Brodsky invokálja *Velence vízjele* rejtélyes atmoszféráját, s amiként a 12. századi Cordobáról lüktetően izgalmas képet fest Jacques Attali *Megvilágosultak* című kötete, az bizonyosságot is ad arról, hogy mindezeknek látszólag semmi közük az amerikai megapoliszok problémáihoz, az afrikai városok túlnépesedéséhez, a kínaiak üresvárosi modernitásához vagy a kanadaiak pampai térnyeréséhez – viszont a „belülnézeti” város-élmények annál több harmóniát mutatnak immár a városkutatásainkban szinte csak a történeti antropológusok által feltárt életterekkel és életvilágokkal.

A helyi városi életvilágok kutatása közben egykönnyen látható, milyen árnyalt városiség-kutatások nyílnak immár egymás felé is, s miféle új fenntarthatósági modellek igényelnek egyre több figyelmet, nem épp a világtársadalmi és kockázatkezelés-piaci dimenziókról szólva, hanem az intimitásokról. Hiszen nincs az a város, mely független lehetne lakosainak polgári vagy paraszti konvencióitól, kapcsolathálójától, érdekeitől vagy törekvéseitől. Mássá kell legyen maga a város is, ha megváltoznak funkciói, ha megszűnik elkülönültsége és tradicionális szerepköre, ha lakosai nem tekintik már célnak az ott lakást, hanem menekülnek, ha a beköltözők gyökértelenek és

bármikor tovább is állnak, s ha a kapcsolat- vagy létformák hagyományai is elszenvedik az átalakulást. Maga a változás, akár egyetlen város belső vidékéé, sőt egyetlen várost átszelő folyócskáé, épp ebben a miliőben, az átalakuló állandóság és a tervezhetőségtől eltávolodó jövőkép közegében lesznek sokszor historikussá. Hiszen ki nem küzd szinte élet-hosszan a város-léttel? Milyen életformák és miféle új fenntarthatósági modellek igényelnek egyre több figyelmet történeti és térbeli értelemben is, meg aztán milyen árnyalt városi-ság-kutatások nyílnak immár egymás felé, amikor a táj, a térség, a „régio” sajátosságai kerülnek/szorulnak védelemre, értékmérésre?

Persze, sokféle válasz található erre, hisz nincs az a város, mely független lehetne lakosainak polgári vagy paraszti konvencióitól, kapcsolathálójától, érdekeitől vagy törekvéseitől. Mássá kell legyen maga a város és a városkörnyék is, ha megváltoznak funkciói, szerepkörei (például piachelyből igazgatási központtá, város vagy templomos helyből nagyvárossá léssen...), vagy ha megszűnik egykori elkülönültsége, autonómiája és hagyománytartó szerepköre, ha lakosai nem tekintik már célnak az ott lakást, hanem menekülnek onnan, ha a beköltözők gyökértelenek és bármikor tovább is állnak, s ha a kapcsolat- vagy létformák hagyományai is elszenvedik az átalakulást. Maga a változás, akár egyetlen város belső vidékéé, városrészéé, sőt egyetlen, várost átszelő folyócskáé, épp ebben a miliőben, az átalakuló állandóság révén válhat fontossá, s a tervezhetőségtől eltávolodó jövőkép közegében lesznek sokszor történetivé. Tanulság s példa lehet (vagy kell legyen) ehhez Temesvár történeti esete, s erről Jancsó Árpád *A Bega, a Bánság elkényeztetett folyója* c. könyvéből tájékozódhatunk, melyben a régi folyószabályozást (a csatorna kialakítását, a Temessel közös hajózhatósági terv 20. század eleji megvalósulását) követő átalakulás helyszínrajzával szolgál a technikatörténeti és honismereti írásai révén ismert szerző.¹

Az árnyalt és alapos monográfia persze nem afféle „széttétekintés”, lapos pillantás csupán, hanem gondoskodó, kereső, emberléptékű figyelemre és szinte megszemélyesítő érdeklődésre vállalkozó szerzői mű, mely a Temesköz mintegy háromszáz évnyi változás-históriájában helyezi el a hajózás, a védekezés, az árvíz, az öntözés, az életmód-alkító hatások, gátak, szállítás, vízellátás, sportolás, vízimalmok, halászat, hidak, táj és víz szinte „antropológiai” komplexitású kérdéseit. Majd ezek révén keresi és találja meg a város és lakóinak, vagy éppen irodalmi-művészeti múltjának (Bartók Béla, Herczeg Ferenc, Fülep Lajos, Sziveri János és mások szülőföldjéről van szó) és a folyó Temesvárt „körülölelő”, Szerbiáig és Montenegróig tavonuló jelenlétét részletezi. Mint jobb monográfia, melynek szabályozástörténeti vagy véd-erőművi, hídépítési és vízhozam-növekményi adatai nem okvetlenül hozzák lázba az „átlagos” kultúra-fogyasztó olvasót, engedtessek itt nem is ezekre, a dokumentációkkal gazdagon ellátott tervrajzi-, fotó- és levéltári anyagokra utalni, hanem inkább arra, ami Nagybecskereket is övező, a Délvidék históriájában nemegyszer kardinális szerepet játszó folyó körül (és benne) zajló életről árulkodik.

Korántsem csupán halak természetrajzáról, vízlakó lények életminőségéről van itt szó, hanem arról is, miként hullámzik át a létmódon és histórián pusztán már a folyó partjára település, a hídépítés, az átkelés, a partszomszédság, a malomfejlesztés, az árvízi védekezés, a víztorony (Temesvár címerében is), a városi vízfogyasztás, a hajózás eszköztára és örömei, a sportolás feltételei, az erómű, az elektromosenergia-ellátás, a gyárvárosi modernizálás, az iskolák, főiskolák, egyetem és műszaki tudás léte, az iparfejlesztéssel összefüggő lóvasút-forgalom és szállítási kapacitás, a piacok, a támogatók körei bankároktól lakópolgárokig, pékektől kereskedőig, katonáktól lakatosokig, a török és osztrák, magyar és román fennhatóságok, a Délvidék egész történeti szerepében viselt funkció. Másként fogalmazva: mint mérnöki monográfiát, nem bizonyos, hogy kezembe veszem, ha nem tekintem teljesebb, ezerféle tüneményre kihatónak egy-egy város létmódját, s ha nem épp az lenne lényeges, *ahogyan* egy város technológiája, konstrukciója áthatja az emberek létét, s ezáltal folyó menti létük a feltétele lesz minden innovációnak, eleme és hivatkozási alapja a tradíciónak, a viselkedések és normák szokásrendje ugyanakkor bázisa-talpköve a polgárosodásnak, a városlakó szereptudat erősödésének, történeti és szociológiai funkcióinak, antropológiai minőségének is. A Temes és a Tisza között már az 1500-as évek közepétől feltüntetett Béga folyó a Bánságnak-Bánátnak (Temesi Bánság – latin Banatus, német Banat) „ütő-

Firkavers, kollázs, bolti gyűjtés, 2016

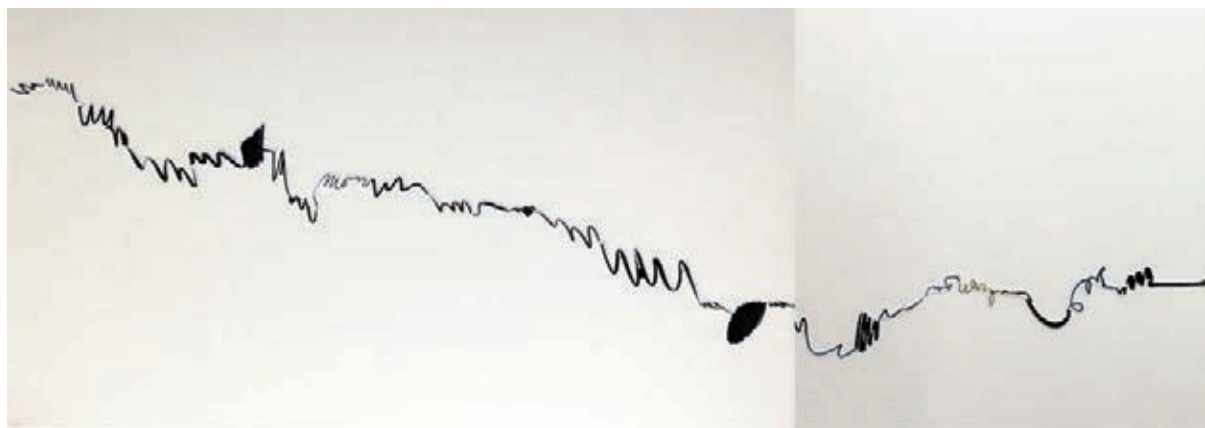

ere”, s ez a státusz lesz alapja a földrajzi, társadalmi, gazdasági és fejlődési programoknak. Tehát, ha „csak” egy folyóról van is szó, nem különbül, mint a Duna, a Szajna vagy a Rajna esetében, az mégis létmódok és históriák komplexitása felé visz, olvasóként, utasként, hajózóként vagy evezősként egyaránt.

Nem pusztán a turisztikai vagy folklorisztikai, hanem a település-és társadalomtörténeti összefüggések, példázatok, törekvések és emlékezet-megóvás teszi e kötetet és szerzőjét kiemelhetővé. Talán nem is volna baj, ha időről időre messzi vagy szomszéd térségek önértékelésének útját figyelve saját önértékeinket is többlet-becsben tartanánk... Ehhez meg talán egyéb sem kell, mint példázata, mintázata a másutt már értékén mért természeti-emberi-történeti kincseknek. Akár a folyó partjának, szavának, élményének, hasznának, akár ezt az értéket megőrizni kész hajlandóságnak...

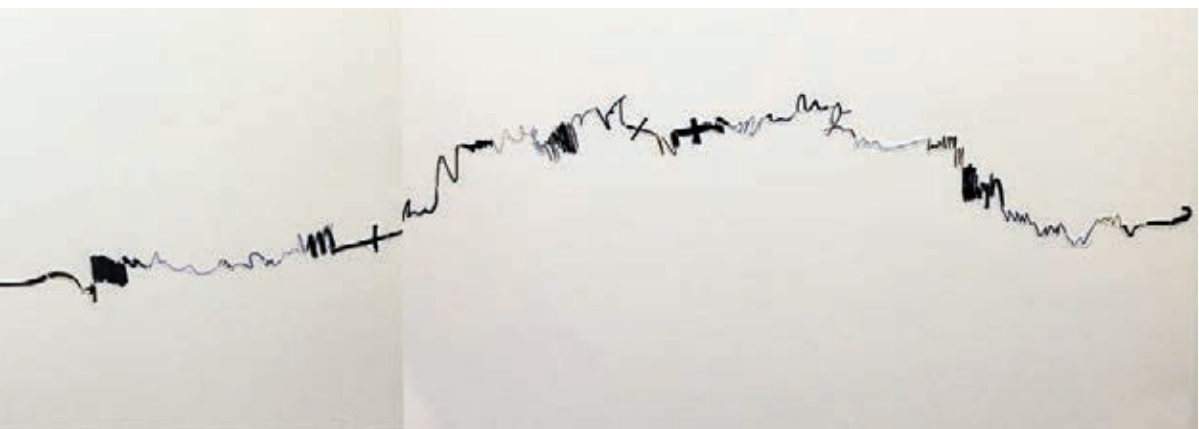
Ez a „csak”, a maga szerényen mindent meghatározó módján, mint keret, mint a modernizáció sodrában meghatározó körülmény s mint intézmény is jelen van a városi létben. Ennek lehet, sőt biztosan van jogi feltételrendszere, vannak használói és kihasználói, vannak hatóságai és jogszabályai, van költsége és hozama, gazdasága és ráfizetése is, de van ugyanakkor a „megháláló” másik oldala is: a költséget igénylő, szabályozást feltételező, csábító és hűsítő, vagy vitákat ingerlő, fejlesztést elváró, funkcióját tekintve történetivé fontosodó természete is, mint minden intézménynek. A hétköznapiak és emlékezések is ráaggatnak jelentéseket, megtelik szimbólumokkal és hatásokkal, ünnepekkel és válságokkal, hétköznapiakkal és felejtéssel is. Talán épp úgy, hogy jelenléte fontossá válik az elmúlás és harsány átváltozás időszakába torkollóan – miképp Miskolc esetében is, melyről mesés gazdagságú kötetet állított össze a miskolci Darázs Richárd, kinek kulturális antropológus végzettsége épp ebben a vizuális, narratív, helytörténeti és jelenkor-értelmezési térben való eligazodást tette kedves foglalkozásává. *A Célváros. Egyszer volt, hol nem volt... Acélváros? Hétköznapiak Miskolc rendszerváltás előtti évtizedeiben* címen megjelentetett kötetében² hat főbb fejezetben

Firka, kollázs, bolti gyűjtés, 2016

tekinti át és illusztrálja dokumentációs képanyaggal Miskolc és a miskolciak életmódját, életvilágát, szórakozási és szabadidős létformáit, mely kiadvány az Egyesület 2008-ban indult projektjének eredményeit ismerteti. Antropológiai hitelességű, az oral history konvencióit és értékékezeit is követő kötet ez, „alulnézeti történelem”, ahogyan a szerkesztő-programvezető minősíti, melyben nem pusztán az életképek fotótára (és támogató partnerintézményeinek bázisa, továbbá mintegy félszáz középiskolás gyűjtőmunkája) a meghatározó, hanem legalább ennyire a vallomásos visszaemlékezések is, melyek lényegében a tankönyveken kívüli történeti tudat és történetmesélés „egyszerű világokra” érzékeny tükre az 1950–60–70-es évek világáról. Ez a kortárs- és szemtanú-történelem a hétköznapok emberéről beszél, konkrét, ott élő, ott emlékező, oda kötődő polgárokról (akik emellett sok esetben még csak nem is voltak polgárok, hisz melósok, gyári kiszolgáló személyzet, eltérő korosztályok, szubkultúrák egyedei inkább), akiknek „acélvárosi” jelzője még Ózdról való eredetileg, de a miskolci iparfejlesztés, méretnövekedés, falusi gazdaságot felváltó-lecserélő életmód képviselőiként magukkal hozták. A „magyar Ruhr-vidék” fociélete, zenei-ifjúsági réteggkulturája, kocsmái, munkáskolóniája, a diósgyőri létformák tengődése, politika-, gazdaság-, lakás- és fogyasztástörténete, kulturális miliói úgy jellemzik a korszak felívelő szocializmusát ezekben a változáskövető lakótelepi világokban, ahogyan talán egyetlen másik magyar város, sőt temesvári vagy kolozsvári párhuzamai sem. Ennek oka részben csak a helyi termelési kultúra sajátossága, a munkaerő-mobilitás folyamata, a stratégiai iparok telepítése, a lassanként szinte teljesen fölszámolt belváros milyensége, a zsidóság sorsa és zsinagógájának meg hitéletének rangvesztése, a tanoncok léthelyzete, vagy a „babakocsik városa”, a „Színvölgyi úrbázis” gépesített falansztere, a bányászéletforma, a sportbarátságok, majálisok, népkerti időtöltések, mozivilág, strand és kocsmák, kirándulások és üdülések feelingje, az autó luxusa, a telek gőgje, a szórakoztató zenélés és a vadászat, vendéglők és cukik korrajza is...

Darázs Richárd korrajza, mely egyesületi keretből és a helyi anyaggyűjtés felfokozott intenzitású programjából eredhetett, ahhoz a történeti várostudáshoz járul hozzá, melynek keretét, a város mint intézmény s a benne helyet-szerepet betöltő további életmódok-értékrendek intézményei adják, éppúgy az „elkényeztetett” folyópartiságot, a létformából eredő városalakítás strukturáló hatásegyüttesét, a hegyek lábánál korszakot alkotó historikumot tárja elénk, mint Jancsó Árpád munkája, de a témakörök áttekintő rajzával és a korabeli életvilágot fotókkal gazdagon illusztráló terjedelmességével olyan hiánypótló műként, melyhez nem elegendő egyetlen múzeum helytörténeti gyűjtőköre, hanem

3 Géczi János:
Jerusalaim. A képzelet szülte város.
Múlt és Jövő Kiadó,
Budapest, 2014.,
139 oldal.

elszántság kell, talán az észak-keleti átjárás követésében elkötelezett kutatóé, talán az antropológiai aprólékosság és jelentésfejtés bátorsága, de mindenképpen a komplex interpretáció vállalása, mely itt érdemi módon sikerült. A tegnap holnapjához, a ma örökségéhez ezzel szükségképpen úgy járul hozzá a szerző és partnereinek köre, ahogyan az örökségesítés aktuális feladattudata azt érdemben megkívánja. Ma talán még nem is tetszik oly impozánsnak mindez – de épp maga a kötet, a fotóanyag szocialista archaizmusa és az ábrázolt élethelyzetek fragmentált szerencsétlensége is azt tükrözi, milyen szerves egységgé, interpretációs bázissá áll össze mindez mintegy félszáz év távolából. Talán még jobban is, mint a fenntarthatóság azt megengedné: Szabó Tünde Judit miskolci zsidóságról készült munkái, R. Nagy József munkástelepi gyűjtései és kötetei, Török Zsuzsa focikultúráról formált elemzései, a miskolci kulturális antropológusok és régiónkutatók zempléni-bihari-csereháti feltárásai mellett immár ez a kötet is alapanyaggá lett az életvilágok jövőre anizyxgyűjteménye számára.

Van azonban megannyi óriásvárosnak kétannyi kistérsége, millióje, ipartelepe, kertsege, gettója, luxuskörnyéke, bevásárló- vagy piachelye, úttalan tere és tértelen útja, melyek párhuzamai nem oly túl távoliak, ha az acélvárosi Miskolc, a külkerületi Budapest, a rozsdazóna Ózd, a szanált Tatabánya, az uránvárosi Pécs, a renovált Kőszeg vagy a hanyatlani hagyott Balmazújváros párhuzamait keressük. Ezek mint „direkciók”, fejlődésirányok is fölmerülnek akkor, ha a várost mint teret, követ, összképet és a megannyi intimitást összhatásaiban, életérzés-impresziókban ízelgetjük, úgy is, miként a kerubok etnikai csoportozatát, mely statisztikailag meghaladja a legális helyi népesség létszámát. S még rétegezettebb-árnyaltabb az összkép, ha mindjárt azt is érzékeljük, mit is üzen a hely szelleme, valamely kerub-suhintás, amikor nem kövek vagy gyártelepek élménye, hanem „tagbaszakadt, fallá állított kövek közötti résből kinövő, koronásdaru-bóbitával virágzó kapribogyócserje” vagy „régies betűmetszésük ellenére kisilabizálható” kövek színe és története szólal meg a kutató hangján, a felfedező állapotfotói révén. Miképp Géczi János esszéiben, költői intimitásaiban, várospompák vándoraként formált impreszióiban...³ Nála ugyanis, csak belelapozva a tizennégy írásába és Szabados Árpád érzékeny tollvarázs-tónusokkal körvonalazott hangulataiba, melyek a kötetet illusztrálják, mintegy oldalanként háromszor arra riadok, hogy hitek és tónusok, kövek és sáskafejek, legendák és hangulatok, ivókürt vagy sófár, vacsorák és séták, tér-impresziók vagy virágtörténetek sorozatán át olyasmi felé kalauzol a szerző, amit nem-hogy turista vagy kutató agy, festői impreszió vagy keresztényi bűnlajstromot formázó bölcsészfantázia hord össze, hanem a sodró világok legparfümáltabb, rózsaillesztos, kő-simogató impresszionistája is csak elirigyelhetni tudna. Valahol a kő-költészet és a növénytan-marginália határán, kerteket járva és köveket imádvá hurcol magával, s a fénytől való függésben is biblikus vagy Talmud-olvasatokat hegyekbe építve szerveződik ez a szöveg, melynek talán egyetlen mondata vagy mondatrésze sem áll meg önmagában szikáran, még kevésbé e természetművészeti lírától és historikus álmoktól függetlenül mivoltában.

Géczy János nemcsak „vadnarancs”-költő, de rózsaművész, -történész is, akinek itt maga a zsidós és arabos ricsaj, a keresztény katedrálisok és kopt kendők, a próféták és utcazenészek, Maimonidész-szövegeket megzenésítő rap-táncosok, „fagylaltospult felett világítógázzal töltött luftballonok lebegése” tetszik, akit „a kegyesek lakta negyedben” koraesti hászid családi séták feszessége és kaftánvillanásai, az Olajfák-hegyi temetők patakja, a Gecsemáné kerti őszöreg lombok, a „szikla-nehéz, sárgás lap borította hegyoldal” ejt rabul, a rótszínű és „emitt rögzös, amott porszerű agyagba” az égszürke aszfaltról letérő vándorként, „Isten arcát” kereső kalandorként, „a múlt és a jövő egyidejű”, koncentrált élményét föllelő utazóként invitál bennünket „végzetes vonzalmak” és „a látvány rusnya lápja” együttesét kínáló városrészekbe (36–39. old.), ahol „a lombok az utcán mámorosan ténfergőket biztonságosan eltakarják az ortodoxok egéből lekukucskáló isten szigorú tekintete elől” (55. old.).

Géczy olajfái és olajág-ligetei nem egyszerűen a látvány Cion-hegyi vagy Kidron-völgyi látképei, hanem belső, érzelmi látképek is, fénykép-helyettesítő árnyképek is, evangéliumi események lenyomatai és párálló ködei ugyancsak. Macskák és sivatagi rózsák, Talmudok és Mennybemenetel-templom, napi imák és Behemót intim aurájából vezetnek sétái – épp úgy, mint szűkebb hazája, Veszprém kövei között egykori séta-könyvében... Személyes városát, a „Királynők városa” után a biblikus idők városát éri tetten ezúttal, de mintegy a sétálót érintetlenül hagyó, eltévedni egyedül akaró zarándokként, akit „ha arabul tervezné látni a várost, biztosan Evlija Cselebi szemével tenné”, Arthur Koestler terjedelmes munkái nyomán haladna, de e veretes szövegről is az a „gyötrelmes impressziója, hogy nyomasztóan nincs a városnak összefüggő története. Van a textuszerzőnek, a szerzőket magába foglaló mentalitásnak, nyelvnek, kultúrának, de mintha

Firkák, kollázs, installáció, bolti gyűjtés, 2016

egyetlen auktor sem venné észre, hogy mennyire unalmas elmondani önmaguk kép-zeteit”, holott „egyidejűleg három világvallás alapigazsága kötődik hozzá. Nem akad egy szerző sem, aki tudomásul venné, hogy nem egyéb ő, már ha megszólal, mint a törvényszerűen rátelepedett, a személyiségét teljesen átítató civilizáció médiuma” (13. old.). Vagyis a város valódi tartalmait nem a hely megnyilatkozó jelentései szerint veszi számba, „hanem azt a lényt, amelyet lépésről lépésre a képzetek konglomerátuma eredményeként fennálló közösség evolúciója hoz létre”, s melyben „minden érdeklődésem ellenére annak viszonylag jól körülhatárolható zárványaként viselkedik”, s így a „megláthatatlan, megfoghatatlan, megtapasztalhatatlan világba toppan”, amely „érzékeltetlenség bizonyul, s ezért inkább elkerülendő, hacsak éppen nem arra vagyok kíváncsi, miként is lettem olyanná, aki tudja, hogy se nem lát, se nem hall” (14–15. old.). Mondja mindezt, miközben hitetlenként is beléphet az ima házába, ahol az imádkozva tanulók között nem zavarja, hanem épp megtiszteli az összegyűlt hívőket, akik látják idegenségét, de a világot folytatólagosan tanuló légkörben emlékeznek és emlékeztetnek „mivoltukra, az élet eredetére, ...ekként magára a Tórára”, az ehhez társított széljegyzetekre, a szimbólumokra és a betűkben Isten ígét vizionáló olvasóra, s magára a bensőséges viszonyra, mely a létezőt, „a hitet megtartó, szöveghez hű zsidó testének csupa elolvasható jelből álló” mivoltát fejezi ki. „Az hogy a könyvnek lehet, van füllel meghallható hangja, ha eddig nem is érteném az olvasás metaforáiból, most megtudhatom, és van annak íze, szaga, imádkozható látványa, továbbá megölelhető teste, hogy megtapasztalom, meg is értem, ahogy fénylő ajakkal, édes nyáltól nedves fogakkal rágja és falatozza a szóképeket a száj, ahogyan fölfogja az orr a megőrölt, táplálékszerű, vízszintesen egymás mellé helyezett, ember számára felajánlkozó mondatokból előömlő ízeket és illatokat, tapogatja a tíz fürge ujj a papirosok lapjaiból összegyűjtött könyv korpuszát, mindezt érzékelem, és azzal is gyorsan szembesülök, hogy a szent könyv miként lesz testté és vérré...” (135–136. old.).

Az imaház egész építményét teljesen átható, „a papiroson felébredő szöveg képe és embertorkokon át előbuggyanó mélybarna sok szava”, a meghitt tágasság és a szerzőt meg olvasót egybeolvasztó „képzelt Jeruzsálem” oly módon tükröződik Géczy könyvében, ahogyan Ő maga írja: „az olvasott anyag és az olvasó szimbolikus viszonya egyszer csak, nem, nem is Isten megjelenítésévé, hanem Isten ittlétének bizonyítékává” lesz. A Szerző itt egyszerre teremtő és olvasó, kifejező és befogadó, felfedező és tolmácsoló is... Mintegy „leolvassa” az imádkozó testről is a létezés indokául szolgáló, azzal harmonizáló mozgást, tartást, jelentést. S ennyiben csupán „képzület szülte város” ez a megismerhetetlen, érzékeltetlenség, „a mindenholn előszivárgó szándékot” megragadni mégis képes valóság, mely talán maga is felirat, olvasat és megjelölés. „Talán mert Isten ujjá hagyott feliratokat” ezen a világon, s „Isten szája most visszaolvassa, felidézi belőle a szent világot, amelyet egykor ő teremtett. Meglehet, ugyanezt a sok tekercsnyi feliratot szimultán felrajzolta valamennyi emberre, és ő tudja, miért van, ha mindenkiből mást is olvas ki, habár mindenkiben benne lakozik a világ teljességének összegyűjtött szövege” (138. old.).

Nem, Géczy nem maga a Legfőbb Olvasó, csupán a betűvető – és a kibetűző is, aki saját hangján idézi meg „azt a lényt, amelyet lépésről lépésre a képzetek konglomerátuma eredményeként fennálló közösség evolúciója hoz létre”. S az idézetek és megidézések közben olykor betelepül a kis zsákutcában megterített asztal melletti székbe, körötte „a tarka, szunnyadozó macskákkal”, s valószínűvé teszi „a találkozást az építkezésen rejtőző, önmagába bármit befogadni képes, majd magát felgyűjtő, elégető s végül elhamvasztó szeráffal” (78. old.). Miközben „reggelenként a dolgok mélyével, esténként a dolgok magasával fog-

lalkozik”, e „sereg macska és egyetlen szeráf zárójelének közegében” eltelő napjai a mi olvasatunkra várnak... Avagy: a képzelet szülte város olvasatára, írássá lett létének megérzékelésére.

E képzeleti városok egyik városantropológiai áthallása búvik meg Michal Ajvaz regényében, *A másik város*-ban.⁴ Mert hát miközben bizonyos, hogy a városok antropológiai-szociológiai-urbanisztikai kutatása, sőt, a modern városiség megértése idestova közel száz esztendeje a tervezések tárgya, s mintegy nyolcvan éve evidenciaként tudjuk, hogy mindaz, amit egy városban ismertnek, tudottnak, közhasználatúnak minősíthetünk, nem több, csupán egyetlen, és korántsem az egyszer s mindenkorra érvényesnek tekinthető *olvasat*... – ugyanakkor azt is föl ismerhettük, hogy a jelenségek maguk, a város mibenléte saját széles és hömpölygő mivoltában is megismerhetetlenek, s ezért kérdéseink sem lehetnek megválaszoltak, ha *kérdőként* nem maradunk változatlanok. Mindannyiunk változásai s a megismerendő „város-objektum” ezért azután a megértés határait hívják föl a figyelmet: egy várost megérteni olyan feladat, amelyet a benne élő is csak öncsalással, tévhitekkel, beképzeltségekkel tekinthet elvégzettnek. Mint városkutató, a várost élő mivoltában elemezni és mintegy „felmutatni” próbáló, úgy látom, e regényben (miként a legtöbb városkutatásban is) a „ki és kihez, mit és miért szól?” dilemmájához érkezőnk, jobban mondva a tudomány kérdező és válaszadó funkciójához, a tudás és a tudatlanság mértéke, értelme, esélytelensége vagy időbeli érvényessége programjához találunk. Ajvaz regénye, egzisztencialista-szürrealista kalandja ezért legalább oly vad filozófiai rengetegbe csábít, mint amennyi felismerési élményt ad

4 Fordította: Benyovszky Krisztián. Kalligram Kiadó, Budapest, 2007. 160 oldal.

Firkák, kollázs, installáció, bolti gyűjtés, 2016

Prága egzaktul vagy topológiai pontossággal megrajzolt tájairól. „Csak a változások végtelen fonala létezik, mely újabb változásokat szül. Nem létezik semmiféle autochton város, csak helyek végtelen láncolata, kezdet és vég nélküli kör, melyen közönyösen ömlik át a törvények változó hulláma. Van dzsungel-város, és olyan város is, ahol az emberek az egymást keresztező emeletes viaduktok magas pilléreit lakják, meg pusztán hangokból összeálló város, de létezik mocsár-város, a betonon lassan guruló fehér golyók városa, olyan város, amelynek lakásai szét vannak szórva szerte a világban, sötét felhőkkel borított város, ahol az égből folyton szobrok potyognak, majd törnek darabokra a padlón, és olyan város is, ahol a hold pályája a lakás belseje felé visz. Minden város kölcsönösen közepe és széle, kezdete és vége is egymásnak, egyaránt anyaváros és kolónia”.

A ködösség, a fantázia szabta létbizonytalanság az őszre hajló vagy párálló hajnalok atmoszféráját idéző prágai milióban ugyancsak jelen van, s ha „köznap” olvasatát keresném Ajvaz üzeneteinek (azok számára, akik kitartóan kedvelik az egyértelműségeket), semmi mást, csupán lehangoló helyzetjelentést adhatnak: ahogyan járkal Prága utcáin, helyzeti élményei szinte a turista-útvonalakhoz kapcsolódnak, ezért bárki elhelyezheti mentális térképén, a regényben éppen hol jár most... – de azon mód csalódik is majd, amint a bedekker alapján kíván helyzetrajzot formálni. Ajvaz ködei nem a folyó szelte Prága parkjai fölött vagy a várdomb utcái között szállongnak, hanem az itt és most ismeretlensége, meg a múlt és a lehetségesen tudott vaksi jelen bizonyossága együttesen formálják a képtelen és bizonytalan jövőt, avagy a képzelet rendjét és természetes útvonalait. A ködösség mint értelmi és érzelmi alapélmény tehát úgy lengi át ezt a regényt és ezt a várost, hogy a speciális érdeklődéssel olvasott, városantropológiai „kihallásokat” megengedő szövegkezelés a „sűrű leírás” eszközeivel, a pontoskodó ábrázolás és a mögöttes jelentések kettős olvasatával érzékíti meg (az örökké másikk) város terepét, miként a városantropológusok interpretációit is. Ajvaz kötete sem pusztán „fordítása” a történelem rendjének, nem csupán leíró elbeszélésmód, hanem folyamatos kontextualizálás is. Mert hát, mint írja is: „Megnyílik előtted az összeomlott idők Labirintusa...”, s mert éppen a városantropológusok és városépítésszek élnek a Labirintus szinte biblikus jelentéstartalmának értelmezéseivel, e szakrális vagy legalább antik képzetekkel, mely a biztos bizonytalanságot és labilis biztonságot tükrözve örökkön-örökké, érdemes fölidézni, ahogyan a várost mint labirintust kezelik réges-régi idők óta. E *kiismerhetetlenségi szimbólum* épp azt jelzi, hogy a madártávlatból leírhatóan tetsző város vagy a tervezők asztalain egybefüggő város-horizont épp attól válik látszólag áttekinthetővé, hogy elmulasztja a részletek bizonytalanságainak, az összefüggések kósza és kusza rendjének feltárását.

Csakhogy a labirintus-formán kusza és kiismerhetetlen város az egyik alaptípusa a városhistória történetének, s ezért a városantropológia is csupán hasonlóképpen bizonytalanul tetsző fogalmisággal képes megragadni a saját releváns tudástartalmait. A városantropológiai perspektívából szemlélt, mentálisan megépített, megélt és elbeszélt városról szóló leírás, mely a labirintus-dimenzióktól nemcsak elválasztva, de velük egyidejűleg is egzisztál, adott esetben ugyanabban a társadalmi és imaginációs térben leli meg terepét. A városi társadalom szimbolikus helyszíneit reprezentáló egyes csoportjai olyan *lokális világként* mutathatók be, amelyeket a stabilizálódott történeti állapot teatrális védelme és az átmeneti rítusok sokszínű szerepkészlete jellemez, s amelyek szereptudata a település identitás-fenntartását és konfliktusos helyzetben is megmaradt mutatkozását szolgálja. Ezek a nézőpontok kiváltképp a „saját társadalmában kutató antropológus” kérdéseivel és narratív-értelmezési szándékával gazdagok, aki ugyanis a városi társadalom tereit nemcsak térképek olvasatával, hanem a terek értékeihez kapcsolódó

„értéktérképek” alapján tekinti át, szembesítve mindezt a hétköznapi történések rendjének látszólagos érdektelenségével, mellette a modernitás-folyamatokhoz kapcsolódó ideák, utópiák, oksági érvek érintésével, főként résztvevő megfigyelésre és elbeszélés-módokra alapozott feltáró munka alapján. Ezt a „városképi archeológiát” olyasfajta kutatástörténeti előképekhez lehet kötni, amelyekben a város nemcsak házak és utcák szimpla építmény-együttese, városlakó emberek modernizációs telephelye vagy gyűjtőformája, hanem társadalmi rítusok, belülről sokszorososan tagolt szimbolikus cselekvések, kulturális narratívák univerzuma is.

A prágai városlakók – mint lokális közösség – számára viszont a város nem pusztán utak és utcák, terek és falak, lakóhelyek és közintézmények vagy egymás mellett élő (ám igencsak eltérő) létformák színtere, hanem *kulturális hagyományból és topológiai metaforákból álló szimbolikus struktúra* is. Ebben az egyének és csoportok, korosztályok és szakmák, érdekek és szubkultúrák, vallások és etnikai csoportok olyan reprezentációkat építettek ki és formálnak ma is, melyek hordozzák vagy megtestesítik a város történeti-kulturális életrajzát, rendjét és identitását. Számukra az épületek térbeli-topológiai egysége és maga a város „labirintusa” épp annyira az anyagi kövületekben (a Várban, a folyóban, az óvárosi épületekben, a Károly-hídban vagy a régi zsinagógában) rögzül, mint amennyire elképzelésekben, imaginációs formákban, bejárható és beélhető tartalmakban is. A „közösség önmagára ismerése”, és a mindenki részvétele által megmutatkozó tartalmak viszont ennél sokkal bajosabbak, konfliktusosabbak, mondhatnák: nemcsak kulturálisan hangoltak, hanem modernizációsán érdektelítettek is.

Ez a kulturális hangoltság mint alaptónus, s az e mögött meghúzódó magánéleti szférák adják Ajvaz regényében is az olvasati háttérrel, avagy fejezik ki illő mélységig a magánlétek narratíváit, melyek spontánul városi sajátosságai visszakereshetők persze Budapesten vagy Baján, Sopronban vagy Nyíregyházán is (vagy akár Géczi megannyi veszprémi feelingjében), tehát összehasonlíthatók a különbözőségükben is. De a *hasonlóságokban rejlő különbségek* idővel még fontosabbak tudnak lenni: a kutató érdeklődéssel, vagy a jelentések hálózatát firtató megértő móddal első körben is ott találkozhatni, ahol már megérthető, miért szembeszökő Prága titkos és ismeretlen világában, „másik városában”, hogy a Lewis Mumford jellemezte módon „szükségletre szükségletre, lehetőségre lehetőségre lépve” formálódott építészeti história, amely *kulturális színpaddá* vált a mai polgári mentalitást éltető városi lakosság számára. Ettől persze szükségképpen vegyes, stilárisan konfúzus lesz a városról alkotható impresszió – de csupán a turistabusz ablakából. Mert az „óslakosok” számára (vagy épp a jelentések titkos terét firtató író és kutató számára) mindez tisztán olvasható kép, imaginárius birtok, virtuális tulajdon, a „saját csoport” (szociálpszichológiai értelmű) tere. Itt, ahol a helyi társadalom otthonosan berendezkedhetett az anciennitás élményében, ahol a vár árnyékában a védettség, a kiépíthetőség, a történeti identitást alakító együtthatások és a lokális közérzet szervezte *folyamatok* drámai konfliktusba kerülnek a társadalmi viselkedésmintákban kifejeződő gyakorlattal és *társadalmi ritmus* szabta dramaturgiákkal... itt találja meg igazi szerepkörét az író, s itt lesz otthonossá a kutató szemléletmódja is.

A társadalomkutató éppúgy nem lehet biztos abban, hogy a megfelelő, a lehetséges olvasatokból is a legjobbat kiválasztó felkészültség elegendő a város tényleges leírásához. De a városokról való tudás például, ami nem csupán a várostörténések, vagy mikrotörténetírók, esetleg városnéprajzosok kiváltsága, egyúttal a kutató érdeklődésnek vagy a megértő befogadásnak-átélésnek is terepe. Olyan terep, amelyen belül nem csupán a város-élmény egésze, hanem a lehetetlen világok is éppúgy megvannak, mint a megértésre nyitottabbak számára a szimpla „város-olvasat”. A társadalmi térben a város

történeti-turisztikai értékeit hangsúlyosan belakó érdekcsoport mint közösség van jelen, ugyanakkor a várost az ősiség, a rejtekező másként-lét útjára ösztökélő, pragmatikus ideákat forgalmazó készletetek gyámodaként jelentkezik a további megannyi átélés és interpretáció. A két érdekszféra természetesen nemcsak a városi tér virtuális fölosztásában érdekelt, hanem a térátélés és a téri beszédmód különböző elemeit, narratív készletéseit a város mint komplex jelentés-struktúra egészére kiterjesztő gesztussal mindezen küzdelmek téri dramaturgiáját is megalkotó módon szervezi. Olyan, a város nagyságával, térbeli helyével, fizikai adottságaival, térszerkezetével és intézményeivel összefüggő, kommunikált színjátékról van itt szó, amely a történeti és urbanisztikai értelemben rögzített funkcionális értékek mellé narratív tereket rendel, s a reprezentációk szereplőit a fizikai terek képviselőivé teszi egyik oldalon, értelmezési konfliktus bajnokaiáé vagy veszteseivé alakítja a másik oldalon. Az olvasó látszólag a kényelmes kívülálló, a távolról leskelődő, a kalandokat racionális derűvel felülbírálni törekvő néző karosszékében kap helyet – már ha képes ott nyugodtan, hidegvérrel megmaradni, rákényszerülve az önreflexióra, a kutatás folyamatos önkontrolljára... E kétszereplős teátrumban – mely spektakulum-jellegét annyiban is őrzi, hogy a városi közélet szereplőinek többsége visszafogottan dönt a jelenlét és képvisélet, résztvevő megfigyelés és beavatkozó buzgalom terén – a múlt felé figyelő és az újabb nemzedékek számára is ezt a pozíciót ajánló érdekcsoport számára ad menekülési teret. Az ellentétes másik oldalról szemlélve viszont a szakrális közösségek térbeli egysége és hatása olyan szimbolikus univerzummá kovácsolódott össze, amelytől téridegen és identitásfosztott jelenségként választják le a másik politikai-gazdasági aspirációk kialakította kör egész célrendszerét. E másik csoport, amely számára a város mint funkcionális univerzum képeződik le, a maga pragmatikus terveiben és érdekjátzmáiban szinte (vagy látszólag) tudatosan nem veszi figyelembe a város mint átélhető élményközösség (belülről sokszorososan tagolt) egészét, ellenben a maga policy-ját, dramaturgiai szerepét – vagy éppenséggel az „alapító atyák” hitvallását és feladattudatát folytonosan fenntartó kötelezettségét egy sajátosságosan lokalitás-idegen performance-hoz kapcsolja. Pragmatikusan átforgalmazt saját terük lényegi sajátossága az, hogy szerintük a fizikai értelemben vett város térbeli-kulturális profilját egyedül és kizárólagosan a turisztikai és modernizációs projektumok térségi-regionális modelljéhez lehet és kell kapcsolni, a városi tér lokális dimenzióit csakis a piaci-gazdasági trendekhez és útvonaltervekhez érdemes felzárkóztatni, követve ebben a példakép nagyvárosiság régi modelljét. De ehhez a hagyományos viselkedésminták és kulturális gyakorlatok lényegi megváltoztatására volna szükség. Ajvaz regényével, Géczi növényrajzaival, a miskolciak fotóesszéivel, vagy másik, képzeletszegényebb szemléletmód birtokában ugyan közelebb jutunk a „belakott”, a megszemélyesített városhoz, de távolabb húzódnak a tudománytól... Nem baj ez, sőt. Inkább legyen itt a helyünk, mint ott, ahol csak a madártávlatos várostervezések dominálnak a tudáspiacon...!

A fenti impressziók, miképp szinte bármely városiság leginkább ezekből is, vagy talán legfőképpen ettől maradnak meg a helyiség kőbe metszett jelzései..., lehet, nem is annyira épületekből és folyópartokból, tömegekből és idegenségekből állnak, hanem mindnél fontosabb maga az odatarozás érzetének, a „lakosi identitásnak” morális és mentális, intim és emlékezeti értéke, amely mint kincs, a megmaradást, a megőrzés méltóságát kínálja bárki érdeklődőnek. S amint közelebb lépünk a vízfelület redőzöttségéhez, a gyárkérmények alatt zajló életvilághoz, macskák sütkérezéséhez vagy szent világok felületeinek olvasatához, azonnal érzékelhetjük, mely kincstár kínálja magát óvatos őrzésre.

Persze, már csak addig, amíg szeráfok vagy kerubok be nem lakják, magukra nem veszik ezt a feladatot és örökséget is...

Lapok Bernardo Soares noteszéből

Harangoznak.

Már napok óta, szüntelenül.
A napok közti rések
egyre
szélesebbé válnak.

*

Lámpást gyújtok. Álmomban
nyitva hagytam
az ablakot,
arcomra színes lepkék
szálltak, ~~valaki más~~
emlékei.

Már zárva van az ablak

(óvatosan végigsimítok
az arcomon),

*

a lámpást nézem.

*...mintha azért világítana,
mert én ébren vagyok
és álmodok
a homályban, mondom
csak úgy, magamnak.*

Egyre sötétebb van,
kinyitom

az ablakot.

*

A harangszó
összekeveri az éjszaka
szótagjait,

hiába próbálom rögzíteni őket
a helyes sorrendben –

*

fáradt vagyok.
A lámpást nem sikerült
eloltanom.
Írok hát tovább,

~~valamiféle díszítőelemet
kell készítenem
a lelkemből;~~

de a szavak a papírlapon
nem az enyémekek –

Hóreb

A bokor lángokban áll.

Csend van, csak
az ágak ropognak,
sercegnek –

a szakállas férfi
a tüzet nézi. *Semmi sem
véletlen. Vagy talán
minden az,*
mondja, csak úgy,
magának.

Megfordul. Lassan
elindul, lehajtott fejjel
ballag. Meg-
megáll,
hátranéz. Egy
kicsit még
vár.

A nyáj már az égben.
A felhőket legelik,
egyre erősebben
tűz a nap –

Zenit

1.

Szabálytalan az éj.
Végigsimítok combodon,
határaidat járom:

ismerem már
vágysid geometriáját,
a rejtett kontinensek
körvonalait,

ujjaim lassan a partokat
érinthetik –

2.

Mélyet sóhajt a világ,

tárgyai apró, lassú
csókok. Míg átkelünk

egymáson, képzelt
csillagok
örvénylenek fölöttünk:
az öröklét

kaleidoszkópja.

3.

Világosodik már az ég.
Még csönd van,

az értelem fáit
kivágva. Nincs más,
csak a meztelen táj,
és a veríték

a hajnal homlokán.

Fest, videó, 2012

Naphal

Az indulásom előtti estén
elvittél ahhoz a halastóhoz
autóval, csupa lőtye volt minden,
de erősködtél, sétáljuk körbe, hát kiszálltunk,
hogy mászkáljunk egyet a parton.
Egy sekély öblöcskében
mutattál nekem egy naphalat.
Sosem láttam még ilyet,
nézegettük, ahogy lustán mozgatja úszóját,
mesélted, hogy azért ez a neve,
mert ha rásüt a nap, gyönyörűen
törik meg rajta a fény. Néztük,
ahányszor elzavartuk helyéről,
annyiszor jött vissza.
A zavarosba cikázott ilyenkor,
majd észrevétlenül úszott vissza újra otthonába.
Aztán elindultam elbaszni az életem.

Ahányszor elzavarsz,
annyiszor jövök vissza.

De mikor hazaértem, és
ígéreted betartva újra elvittél
a tóhoz, hogy megnézzük,
hogyan törnek meg a sugarak
a naphalon, sehol sem volt.
A víz is megbugyvadt,
piszkos buborékokkal teleszórt
békanyál úszott a tetején.

Mintha a hűvös, nyugodt felszínen
kacsáztunk volna vele végig, úgy
dermedt meg köztünk a szerelem.
Hol vannak ilyenkor a naphalak?
Menedéket keresnek, vagy ők a
sugárzó menedék a
felkavart iszapú mélyben?

Két szeptember között a mennydörgés

Nem az idő
az óra áll meg
két szeptember közti mennydörgésben
azért van bőröd hogy rád huppanjon
ha őzbakdögként a két várost
összekötő út mellé fekszel
– nekem azért hogy lerághassam
a hámréteget amit csókoltál

azért van hajam hogy egy hétnyi
kosszal együtt kimossalak belőle
ha majd hazaértem
azért van éhség hogy józanon tartson
lássam meddig kell elmennem
a richter-skálán hogy
feledtesse velem az ürességem
nem az óra
az idő áll meg
két szeptember közti mennydörgésben

Nyúzott, objekt, 2010

Szombatról vasárnapra

furcsa dolgokat álmodok mostanában
halak vagy kalózok vagyunk egy tó fenekén
egy mellkasüreg a menedékünk
ahol a még lüktető májon
fűzzük át horgonykötélünket
(te vagy a kapitány)
aztán horgászok jönnek, ahogy
reggeledik és bújunk próbálunk
bújni a csalik illata elől a bordák alá
egy kis pontyot kapok ki kézzel a vízből
szeretem tudom róla hogy te vagy az
próbálom menteni
teszem pocsolóágyba folyamba
tátog fogy az ereje
sehol sem lesz biztonságban
aztán én is horgásszá válok
és mellettem a tested de te
a halban maradtál
szerelmes vagyok minden formádba
baráti társasággal ülünk a parton
várjuk a kapást vagy azt
hogy nyilvánosan
felakasszanak a szomszéd faluban
felriadok
szerelem és halálfélelem örvénylik bennem
nincs kihez bújni
nincs hova mennem

Nyúzott, objekt, 2010

Múlik

Ez a nyár
kényelmetlen ágyakban hánykolódások sora volt,
mindenhol kerestelek zaklatottan,
míg te otthon vártál rám,
mint szendergés közben zsibbadó karod,
úgy bizsergett, kúszott alám
időről időre az út.

Valamit ott felejtettünk az első hotelszobában,
valamit ki kéne rázni a tavalyi fesztiválsátrunk bugyraiból,
valamiért mégis haza kéne vinni a
marharépaföldek között elhasznált óvszert,
valamiért nem kéne kihúznod a matracod
memóriahabjából a hajszálaimat,
valamiért meg kéne őriznem minden
üveg száját, amivel a tiéd összeért,
valamiért az összes kiköpött szilvamagod
el kéne ültetnem
valamiért be kéne vetnem az ágyam –
ha már múlik, kényelmes fekhelye legyen.

Azóta sem találtam meg a dalt, ami segít elengedni téged

Tavaly ilyenkor
koncerten voltam éppen, te nem jöhettél,
dolgoznod kellett másnap.
Mellettem egy olyan fiú tombolt, aki tudta
a világ összes dalszövegét.
Összemosolyogtunk néha,
hazafelé hanyatt fekvé a hátsó üléseken,
az ablakon az égre kinézve
ismételgettem csendben a refréneket,
ott olvastam el az üzeneted, hogy már
aludni készülsz és vigyázzak magamra.
(Vigyáztam ránk, még ha nem is tudod
a világ összes dalszövegét.)

Boldog új évet!

Egész éjjel Patrikkal táncolok. Sokkal jobban mozog, mint Luka, és közben úgy szorít magához, hogy az már botrányos. A szünetben egymás után hordja nekem az italokat. Luka meg csak röhöccsel Karcsival, mint-ha egyáltalán nem zavarná a viselkedésem. Anita bezzeg nem nevet, egyik jointot szívja a másik után, miközben árgus szemekkel figyel bennünket. Úgy teszek, mintha nem venném észre, még szorosabban simulok Patrikhoz. Tudom, hogy ezért faszolni fog, de nem érdekel. Valaki bekapcsolja a tévét, micsoda ötlet ez egy ilyen fergeteges partin?! Még akkor is, ha épp a hoki vb-t adják. Akinek nincs kedve mulatni, az húzzon haza meccset nézni, ne rontsa itt a hangulatot! A közvetítő hangja a zenét is túlüvölti, ki a fene kíváncsi rá, hogy Kanada vezet vagy veszt-e kettő-egyre, amikor Patrik keze a fenekemet markolássza?! Kicsit túlzásba viszi a dolgot, mert olyan erővel szorítja a vállamat, hogy felszisszenek a fájdalomtól. Furcsa fémes ízt érzek a számban. Lehet, hogy ez a bunkó megharapta a nyelvemet? Nem emlékszem rá, hogy csókolóztunk volna. A fejem is hasogat, pedig alig ittam valamit. Azt a második gyorsítót már nem kellett volna bevennem, de nem vagyok hozzászokva az éjszakához, és nem akartam ásitózni..., az olyan hülyén venné ki magát. Patrik még azt hinné, unom a társaságát.

– Dobj rá még egy kis kakaót! Hallani akarom, mikor játszanak a mieink.

– Nem mindegy? Már úgyis lecsúsztak a dobogóról! Meglátod, a doki megint balhézni fog, tudod, hogy utálja, ha éjszaka hangosan szól a tévé!

– Senkit sem zavar rajtad kívül, a kiscsaj nincs magánál. Totál K. O. Átaludta az egészet, szó szerint kómába aludta magát.

A szurkolók egyhangú kántálása idegesít. Soha nem szerettem a hokit különösebben, mi a francot keresek én itt egyáltalán? Táncolni szeretnék, de mozdulni is alig bírok. Megfájdul a lábam. A zenét sem hallok. Hova lett Patrik? Ha most itt hagy, és visszamegy Anitához, azt a szégyent nem élem túl...

– Szerinted összeszedi magát?

– Honnan tudjam, nem vagyok orvos. Az EEG szerint vannak agyhullámai, de marhára laposak.

– Azért én nem fogadnék rá. Huszonegy nap egy tojásnak is több mint elég ahhoz, hogy kikeljen...

– Jó, hogy mondod, ideje lenne megfordítani a fejét. Már így is kezdnek elsovadni a bal oldali nyakizmai.

– Szarok rá! Minek egy agyhalottnak nyakizom? Ha olyan fontosnak tartod, akkor csináld, ne csak a képernyőt bámuld!

– Nyugi, mindjárt vége lesz! Addig rakd át a kanülöket meg a lélegeztetőt a másik oldalára.

– Egyedül nem tudom, bazmeg! Nem jönél ide végre?

Valami tompán a fejemhez vágódik, visszhangzik, rezonál, majd csörömpölve lepattan rólam.

– Mit csinálsz, hé?! Ráborítottad a páciensre az infúziós állványt!

– Én szoltam, hogy segíts... Legalább a virágot tedd vízbe, az anyja hozta.

– Nocsak, hát mégis sikerült előkeríteniük a ribit? Aztán mit mondott?

– Azt kérdezte, mennyibe fog ez kerülni? Mondtam neki, hogy a legolcsóbb inplantátumokat fedezi a biztosító. Erre megkönnyebbülve felsóhajtott, a kezembe nyomta a csokrot, hogy ha felébred, adjam oda neki.

– És ha mégsem?

– Akkor rakjam a sírjára.

– Nem érdemli meg, ha az én lányom lenne, tutira beverném a pofáját.

– Nincs rá szüksége, hehe. Beverte ő magának.

Megpróbálom kinyitni a szemem, hogy lássam a bevert fejű lányt, aki virágot kapott, de a nagy fehérség eltakarja előlem. A nyakam sem engedelmeskedik. Nem érzem a virágillatot, semmilyen szagot sem érzek. Mintha az orrom tele lenne tömve valami vattaszerű anyaggal.

– Hogy történt a dolog?

– A szokásos diszkóbaleset. A kölykök nem bírnak magukkal, szétbulizzák az agyukat, hajnalban autóba be, az út csúszik, pár látványos tigrisbukfenc a hóban, fának neki, aztán annyi... Lófasz bajuk se lett, de úgy be voltak állva, hogy nem bírtak kimászni a roncsból, az meg rájuk robbant. Erre mondják, hogy a halálban is egyesültek. Jobban mondva összesültek. Még ez járt a legjobban, hogy kiesett a hátsó ablakon. A többit most porciózzák.

– Micsoda?

– A boncsegédőtől hallottam, hogy nem szarakodnak az azonosítással. Négyfelé osztják a hamvakat, és ünnepek után kiadják a családoknak. A mindenit, láttad azt a zuhanást? Remélem, megismétlik! Már rég a kispadon lenne a helye annak a kétballábasnak!

– Mi van a lábával?

– A csatár lábával? Mi lenne vele?

– Nem a csatáréval, a csajéval! Gipszben van a lábujja.

– Ja... Asszem, belerúgott valamibe, mikor a mentős a törött fogait huzigálta kifelé... Úgy rugdosott, hogy le kellett szijazni.

– De hát kómában van! Mit gondolsz, érez fájdalmat?

– Kizárt dolog, reflexmozgás lehetett.

– Azért ez mégiscsak szégyen, gyalázat! Milyen világban élünk?! Még tizenhat sincs, és egy éjszaka három pasival...

– Honnan tudod?

– Itt van a kartonjában minden vizsgálat eredménye.

– Nem csoda, ha elszámolta, annyi drog keringett a szervezetében, hogy részleges vérátömlesztésre volt szüksége műtét előtt.

Kiről beszélnek ezek? Van még valaki a teremben rajtunk kívül? Biztosan a lány, aki virágot kapott, mert rám nem jellemző, hogy ne tudjak magamról. Soha nem vettem be semmit, hiába kínálták. Nekem még anyám sincs, aki virágot hozna. Illetve van, de ő nem hozna virágot. Megpróbálok visszaemlékezni, hogy hány éves lehetek, és mi történt velem, csak-hogy a fonál mindig elszakad. Szól a zene. A kedvenc számom, Patrikkal táncolok. Hihetetlen... Eszembe se jutna elcsábítani a legjobb barátnőm fiúját Luka szeme láttára. Ekkora ribanc nem lehetek... Vagy mégis? Mi a fene ütött belém? Hogy nézek majd ezek után Anita szemébe?

– Nem semmi buli lehetett, az biztos.

– Mi az, irigyled?

– Nem mondhatnám. De három pasi nekem is jól jönne, hogy alaposan kipókhálózzon...

– Egyedül is felérek három taknyos kölyökkel. Ha nem hiszed, be is bizonyítom! Tolass csak ide!

– Ne itt, te lökött, bárki bejöhet!

– A doki éjfélig a pihenőben döglök, aztán meg nekünk is kijár egy kis szórakozás, elvégre szilveszter van! Gyere, szívi, fogadj szót! Fordulj meg, és támaszkodj szépen az ágyra, onnan jól látni a gyógyszeres szekrény tükréből, ha nyílik a folyosó ajtaja.

– Jézusom, te elmebeteg... hogy neked micsoda tapasztalataid vannak! Én még soha nem csináltam az intenzíven...

– Nem baj, annál intenzívebb lesz!

– Jaj... csendesebben! Nem akarom kirúgatni magam, vigyázz már jobban arra a rohadt állványra... Most meg mit művelsz? Nem szégyelled magad?! Veszed ki a mancsod a takaró alól!

– Miért? Zavar, hogy tapizom? Úgysem érzi...

– Nem hát..., te mocskos kis perverz... Vigyázz, halkabban...

Valami megint a fejemhez ütődik. Mintha üvegcsörömpölést hallanék. Luka biztosan összetörte a pezsgőspoharat. Patrik felém hajol, hogy gyengéden megcsókoljon. Boldogan simulok a karjába, érzem simogató kezét a testemen, de a csókja fáj. Éles fájdalom hasít a szám sarkába.

– Úristen!!! Kiszakítottad a lélegeztetőcsövet, dugd vissza hamar! ...A kanült, nem a farkadat, te barom!

– Hülye vagy? Nem tudom, hogyan kell...

– Csinálj már valamit, mielőtt bejelez a gép! Ez az, dugd már!

– Most jó?

– Mit tudom én?! Mindegy, csak bent legyen! Hú, ez meleg volt... Te, honnan van ez a sok vér? Csak nem sértetted fel a légcsövet?

– Alighanem a szájából... A ragtapasszal együtt leszakadt a bőre is.

– A kurva életbe! Szaladj a Betadinért, aztán ragasszuk le gyorsan! De előbb adj valamit, amit a sebre szoríthatok!

– Mit adjak?

– Valami kendőt, gézt, felmosóröngyöt! Mindegy, csak siess!

– Istenem..., nem akartam, úgy sajnálom... Hogy fog ezután kinézni az arca?

– Cseszni rá! Akinek úgy rakták össze a fejét, mint egy kibaszott puzzle darabkáit, annak ez legyen a legnagyobb baja...

– Akkor jó. Most már visszaadod a bugyimat?

A zaj olyan fülbántó, hogy majd belesüketülök. Valaki dobol. Ha elromlott egy hangfal, miért nem kapcsolják ki a zenét? Ezt nem értem. Már senki sem táncol, mindenki a dörrenéseket hallgatja, és a vakító villanásokat lesi. Patrik, Luka, Anita és Karcsi még a kocsiban vannak. Szólni kellene nekik, hogy szálljanak ki, lemaradnak a tűzijátékról, de nem szólok, mert látom, hogy valójában ők csinálják az attrakciót. Nahát, micsoda meglepetés...! A félhomályos terembe beszűrődő éles fény bántja a szemem, de igyekszem nyitva tartani, mert egy mosolygó arcot látok. Fehérbe öltözött alak áll az ágyam mellett, a vázában hervadozó virágok. Keze megfogja a csuklómat, és szelíd hangján azt mondja: Isten hozta közöttünk 1991-ben. Boldog új évet!

Ne gyújts lámpát!

1.

Az asztalnál ülő gyereket figyelték, aki tintába mártott legyet sétáltatott a papírlapon. Közben a haját babrálta, egy hosszú fűrtöt tekergetett az ujjá köré.

– Miért nem játszik a többiekkel? Talán nem tartja elég előkelőnek a társaságukat? – kérdezte a koszos overallt viselő férfi gúnyosan.

– Időre van szüksége. Még nem dolgozta fel a történeteket.

– Mit kell ezen feldolgozni? Az anyja egyszerűen beadta az otthonba, mint egy megunt kutyát, és kész!

– Hát igen – sóhajtott a nevelőnő. – Szegényke, meg van róla győződve, hogy ő tehet mindenről. Azt hiszi, ha megjavul, eljön érte, és hazaviszi.

– Ugyan már! Te is láttad azt a nőszemélyt! Még a szeme se állt jól. Az ilyenek kolonc a gyerek, csak csinálni szereti, felnevelni azt már nem. Kipottyantja magából a porontyokat, aztán éli a világát, pasizgat, szórakozik, nem érdekli, mi lesz a kölykeivel...

Mi tagadás, összeszorult a szíve. Bár a személyzet tagjai halkán beszéltek, ő minden szót tisztán hallott, és rosszul esett, amit imádkozott mamájáról mondtak. Hiányzott neki az asszony, akitől kacifántos nevével kívül jóformán semmi mást nem kapott rövid élete során.

„Ki hallott már ilyet?! Még hogy Jennifer! Ilyen név nincs is!” – jelentette ki a karbantartó, mikor első nap bemutatkozott. Röhögött rajta egy jót, aztán elnevezte Ferinek.

Nem tiltakozott, csak végigmérte Ormos Alajos olajfoltos munkaruháját, és magában megállapította, hogy az Ormos Olajos sokkal jobban illene hozzá.

Éva néninek igaza lett, valóban nem barátkozott meg a gyermekotthon lakóival. Valahogy nem kívánta a társaságukat. Egy pajtása azonban mégis akadt. Cinke az intézet mögötti parkban lakott, és ő volt a legrondább kutyas, akit életében látott. Apró testén aránytalanul nagy fej ült, melyen komikusan meredeztek kajla fülei. Cingár lábát valószerűnűleg egy csivava fajtájú felmenőjétől örökölte, hosszú orra pedig talán egy tacskóéra hasonlított. Boldogan csóválta suta farkcsontját, amint a kislányt meglátta, felemás színű szeme pajkosan csillogott. Hálásan fogadta a virsli darabot, amit Feri a reggelijéből tett félre neki. Nem vették észre Alajost, aki a díófa mögül leste őket.

Feri külön szobát kapott az emeleti folyosó végén, amit nem a jó viselkedésével érdemelt ki. Éjjelente rémálmok gyötörték, hangosan zokogva kiáltozott, az anyját hívta. A szobatársak addig panaszkodtak rá, míg Éva néni áthelyezte őt, és ezzel pontot tett az ügy végére. A pszichológus ellenezte ugyan az ilyen kivételes bánásmódot, mondván, ezzel még jobban elszigetelik az amúgy is zárkózott gyereket, de Éva néni nem engedett.

2.

Lassan beköszöntött az ősz. Alajos a kazánházban szöszmötölt. Át kellett néznie a berendezéseket, mielőtt az idő hűvösre fordulna. Már így is a körmére égett a dolog, hiszen az egyik kémény rosszul szelelt. Egész nyáron bőven lett volna ideje kikormolni, csak hát nem fülött hozzá a foga. Szívesebben lebzelt Enikő szoknyája körül, ám a nővérke szóba sem állt vele. Sebaj, egyszer úgyis megdönti azt a kis cafkát, hiába hordja olyan magasan az orrát! Most már nem halogathatta tovább a melót, mert délutánra technikusok várhatóak, akik szigorúan ellenőrzik majd a fűtőrendszer működőképességét. A diri kiverné a balhét, ha valami hibát találnának, már így is épp elégszer szidta le a lustasága miatt. Jó mélyen feldugta a seprőt a kürtőbe, miközben Enikőre gondolt.

„Ehhez mit szólsz, kisanyám? Nyomjam még mélyebbre? Ez az!... Tudtam, hogy ha belekóstolsz, könnyörögni fogsz érte...”

Egyik kezével lehúzta az overall sliccén a cipzárt, és a gatyájába nyúlt, miközben felfelé kukucskált.

„Gyerünk bébi, csak keményen... Ugye, mondtam, hogy élvezni fogod?”

A pamacs hirtelen valami akadályba ütközött. Alajos elvigyorodott, és nagyot rántott rajta.

„Azannyát, nem hittem volna, hogy még szűz vagy! Hiszen úgy nézel ki, akár egy kurva... Nem baj, hehe, annál jobb, Lojzi bácsi imádja a szűz puncit...”

Az évek során lerakódott vastag koromréteg végre engedett, megindult lefelé a csőben, és váratlanul a képébe hullott. Szeme-szája tele lett vele. Meglepetésében elengedte a kéményseprő nyelét, fuldokolva kapott a torkához, aztán vakon kiszédelt a kazánház ajtaján. A kerti csap felé igyekezett, már semmi mást nem kívánt, csak vizet, hogy lemossa magáról a csípős fekete port. Nyitott sliccéről teljesen megfeledkezett.

Feri, aki a focipályán labdázott Cinkével, döbbenet bámult a kísérteties alakra, nagy nehezen felismerte Ormost, aztán elnevette magát. Mintha csak maga az ördög jelent volna meg előtte egy balul sikerült pokoli kísérlet után. Azzal a különbséggel, hogy az ördögöknek aligha lóg ki a farkuk a gatyából.

– Kormos Olajos! Hogy ityeg a fityeg? – kiáltotta, mire az udvaron játszó gyerekek is felgyeltek. Lett nagy röhögés, hiszen a dagadt mindenest senki sem kedvelte. Eddig csak a háta mögött merték csúfolni, most viszont maga szolgáltatott okot rá. Nem is akármilyet. A kölykök átvették a mondókát, kórusban fújták, miközben feléje mutogattak. Kitört az általános jókedv. Alajos azt hitte, menten a föld alá süllyed szegyenében. Megtörölte a szemét, és Ferire nézett. Ha pillantással ölni lehetne, a lány azon nyomban holtan rogyott volna össze.

3.

Éjfél is elmúlt már, de neki szokás szerint nem jött álom a szemére. Az épületben csend volt. Az ajtó halk nyikordulása szinte fülhasogatónak tűnt. Rémműlten lapult a paplan alatt, keze a kislámpa kapcsolója felé tapogatózott.

– Ne gyújts lámpát! – súgta egy ismerős hang, és valaki az ágya szélére ült.

Kiáltani akart, de egy hang sem jött ki a torkán. A félelemtől jól hallhatóan összekocant a foga.

– Mi az? Elvitte a cica a nyelved? Ma délután mintha beszédesebb lettél volna. Csak nem félsz? Hát persze hogy nem, nincs rá okod, hiszen én szeretem a kislányokat! Akkor meg miért vacogsz? Tudom már, biztosan fázol! Ó, te szegény, még szerencse, hogy éppen erre jártam, majd én megmelegítelek...

Nehéz férfitest nyomakodott mellé, mohó karok ölelték át, hogy kiszorítsák a levegőt a tüdejéből. Széles tenyér tapadt a szájára. Olaj és szappanszag.

– Már nem vagyok kormos, sem olajos. Megmosakodtam a kedvedért. Ha nem hiszed, érints meg bátran!

Az arca egy szőrös mellkashoz nyomódott. Lélegzethez is alig jutott tőle. Pánikszerűen küzdött a ránehezülő súly alatt, de a kéz erősen tartotta a fejét. Öklendezni kezdett az undortól.

– Csss... csak lassan...

Ágyrugók tiltakozása, szuszogás. Szappan és olajszag. Fájdalom.

4.

– Miért nem eszel? – kérdezte Éva néni, akinek feltűnt Feri étvágytalansága. Az utóbbi időben egyre kevésbé tetszett neki a viselkedése, de nem tudta magának megfogalmazni, mi is zavarja valójában. Még visszahúzódozóbb lett, kivonta magát a csoportmunka alól, nem érdekelt semmi. Már az anyjáról sem kérdezősködött. De hiába faggatta, egy szót sem tudott kihúzni belőle. Nem válaszolt, csak fáradtan vállat vont, zsebre vágott egy darabka süteményt, és olyan óvatosan állt fel az asztaltól, mintha fájdalmat okozna neki a mozdulat. Az asszony elgondolkodva nézte, miközben az a képtelen érzése támadt, hogy a lány néhány hónap alatt éveket öregedett.

– Aggódom Feri miatt. Megváltozott. Olyan kedvetlen, mintha betegség kerülgetné. Talán ráférne egy alapos orvosi kivizsgálás.

– Ugyan már, te mindenből tragédiát csinálsz! Nem kell neki orvos! Nincs semmi baja, egyszerűen kamaszodik! Biztosan a hormonok kínozzák.

Éva megrázta a fejét. Általában nem szokta kitárgyalni Ormossal a bentlakók problémáit, hiszen nem volt szakember, de néhány esetben csak a férfi tekintélye segített, és Ormos nagyon értett hozzá, hogy megregulázza a kezelhetetlen srácokat.

– Lehet, hogy nem tud aludni a rémálmok miatt. Időnként teába kevert nyugtatót adtam neki elalvás előtt, de nem sokat használt. Lojzókám, szeretnék megkérni valamire, hiszen ott van a szállásod nem messze az övétől. Ránézhetnél éjszakánként, mikor hallod, hogy álmában sikoltozik. Persze, csak ha nem gond. Tudod, én úgy alszom, hogy az agyú lövésre sem ébredek fel...

– Bíz csak rám, majd én megnyugtatom – mosolyodott el a férfi.

„Nagyon szívesen, te ostoba vén tehén!” – gondolta magában.

Odakint tavaszodott. Cinke egy rügyező díszbokor alatt heverészve várt rá. A levegőben kapta el a neki szánt finomságot, majd félrevonult, hogy jóízűen elrágcsálja. A kemény rúgás váratlanul érte. Fájdalmas nyikkanással bukfencezett a virágok közé. A sövény mögül Ormos lépett elő, olajfoltos kezét elégedetten dörzsölgetve.

– Azt hiszed, nem tudom, hogy ezt a büdös bolhafészket zabáltatod a drága étellel, amit az állam ingyen ad neked? Haszontalan kis fattyú vagy, megérdemelnéd, hogy éhen dögölj! De majd én állítok rajtad. A nevelőnőd rám bízott, én pedig nem szoktam félmunkát végezni! Világos?

A kislány csak állt lesütött szemmel, mint aki megkukult. A férfit irritálta ez a dacos hallgatás. Durva mozdulattal az álla alá nyúlva felemelte a fejét, úgy kényszerítette, hogy a szemébe nézzen.

– Figyelj rám, ha hozzád beszélek!

– Elmondom...

Alig hallhatóan suttogott, ám Ormos így is értett a szóból.

– Fenyegetsz, te kis szaros? Azt képzeled, hogy valaki beveszi azt a sok hülyeséget, amit agyongyógyszerezett fejjel álmodtál? Benne vannak az aktádban a dilibogyók nevei. Mindenki láthatja, hogy nincs ki a négy kereked! Azt se tudod, fiú vagy-e, vagy lány!?

– Mindenkinek elmondom...

– Mit, te?

– Hogy egy nagy bibircsók van a fenekén.

Hatalmas pofon csattant az arcán. Megtántorodott, de sikerült talpon maradnia. Furcsa hang tört elő belőle, aztán hátat fordított, és lassan elballagott. Ormos homlokráncsolva bámult utána. Esküdni mert volna rá, hogy a nyomorult kölyök nem sírt, inkább nevetett.

5.

Az ebédlőből kicsempészett sajttal csalogatta, de Cinke nem jelentkezett. Elkóborolt volna? Sorban végigjárta kedvenc helyeiket, ahol együtt szoktak csatangolni. Megkerülte a parkot, aztán az épület hátsó részét vette szemügyre. A szerszámokkamra tövében terebélyes bodzabokor nőtt, alatta valami vörösésbarna szőröcsomó vont a figyelmét. Földbe gyökerezett lábbal nézte. Megtalálta Cinkét. Némán letérdelt mellé, hogy a vérmocskos bundát cirógatva, könnyek nélkül zokogva elsirassa egyetlen barátját. Később bement a kamrába, és egy hosszú vascsővel tért vissza. Megpróbálta kiszabadítani a tetemet a csapdából, ami foglyul ejtette. Nem volt könnyű dolga, a súlyos vas egy medvének is komoly sérülést okozott volna. Cinkét majdnem teljesen lefejezte, egyik pipaszár mellső lábát csak egy vékony bőr-

darab tartotta a helyén. Nagy nehezen végre sikerült szétfeszítenie a fogakat. Egy ideig vizsgálta a szerkezetet, majd a cső végével megpiszkálta a közepét. A fogó nagy erővel csatant össze. Elvigyorodott.

Feri a lányok asztalánál ült. Valami semmiségen vihogtak, ahogy az gondtalan gyermekekhez illik. Éva néni elégedetten állapította meg, hogy a karbantartó-terápia felettebb hatásosnak bizonyult. Közelebb lépett hozzájuk, hogy megsimogassa a szőke fejcskét. A kislány felnézett, és rámosolygott.

- Szeretnék átköltözni a közös hálóterembe, ha lehetséges – szólalt meg félénken.
- Hát persze, aranyom. Semmi akadály.
- Jaj, de jó! A magnetofont is kölcsönkérhetem?
- Minek az neked?
- Az titok. Egy kis meglepetést szeretnénk készíteni. Hangfelvételt akarunk csinálni, mint a stúdióban.
- Nem bánom, de vigyázz rá. A szekrényben találsz üres szalagot.

6.

Az egyszemélyes emeleti szobából kihallatszó nyöszörgések, sikolyok azonnal kiverték az álmot a szeméből. Izgalmas bizsergést érzett a bőre alatt. Tíz óra sem volt még, korán kezd ma éjjel...

Elindult a sötét folyosón, hogy eleget tegyen kellemes kötelezettségének. A hangok közben elhaltak. Nem baj, előttük az egész éjszaka. Az alatot ezúttal a biztonság kedvéért Éva kapta.

Szokás szerint óvatosan nyitott be. Mindennek megadta a módját, akár egy rítust végrehajtó főpap.

– Ne gyújts lámpát! – suttogta, miközben kibújt a nadrágjából, lábujjhegyen az ágyhoz osont, és lezöttyent a szélére. Fülbántó csattanás hallatszott. A szekrény alá dugott magnó halk kattanással kikapcsolt.

A földszinti hálóteremben mindenki az igazak álmát aludta. Éva néni diszkrétén horkolt a párnázott ügyeletesi székben. Senki sem hallotta a csendet felverő artikulálatlan üvöltést.

A tű

Csend van az intenzív osztályon, vizit utáni áldott csend. A nővérek visszavonultak, az ebéd még várat magára, csak a lélegeztető gépek halk fújtatása hallatszik. Néha felcspog egy ismeretlen rendeltetésű műszer, de ez itt megszokott háttérzaj, senki sem foglalkozik vele, kivéve azt, akinek kötelessége ellenőrizni.

A tű az egyetlen tárgy, ami mindenhol jelen van. Nélküle elképzelhetetlen lenne a gyógyulás folyamata, pedig maga a tű nem gyógyít. Csupán egy segédeszköz, ami arra hivatott, hogy áthatoljon a bőrön, befúródjon az erekbe, csatornaként működjön, melyen átjut a folyadék, amit lecsapolni vagy injektálni akar egy felsőbbrendű személy, akit itt doktornak neveznek. Élet és halál ura ő, emberi sorsok formálója, övé a végső szó, mert a beteg számára az ő kimondott szava szentebb, mint az Evangélium. Érthetetlen szöveget gépel a fehér papírra, ami nyomtatás előtt ugyanolyan tiszta volt, akár az én eddigi kórképem. Tolla hegye olvashatatlan macskakaparással firkálja tele a receptet, enyhülést ígérő orvosságot rendelve számomra, amit azonnal ajánlatos lesz alkalmaznom törékeny

egészségem megóvása érdekében. Naivan azt hittem, egy kórházban minden nyavalya ellen akad megfelelő gyógyszer, erre kiderül, hogy a gyógyulni vágyók hozzátartozóinak kutyakötelessége saját zsebből kiváltani az előírt patikaszereteket. Gyanakodva nézegetem az enyémet, böngészem a hozzácsatolt cetlit, de nem leszek tőle okosabb. Ki tudja, milyen rémes vegyszert tartalmaz, nem érdekel, tőlem akár patkányméreg is lehet, megiszem, megiszom, engedelmesen lenyelem, ha segít a bajomon. Hála Istennek, nem tableta, utálom a tablettákat, inkább valamiféle oldat, aminek már a szaga is hányingert kelt. Vízzel kell hígítani, de ez sem sokat javít az állagán. Egy életem, egy halálom, ezt most lenyelem akkor is, ha kisbalták fognak potyogni az égből! A baltaeső elmarad, én viszont egyre rosszabbul érzem magam. A folyadék alul-felül napvilágra kívánczik, mintha eltévesztette volna a házszámot, és sietősen távozni szeretne. Senkit sem izgatnak a sirámain, a kedves nővérek kutyafuttában közlik velem, hogy készülődjek, mert áthelyeznek. Magamra kapom a köntöst, papucsot, készen vagyok, mehetünk. A nővére megcsóválja a fejét, aztán a kezembe nyom egy egész aktára való papírost, és az ujjával mutatja, hogy hol írjam alá. Értetlenül bámulok rá, mint aki nincs tisztában a fejleményekkel. Lassan, tagoltan magyaráz, megvárja, amíg gyógyszerektől eltompult agyam biztosan felfogja komoly mondanivalóját. Hazaengednek. Kellemes alt hangján a házi ápolás előnyeit részletezi, nem hallgatom végig, udvariatlanul vágok a szavába, hogy nekem otthon sincs senkim, hát akkor ki fog velem törődni? Nem tudja, és nem is érdekli. Ő csak azt mondja, amit parancsba kapott.

Megszeppelve ülök a mentőautóban, nejlonszatyorba csomagolt motyómat szorongatva. A sziréna dobhártyaszaggatóan sikít a fejem felett. Szívesen megkérdezném, miért van erre szükség, de nem merem. Hideg van, a hátsó rakteret alig lehet kifűteni. Rozsdamentes acélból készült szerszámok, zománcozott tálkák, ismeretlen műszerek koccannak egymásnak, a vérnyomásom az egekbe szökik, akárcsak a kocs sebessége, a rosszul beállított rádió recsegve sípol. A szolgálatot teljesítő mentőorvos már a harmadik riasztást regisztrálja az adóvevőn, pedig én még haza sem értem. Nem is értem, hogy a fenébe tud értelmesen kommunikálni ilyen hangzavarban. A tút utazik velem. Az utóbbi napokban szerves részemé lett. Most is úgy áll ki a karomból, mintha még mindig fontos küldetése lenne. Hegyes vége a testembe hatol, belelóg a véráramomba, feje steril ragtapasszal szorosan rögzítve a bőrömhöz. Készenlétben áll, hogy kéznél legyen, ha mégis szükség lenne rá. A kezem dagad, a bőröm bizserog, kezd elviselhetetlenül viszketni a ragasztószalag alatt, a túból kiálló kanül kimondottan idegesít, ahogy ide-oda fityeg a pizsamám alatt, mintha egy kellemetlen rovar mászkálna a bőrömon. Egy mozdulattal kitépem az egészet ragasztóstul, mindeztől, a sarokba hajítom, aztán azon pizsamásan kilépek a friss levegőre.

Lesz, ami lesz. Ha túlélem.

A betegség szinonimái

Szép cukormáz, nulla fokon olvadó fülig érő mosolyt erőltetek az arcomra, ártatlanul a szemébe pillogok, aztán nagy levegőt véve kerek percc kimondom, ami kikívánczik belőlem. Megkérem, és egyben felszólítom, hogy ne abajgasson többé! Az sem érdekel, ha megsértődik, ott egye meg a fene, ahol van, a sterilnek látszó falak között, ha már így kéretlenül rám akaszkodott, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy teljesen felforgassa a világomat. Nem beszél mellé, farkasszemet néz velem, határozottan tudatja, hogy ezentúl életem minden napját, óráját, percét, másodpercét kizárólag ő kívánja uralni, mindenféle kényszerítő módszert alkalmazva, arra sem adva időt, hogy megfelelően reagáljak. Nem hívtam, nem idéz-

tem elő, nem óhajtottam a hátam közepére se, ám ő mégis megjelent. Itt van a maga teljes valójában, lefoglal és elfoglal, figyelmen kívül hagyni lehetetlen. Azt sem tudom, honnan jött, mi csalogatta elő, egyszer csak itt termett, a nyakamba csimpaszkodott, mintha én lennék számára a kiválasztott, azóta is lóg rajtam, akár az istenverése, és képtelenség szabadulni tőle. Kéretlen, hívatlan vendégként kopogtatott az ajtómon, erőszakosan benyomakodva, tudomást sem véve az udvariasan elutasító hangnemről, elnézést sem kérve az alkalmatlan időpont miatt. Részéről ez lett volna a legkevesebb, hogy sűrű bocsánatkérések közepette eltakarodik a francba, de nem...

Én megtettem minden tőlem telhetőt. Mindjárt az elején tudattam vele, hogy rossz helyre jött, én makkegészséges vagyok, rendszeresen sportolok, vitaminokat szedek, nálam nem kívánatos a jelenléte. Feleslegesen jártattam a számat, mondanivalóm süket fülekre talált. Ennyi erővel akár a falnak is beszélhettem volna. Nem hallgatott rám, csak belevigyorgott a pofámba. Továbbra is makacsul ragaszkodott hozzám, mintha a sorsom pontosan neki rendelt volna, le se szarva az elutasítást, legyen az tapintatosan vagy durván megfogalmazva. Utálom, akár a bűneimet, csak hogy őt ez egyáltalán nem zavarja. Olyan, mint a patkánymérég, vagy a ragadós egércsapda. Hozzáférhető mindenki számára, de csak a kiválasztottaknak halálos.

Hiába tiltakoztam, hamarosan átvette a felügyeletemet. Zavartalanul élőködött rajtam. Mire észbe kaptam volna, már ő határozta meg minden napomat, időrend szerint előre eltervezve óránkénti beosztását. Módszeresen gyötört, vasmarokkal, katonai szigorral, kéllehetetlenül kezelt, akár egy fegyencet, aki a múltban sorozatos kihágásokat követett el, tehát ráfér a dorgálás. Ítélet nélkül büntetett, sőt büntetést büntetésre halmozott. De ez csak a kisebbik rossz volt.

A nagyobbik még váratott magára egy ideig, ám akkor úgy rontott rám váratlanul, akár egy lavina. Orvul támadott, amikor nem számítottam rá, mindent elsöprő erővel degradált le egészen a kezdetekig. Nem igazán emlékszem pelenkás korszakomra, de valami ehhez hasonló állapot lehetett.

Telt, múlt az idő, és én lassacskán feladtam a küzdelmet. Ellenkezés helyett megtanultam együtt élni vele. Életem része lett, figyelmet követelve magának, hát toleráltam, amíg lehetett. Nem akartam prioritásokat követelni miatta, eszembe sem jutott feleslegesen cirkuszolni, aztán rájöttem, hogy újabb hibát követtem el. Egy szép napon ráébredtem, hogy ez a cirkusz az enyém ugyan, de sajnós, nem én vagyok a direktor, csak valami mellékszereplő, szenvedő alany, akrobata, a bohóc meg az állatidomár egy személyben, ám kizárólag engem terhel a felelősség, mert nekem kellett volna kézbe fogni a gyeplőt, kordában tartani a dolgokat, határozottan odacserdíteni az ostorral, és közben teli torokból ordítani... Mindent nekem kellett volna megtenni, csak hogy én elmulasztottam... Úgyhogy nyugodtan beszélhetek múlt időben.

Mostanra már teljesen a fejemre nőtt. Ő dirigál, én engedelmeskedem. Hajnali négykor éhgyomorra veteti be velem a tablettát. Ez azt jelenti, hogy hat órán át nem ettem-ittam semmit. Utána még fél órát absztinálók teljes nyugalomban, nehogy véletlenül a hányinger meg a fuldokló görcs kerekedjen felül rajtam, aztán felkelhetek, hogy a napi teendőimet intézzem. Ha ő is így látja jónak...

Az én időbeosztásom viszont köszönő viszonyban sincs az övével. Képtelenség hozzá alkalmazkodni. Ezért aztán szankcionál minden lépésben. A múltkor már odáig fajult, hogy halálosan megfenyegetett, hogy bosszút áll, ha figyelmen kívül hagyom.

Most is itt van velem. Olyan, mint valami parazita, saját egzisztenciájához gátlástalanul használva fel utolsó csepp energiámat. Miközben kiszipolyoz, nevetve ismételteti, hogy soha nem fogok megszabadulni tőle. Gyógyíthatatlan vagyok, lehet, hogy bele is pusztulok,

és szerinte ebben az esetben járok a legjobban. Nem tagadom, lehengerlő hatással van rám, miközben tiszta erőből próbál befolyásolni, de remélem, bírok még annyi akarattal, hogy saját magam irányíthassak. Ha a testemet nem is, legalább a gondolataimat.

Ördög bújt a zongorámba

Miután az utolsó kontár lakberendezőtől is sikerült megszabadulnom, elhatároztam, hogy a saját kezembe veszem a dolgokat. Majd én berendezem az új lakást úgy, ahogy az nekem tetszik. Csupa elegáns stílbútorral, nem holmi vacak üveg-króm kombinációkkal meg modern festményekkel. Megengedhetem magamnak, elvégre jól menő ügyvéd vagyok, nem igaz?

A pianínóra egy régiségkereskedő raktárában bukkantam rá. Először nem is tűnt fel a rá borított fólia miatt, mégis ösztönösen fordultam felé, mintha csak vonzott volna magához. Felemeltem a fólia sarkát, hogy jobban szemügyre vegyem. Gyönyörű volt. A csillagóra polírozott diófán egy kaparás nem sok, annyi sem látszott, elefántcsont billentyűzete patinás árnyalatúvá sárgult. A kottatartó alatt cikornyás címer hirdette a hangszer eredetét. Úgy elmerültem az apró betűk böngészésében, hogy észre sem vettem, mikor jött be a tulaj.

– Látom, felfedezte a zongorát. Egyedi darab. Nézze ezeket a kazettákat! Valódi tözegmocsárból származó gyökerek díszítik. A konstrukciója tiszta öntött vas, a kalapácsokat pedig számbórból készült szíjjak tartják. Minden része eredeti.

– Csodálatos. Én, sajnos, zenei antitalentum vagyok, két botfüllel megáldva, de azt hiszem, jól mutatna a nappalimban. Megveszem. Mennyibe kerül?

– Sajnálom, nem eladó. Családi örökség, számomra igen nagy értéket képvisel.

– Tényleg? Akkor miért takargatja itt, ebben a poros raktárban? Ez egy igazi műalkotás, ha jól látom, több mint száznegyven éves.

A férfi elhallgatott.

Gyanakodva néztem rá. Eddig olyan készségesen segített, be nem állt a szája, minden kacatot a nyakamba akart sózni, most pedig szóba sem áll velem?

– Ugyan már, biztosan meg tudunk egyezni! – nógattam.

– Értse meg, uram, nem adom el! Vegyen inkább olajfestményt, vagy nézze ezt a szép ezüst gyertyatartót!

Egy hét sem telt el, és a zongora ott állt teljes szépségében a kandalló mellett, új lakásom díszeként. Annyit fizettem érte, hogy még magamnak is alig mertem bevallani. Nem tudom, mi ütött belém, de az ajánlatom elutasíthatatlan volt. Büszke tulajdonosként órákig gyönyörködtem benne, leütöttem néhány billentyűt, végigsimogattam fényes lakkozását. Kicsit sajnáltam, hogy nem tudok játszani rajta, egy kis tehetséggel biztosan csodás dallamokat lehetne előcsalogatni belőle.

Aznap éjjel zongoraszóval álmodtam. Ritkán vannak rémálmaim, de ez az élmény valahogy nyomasztóan hatott rám. Egész nap csak az a szomorú dallam csengett a fülemben, amit hallani véltem. Valahonnan ismerősnek tűnt. Törtem a fejem egy darabig, aztán megszólalt a kapucsengő. Kliensem érkezett. Az irodában ültünk egy halom irat felett, amikor újra meghallottam. Valaki zongorázott az emeleten. Kísértetiesen hangzott a maga egyszerűségében is bonyolult melódia, mintha csak valami kezdő ütögette volna egy ujjal a hangokat, véletlenszerűen remekelve a fülbemászó darabot. Végigfutott a hideg a hátamon. Ügyfelem viszont felkapta a fejét, és elmosolyodott.

– Nahát! Zongorája is van? Ki játszik rajta?

– Az... izé... hát a házvezetónőm, azt hiszem... – dadogtam zavartan. Mégsem mondhattam neki, hogy egyedül élek, és rajtunk kívül egy teremtett lélek sincs a lakásban. Megpróbáltam a komplikált ügyre koncentrálni, ám a hölgy nem hagyta.

– Csodálatos hangja van! – lelkendezett. – Igazán jellegzetes, ritkán hall ilyet az ember. Megnézhetnénk, ha nem bánja! Nézze el nekem, tudja, zenetanár nő vagyok.

Na, tessék, kifogtam valami fanatikus! Nem elég nekem, hogy egy vagyont költöttem erre az átkozott hangszerre, grátiszba kaptam hozzá egy szellemzongoristát, és most még egy zenerajongó is rám akaszkodik!

– Talán inkább máskor. Nemrégén költöztem, óriási rumli van az emeleten.

– Engem az nem zavar. Csak egy pillantást vetek rá, megígérem!

Olyan esdeklően nézett rám, hogy nem tudtam ellenállni neki. Már a lépcsőházban jártunk, amikor a zongoraszó váratlanul elhalt. A hölgyike viszont egy pillanatra sem hagyta abba.

– Milyen érdekes, hogy a házvezetónője Für Elise-t játszik. Igazán tehetséges. Szinte érzem a reménytelen szerelembe esett zeneszerző fájaldalmát, ott rezonál minden hangban! Szívesen megismerkednék vele – csacsogta szünet nélkül.

A billentyűzet fedele fel volt nyitva, pedig határozottan emlékeztem rá, hogy lecsuktam. A horgolt csipketerítő a padlón hevert. Lehajoltam érte.

– Ügye, mondtam, hogy rendetlenség van?

– Hova lett? – kérdezte a látogatóm, miután körülnézett az üres helyiségben.

– Ki hova lett? – értetlenkedtem. – Ja, igen, talán végzett, és a hátsó kijáraton távozott.

– Milyen kár... Milyen szép...

Úgy állt a zongora előtt, mint akit megbűvöltek. Keze óvatosan megérintette a kottatartót. Láttam, hogy a karja libabőrös.

– Dresden. Ott készült megrendelésre. Kaps műve...

– Honnan veszi ezt?

– Tanultam róla. Ernest Kaps mester a Királyi Zeneakadémia tagja volt, elég gyanús körülmények között halt meg, azt hiszem, felakasztotta magát egy nő miatt, vagy valami ilyesmi, de persze nem verték nagydobra, hiszen az ártott volna az üzletnek. Azért olyan értékes ez a pianínó, mert csak kilenc hasonlót gyártott, de mind egyedi darab. A zeneértők azt tartják, hogy mindegyiknek lelke van. A mester szellemének egy kis darabja. Még az is lehet, hogy magával az ördöggel szövetkezett ezért a varázslatos hangzásért cserébe. Nézze, itt a szignója...

Leült az alacsony székre, és engedélyt sem kérve játszani kezdte Beethoven halhatatlan darabját, olyan átéléssel, hogy beleborzongtam. Ujjai alig érintették az elefántcsontot, keze alatt fájdalmasan sírt a hangszer, siratva a szerelmet, ami soha nem teljesülhetett be. Elbűvölten hallgattam, nem is vettem észre, hogy a szobában lehült a levegő. Hirtelen huzat támadt, felkapta a csipketerítőt a zongora tetejéről, és a sarokba vágta. Valahol a földszinten becsapódott egy ablak. Amikor befejezte, felém fordult, és rám nézett. Az utolsó akkordok még ott visszhangoztak közöttünk.

– Köszönöm – suttogta. Láttam, hogy könnyes a szeme.

Borzalmas éjszakám volt, nem kívánom senkinek. Éjfélkor átköltöztem a garázsba, de ott sem sikerült elaludnom a nagy zenebona miatt. Eldöntöttem, hogy reggel első dolgom lesz fuvarost hívni, felpakolni a zongorát, hogy elvitesssem oda, ahová való. Még a pénzemet sem kérem vissza...

Z. NÉMETH ISTVÁN

Tíz bolha

Ájer

Nem volt hosszú, bonyolult, részletes, érthetetlen használati utasítás ezen a találmányon, bíró úr. Három szó csupán: „A fejére fújja!” No, de ez a mondat tíz nyelven és nagy betűkkel.

Ne hónaljra, meg más intim helyekre. Fejre.

Az általam forgalomba hozott Gondolat Spray igenis hatásos. Ha csak egy, azaz egyetlen ember a rajta jól olvasható szöveg alapján járt volna el, már nem itt tartanánk.

De ők okosabbak voltak a gyártónál, kérem. Senki nem fújta a fejére. És a gondolat abban a testrészben született meg, amelyet megcéloltak vele. Ököl, hónalj, fenék, satöbbi.

A bíró feláll, felkapja a kis, zöld hengert és a levegőbe fúj vele.

Valamit mond is, de azt nem értem.

Szóval, a levegőbe.

Tengelyferdülés

– Azt tudtad, hogy a Chilét 2010. február 27-én megrázó hatalmas erejű föld- és tengerrengés a NASA tudósai szerint kibillentette a Föld tengelyét? – kérdezem Liát, aki a kertben napozik, és szemmel láthatóan nagyon jól érzi magát.

Félrebillenti a szalmakalapját, kérdően a szemembe néz, aztán a napolajért nyúl.

– Itt valami nem stimmel.

– Szerintem sem – nyögöm, miközben egy kövér izzadságcsepp szánkázik végig a homlokomon, és Lia kezétől alig pár centire az élénkzöld fű közé hullik.

– Most 2020. január 8-a van, tehát nem kerek évforduló. És különben is, mi Dél-Szlovákiában vagyunk. Várd ki azt a pár napot, aztán írdál róla valami jó kis cikket. Még valami?

– Szerinted normális, hogy tél közepén 32 Celsius fok van árnyékban? – kérdezem.

– Utálom az összeesküvés-elméleteket – mondja foghegyről, és lazán a szemébe húzza a szalmakalapot. – Te is mindig csak aggodal-maskodsz, ahelyett, hogy örülnél a kinullázott fűtőszámológépnak. Ja, és ha már ott vagy az ágyás mellett... Szednél nekem egy kis epret?

Kíváncsiság

Nem könnyű félretolni a vastag kőlapot. Erőtől duzzadó izmok kellene hozzá, meg emberfeletti elszántság. Ha az előbbivel már nem is rendelkezik, az utóbbiból kifogyhatatlan tartalékai vannak. Arra nem kell ügyelnie, hogy ne csapjon zajt. Jó érzés embernek éjfél körül esze ágában sincs a temetőben sétálgatni.

A kapu résein már óvatosan tuszkolja át magát. Leadott néhány kilót az utóbbi pár hónapban, de a ruháját félti, ez az egyetlen valamirevaló öltönye van, kár lenne érte.

Szerencsés nap ez a mai. Már érkezik is az áldozat. Az út másik oldalán az előbb még oly szaporán lépegető hölgy hirtelen megáll, a táskájába nyúl, mobiltelefon villan a kezében. Valószínűleg taxit akar hívni. Az árnyék rávetül, a támadó lecsap, pont, mint a filmben. De nem, nem a fiatalasszony vére kell, az annyira elavult.

Ha lenne is szemtanú, az se látna semmit, rég elájult volna. A rabló rohanás közben izgatottan markolja zsákmányát. Megérkezve a kőlapot nem húzza vissza, akkor nem lenne térerő. A közösségi oldala még él, ma van a születésnapja, végre megnézheti, idén hányan köszöntötték fel.

Hiba

Amikor Santa Lucia lakói reggel kiléptek az utcára, nem hittek a szemüknek. A városban az összes gépkocsi eltűnt. Később nyoma vészett a kerékpároknak, a szemeteskukáknak és a hirdetőoszlopoknak. Órákkal később megállás nélkül csengeni kezdtek a telefonok, de azokba nem szólt bele senki. Az emberek döbbenet mondogatták egymásnak, hogy valószínűleg valami előre kitervelt, óriási tréfa áldozatai, hát meg kell őrizniük a higgadságukat, mert az egész világ rajtuk fog nevetni.

Délután újra megjelentek a gépjárművek, de rendkívül furcsán néztek ki: mindegyik kisebb volt a valódi méreténél. Este hat órakor még mindig szünetelt a közlekedés, ráadásul a tévék képernyőjén a következő felirat jelent meg:

„Elnézést kérünk, a hiba elhárításán már dolgozunk.”

Persze az internet és a telefonhálózat nem működött. Sötétedés után megjelentek a hirdetőoszlopok, kétszer akkorák voltak, mint azelőtt. A semaforok kéken villogtak.

Reggelre minden visszatért a régi kerékvágásba. A tévében egy őrült arról beszélt, hogy a valóságosnak hitt világunk csupán szimuláció, de az okosabbak lehurrogták.

Vizsga

Úgy esett, hogy pont Imo-Han-Kro után hívtak be vizsgázni. Ő már rég kivetítette az iontáblára a tervrajzait, amikor én a leghátsó padba lerogyva nekiláttam, hogy rendezzem a gondolataimat. Hullafáradt voltam, hosszú hónapokat dolgoztam a projekten, míg szobatársam rendre a különféle élvezeteknek élt, majd tegnap reggel másnaposan nekiállt összetákolni valami életképtelen szörnyeteget. Szóltam neki, hogy ezzel a nevetséges izével meg fog bukni, de nem hallgatott rám. Hát most egye meg, amit főzött.

– A világ legmagasabb állata lenne, a bikák szarvainak csúcsa pont 5,7 tiktum lenne a talaj felett, marmagasságát pedig 3,3 tiktumra terveztem. Mindez rendkívül hosszú, de a többi emlőshöz hasonlóan csupán hét csigolyából álló nyakának és hosszú lábainak köszönhető.

Szánalmas volt, belül rázott a nevetés, látványosan csóváltam a fejem és hümmögtem. A vizsgáztató azonban el volt ragadtatva a korcs falevélezabálótól, azonnal a genetikai laborba utalta át az anyagot. – A szavannák dísze lesz, ha létrehozzuk.

– Szárnyas ló? – nézett rám döbbenet, amikor végre rám került a sor. – Na, tűnjön kifelé!

Megszállás

Amikor felfedeztük, hogyan kell az emberi testből kiszippantani a lelket úgy, hogy mi magunk kerüljünk a helyébe, leírhatatlan izgalom lett rajtunk úrrá. Nagy felháborodás övezte viszont azt a döntést, hogy az úrhajónkról csupán kétszázan próbálhatjuk ki. Szerencsém volt, bekerültem a kiválasztottak közé.

Minden simán ment, ezt el is vártuk egyébként. Maga az érzés olyan volt, mintha egy rég megunt, régebbi szimulációs játékba csöppentem volna: korlátozott észlelés, számtalan hiba-lehetőség. Ráadásul a közösség, ahova becsempésztek, kívánnivalókat hagyott maga után.

Amikor végre arra került a sor, hogy megírjam az első jelentésemet, kértem, hogy függessenek fel. Azt mondták, tanítsam a többieket, kedveltessem meg magam, akkor kihoznak.

Évekig hitegettek, míg végre úgy nézett ki, hogy történni fog valami. A parancsnok, Atia, személyesen ígérte meg, hogy estére már ott ülhetek mellette a társalgóban. Nem lesz annyira zökkenőmentes, mint a belépés, de mély nyomot hagyok majd a szemtanúmban. „Azzal, hogy felviszem ezt a keresztet a dombtetőre? – kérdeztem, de vihar közeledett, megszakadt a vonal.

Buborék

Pannika fúj egy nagy buborékot. Csodaszép volt: sárga, lila, kék és zöld színekben játszott, és esze ágában sem volt elpukkanni. Mikor már majdnem minden helyet betöltött a szobában, a kislány kinyitotta az ablakot, és a buborék, mintha csak élőlény lenne, lassan és óvatosan kitéremkedett a résen, majd odakint újra felvette gömb alakját, mi több: mintha még hízott is volna egy kicsikét.

– Anya, anya! Nézd, mekkora buborékot fújtam! – kiabálta Pannika. Édesanyja a sokadszori felszólításra abbahagyta a mosást, nagy sóhajjal megtörölte kezét a kötényében, s a gyerekszoba felé indult. Amikor az ablakhoz ért, a buborék már akkora volt, mint egy ötemeletes ház. Ez még nem is lett volna baj, de előbb összelapította a téren parkoló autókat, majd ledöntötte a szemközti templom tornyát. Amikor az Emirates légitársaság Dubaiból Párizsba tartó Airbus A380-as repülőgépe nekiütközött, majd roncsai a város egyik távolabbi pontjára zuhantak, az édesanya dühösen becsukta az ablakot és elhúzta a besötétítőt.

– Inkább nyomogattad volna a mobiltelefonodat! – mondta szemrehányón, és visszament mosni.

Opera

Nem mondhatom, hogy az opera a kedvenc műfajom lenne, de nem akartam úgy meghalni, hogy az életben egyszer, legalább egyetleneszer ne lássam belülről az Operaházat. Nem kellett hozzá más, csupán az elhatározás, két méregdrága jegy és egy gyönyörű barátnő. Az épület kívül-belül lenyűgöző volt, aki látta, biztosan egyetért velem.

Helyet foglaltunk a páholyban, ahonnan kitűnő rálátás nyílt a szimfonikus zenekarra is. Tudtam, hogy háborús témájú zenemű van műsoron, de az összetételük kicsit furcsának tűnt számomra. Az első két sorban a billenő csövű, a félautomata és az ismétlő sörétes puskák foglaltak helyet, mögöttük az öntöltő pisztolyok és a revolverek, majd a kis-kaliberű löfegyverek, végül a géppisztolyok, a golyós vadászfegyverek, a hadikarabélyok és mesterlövész fegyverek következtek. Azt hiszem, láttam pár gépágyút is.

Lassan felgördült a függöny, a fények elhalványodtak, a közönség lélegzetvisszafojtva figyelt. Az első lövés rögtön a karmestert találta el, aztán elszabadult a pokol.

Az előbb azt mondtam, nem akartam úgy meghalni, hogy az életben egyszer ne lássam belülről az Operaházat. Sikerült.

Kavics

Jákob minden délután kísétált a folyó partjára, és kavicsot evett. Még mielőtt teljesen örültnek néznének, hadd jelentssem ki, hogy nem, korántsem volt neki mindegy, melyiket fogyasztja el. Az ember azt gondolná, hogy az apró, kerek, fehér kavicsokat szerette a legjobban, mert – valljuk be – azok azért elég gusztusosak tudnak lenni, főleg ha jól meg vannak mosva, és hívogatóan csillognak a fővenyt megvilágító kora délutáni napfényben, de nem, Jákob elsősorban a kissé érdes, már-már szürkébe hajló kövecskéket részesítette előnyben, nem vetette meg az érdes, nagyobbacska feketéket sem, ha pedig tojás alakúra lelt, és ráadásul az még enyhén barna színben is játszott, be volt aranyozva az egész hátralévő napja.

Az ember azt is gondolná, hogy a követ nehéz megemészteni, esetleg megüli az illető gyomrát, és álmatlan éjszakákat okoz neki, de nem, Jákobnak nem voltak efféle problémái.

Az egyik napon viszont meglátta valaki a faluból, hősünk milyen jókat csemegézik a vízparton, és onnét aztán nem volt visszaút. Szó szót, tett tettet követett, és Jákob nem-sokára egy elmegyógyintézetben találta magát. Ott grillcsirkével, édes burgonyával, süteményekkel, mézédesszalókkal és lédús őszibarackokkal traktálták.

Jákob hatvankét napig bírta, aztán éhen halt.

Bébi

Bébi volt a legszebb bolhalány, akit valaha is szerencsém volt ismerni. Szúrásra és vérszívásra módosult szájszervét csak enyhén rúzsozta, isteni szívókéjét látva szinte szédültem, sörtézett, áramvonalas teste rendesen kiborított. Persze, tudom, hogy a rengeteg ugrálás még Jane Fondát is jó karban tartotta egy ideig, de Bébi valahogy más volt, rugalmasan kezelte a dolgokat, az életet nem vette véresen komolyan.

– Ugorjuk át az unalmas részeket, térjünk rögtön a tárgyra! – mondtam neki, ő meg naívan körülnézett, hogy hol látok én kutyát vagy macskát a közelben.

– Ugratsz? – kérdezte.

– Dehogya – hebegtem. – Komolyak a szándékaim.

– Rögtön lepetéztek! – vihogta, és megrezegtette a szempilláit. – Talán még verset is írtál?

– Érted még arra is képes lennék – hazudtam, és gyengéden hozzáértem a lábához, mire az azonnal eltörött. Bébi a könnyeivel küszködve fetrengett a földön, és azt kiabálta:

– Mégis mit képzelsz magadról, hülye poloska?!

Kávéházi beszélgetés

Németh Zoltán költészetéről és a poszthumán líráról

Vendég: Németh Zoltán

A beszélgetést vezeti: H. Nagy Péter

KultúrKorzó – IrodalmiKorzó, Érsekújvár, 2018. május 10.

A beszélgetés hanganyagát N. Juhász Tamás dolgozta fel

Kis Péter: Jó estét kívánok, mindenkit nagy-nagy szeretettel köszöntök a KultúrKorzó első félévi utolsó IrodalmiKorzóján, amelyen bizonyos „állati férjekről” lesz szó, és Németh Zoltánnal folytat majd beszélgetést állandó beszélgetőpartnerünk: H. Nagy Péter.

H. Nagy Péter: Nagy szeretettel üdvözlöm Németh Zoltán barátomat, rengetegszer voltunk már hasonló asztalok mellett nagyon sok rendezvényen, ezzel azt szeretném mondani, hogy Zoltán életművét a kezdetektől figyelemmel kísérem. Ami ebben az esetben talán nem is baj, hiszen Zolival azt beszéljük, hogy a mai estének az elméleti keretét én szolgáltatom, és majd Zolit kérdezem az adott kötetről, amit feltűntettünk a meghívóban. 2016-ban látott napvilágot az *Állati férj* és 2017-ben megkapta a Szlovákiai Magyar Írók társasága által kiadott Forbáth-díjat, amely az adott év, időszak legjobb lírai teljesítményéért jár. Ez a díj megérdemelt volt véleményem szerint, egyöntetűen döntött így a választmány, és ha figyelemmel kísérik esetleg, vagy járnak az interneten, illetve olvasnak irodalmi lapokat, akkor láthatják, hogy a kötet fogadtatása kezd önmagáért beszélni, hiszen jelentékeny kritikuskok, igen jelentékeny elméleti felkészültséggel nyúlnak a kötethez, mint Nemes Z. Márió és mások. Bő fél évszázaddal ezelőtt egy nagyon fontos korszakváltás történt a művészetben, ami a mai napig meghatározza az irodalomról való gondolkodást; itt szeretnék arra utalni, hogy Zolinak megjelent néhány évvel ezelőtt egy...

Németh Zoltán: Azt hittem, hogy ötszáz évvel ezelőtt...

H. Nagy: ...erre vonatkozó monográfiája, amely a posztmodern magyar irodalom stratégiáival foglalkozik. Hogy hány stratégia van, abba most ne menjünk bele, nyilván több, a kötet hármát emel ki azokból a folyamatokból, amik körülbelül fél évszázada meghatározzák azt, hogy miképpen gondolkodunk az irodalomról, illetve a művészetéről. Bár *A posztmodern magyar irodalom hármás stratégiája* nem említi, de hadd említsek meg egy művet bemelegítésképpen, és egy picit ehhez az elméleti kerethez, amiben mozogni fogunk, talán hozzájárul, bár a példa első hallásra talán meglepő lesz. Tehát körülbelül fél évszázaddal ezelőtt (1967-ben) Michel Tournier publikált egy

regényt: *Péntek, avagy a Csendes-óceán végvidéke* a címe, és egy *Robinson-újraírásról* van szó. Már a cím is azt sejteti, hogy központi probléma lesz a történetben az, hogy ez a regény nem Robinson alakját teszi meg fő figurájának, aki egy szigetre vetődik, hanem azt a fickót, akivel a szigeten találkozik, vagyis Péntek kerül a centrumba. Fontos nézőpontváltás történik, és az, hogy Robinson kikerül az események centrumából, ezt a regény a következőképpen szituálja, vagy viszi színre, és ez volna fontos. Míg Péntek identitása, önazonossága azt lehetne mondani, hogy stabil a regény során, addig Robinsoné a szerint változik, hogy milyen állati és növényi környezetbe kerül. Itt azt lehet mondani, hogy ez a folyamat, amiről beszélünk, arról szól, hogy az identitás nem valamilyen stabil, hanem sokkal inkább átrendeződő, illetve fluid-jellegűként gondolható el. És ha feltehetnénk azt a kérdést, hogy van-e posztmodern líra, akkor egyébként nem magától értetődő, hogy ezt hogyan válaszoljuk meg, vagy honnan közelítünk hozzá, egy biztos, hogy az identitásnak egy ilyen jellegű felfogása jelenik meg abban a líratípusban, amit poszthumán lírának neveznek, és amely poszthumanizmus kontextusában elhelyezhető talán az *Állati férj* is első közelítésben. Zoli, az első kérdés, kérés az volna, hogy próbáljunk néhány megközelítési útvonalat, támpontot, vagy platformot adni ahhoz a kérdéshez, hogy hogyan közelítsük meg a poszthumanizmus jelenségét és miért fontos ez számunkra, és aztán utána rátérünk a kötet egyes részeire, és megpróbálhatom majd bemutatni a kötet konstrukciós elvét. De először nézzük a tágabb kontextust.

Németh: Köszöntök én is mindenkit, hát nem mondom, a poszthumanizmusba belecsöppentem. De az is igaz, hogy olyan kérdéseket tárgyal általában a poszthumán irodalomnak a fogalomköre, amelyek régóta foglalkoztattak engem, tehát általában ez a transzgresszió, a határokon való áthatolásnak a kérdése, ami folyton izgatott. És ez a határokon való áthatolás olyan szempontból is értelmezhető, hogy valamiféleképpen

Mennybe, Horváth Balázssal közösen, videó (Tiziano: Mennybemenetel), 2016

hogyan lehet meghaladni az emberi létezésnek a tapasztalati körét, vagy nyelvét, vagy a létformáit. És, hogyha most így a poszthumán felől gondolom el a saját eddigi írásaimat, akkor már eleve a *Perverzió méltósága* is valamiféleképpen értelmezhető innét. Ott is vannak például állatok ugye, különféle durva dolgokat csinálnak, és a *Kunstkamera* című könyvemnek a poszthumán tere így visszaértelmezve, számomra is most már egyre nyilvánvalóbb. Van ez a kifejezés egyébként, a már említett Nemes Z. Máriónak a tevékenységével kapcsolódik össze a magyar irodalomnak a kontextusában, és behoz különféle képzőművészeti meg társművészeti játéktereket, hát Nemes Z. Márió a német lírából indult ki, a német lírának egy-két évvel ezelőtt volt egy jelentős antológiája, az úgynevezett *antropocén líra* vagy lírafelfogás jelent meg ebben a kötetben. Egyébként ezt a kötetet per pillanat Székely Örs fordítja magyarra, és talán az Irodalmi Szemlében fog megjelenni belőle néhány darab egy előszóval. Székely Örs ebben az előszóban arról ír, hogy felértékelődtek azok a megszólalásformák, amelyek az emberi lét feletti, -alatti, -melletti létezésformáknak vagy „nyelveknek” ad lehetőséget, vagy pontosabban úgy is fogalmazhatnánk, hogy nyelvet adnak olyan létformáknak, amelyek nem rendelkeznek nyelvvel. Hát innen lehetne talán megközelíteni az *Állati férj*nek is a hátterét, de hát épp H. Nagy Péter ül mellettem, úgyhogy nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy Péternek a munkássága is hatott rám, ugye Péter a könyveiben imád különféle evolúciós elméletekkel foglalkozni. Engem is így nagyon megrázott az a kép, amelyet, nem is tudom, Dawkinstól vagy honnét vettél, és igen érzékletesen leírtad, hogy amikor a pozsonyi Komensky Egyetemen diplomaosztó ünnepség van, és a virágcsokorral álló kislány megfogja az édesanyja kezét a fotózáshoz, és az édesanyja, ha megfogná az ő édesanyja kezét, tehát a nagymama kezét, és ő a dédnagymama kezét, és ő az ő édesanyja kezét, és ő az ő édesanyja kezét, és így tovább, mindenki a saját édesanyja kezét, és eljutnának

Kasság a kassai dóm elé, ott csinálnának egy visszakört, és ott is megfogná az az ük-ük-ük-ük-ük-déd-ük satöbbi ős az ő lánya kezét és tovább, Kassától vissza Pozsonyig, akkor a kislánnyal szemben állna egy szőrös majom. Na, most ez a kép engem igen megrázott, és ez is egy inspiráció volt, megmondom őszintén, mint ahogy inspiráció volt a kortárs angol költészetnek egy jelentős szerzője: Carol Ann Duffy, akinek *A világ felesége* című kötete is mintát adott ennek a fajta megszólalásnak a teréhez. *A világ felesége* című kötet úgy épül fel, hogy a lírai beszélő, a lírai alany, aki nő, különféle férjekkel kerül kapcsolatba. Ezek vagy mitológiai alakok, vagy pedig ismert irodalmárok, pszichológusok, például Freud felesége, vagy Ikarosznak a felesége és így tovább, nagyon poénos és jó szövegek. Az első vers egyébként Piroska és a farkas történetét írja le, és innét jött valahogy, nem tudom hogyan, meg ebből az evolúciós teóriából, meg gyermekkorom és fiatalkorom nagy David Attenborough élményeiből. Mert megrázott a David Attenborough egyik dokumentumfilmje a földi kutyákról, afrikai földikutyákról, vagy vakondpatkányokról, vagy csupasz turkálókról: mert három neve is él. Mert kiderült, hogy ezek a vakondpatkányok úgy élnek a földben, hogy euszociális kolóniát hoznak létre, hasonlóan, mint a méhek és a darazsak, meg a hangyák: egyetlen nőtény uralkodik, csak ő párzik a kiválasztott hímekekkel, a többi nőtényt a vizeletével és az ürülékével eteti, és olyan anyagot tartalmaznak ezek a szekrénumok, amelyek meddővé teszik a többi nőtényt, illetve minden agressziót kiölnek belőlük. Tehát a teljes alávetettséget meg a hódolatot várja el, és akkor ez úgy megrázott engem, hogy akkor ezek szerint az emberi lét, amit mi élünk, az mennyire ilyen véletlenszerű, hogy amiről mi azt hisszük, hogy a mi életünk, minthogy emberként élünk valamilyen szinten, hogy tehát ez az emberi lét mitől függ? Hogy az, amit mi úgy gondolunk, hogy a létünknek az alapja, az csak egy, az evolúciónak egy véletlen fordulata; miért nem úgy élünk, mint a vakondpatkányok, miért nem esszük saját ürülékünket..., miért nem esszük a domináns nőténynek az ürülékét, satöbbi, satöbbi. Tehát, hogy ezek az inspirációk egyrészt a poszthumanizmus felől is érkeztek, másrészt az evolúciós teóriák felől, harmadrészt meg nagyon erőteljesen a biológia felől. Tulajdonképpen a verseskötet többé-kevésbé a megírásnak a sorrendjét követi, egy-két esetben nem, de amikor megírtam az elsőt, ezt a medvés dolgot, akkor rögtön felvetődött bennem, hogy mivel kéne folytatni, és ez a vakondpatkány, ez folyton ott volt bennem, hogy ezt valahogy meg kéne írni, de csak így a vége felé sikerült.

H. Nagy: Nagyon sok érdekes dolgot mondtál Zoli, egy apró kiegészítés, igen, a vakondpatkányok egy bizonyos értelemben különleges faj, mert ők az emlősvilág euszociális elemei, és ez példátlan, és koprofágok, úgy nevezik ezt idegen szóval, hogy széklettel táplálkoznak. Viszont van egy rejtély, a zoológia nagy rejtélye egyébként, hogy az euszociális viselkedésformákról tudjuk, hogy mindig a bolyt elhagyja egy egyed, és az létesíti a következőt, tehát ennek van egy genetikai sorrendje, és a vakondpatkány esetében viszont nem tudunk ilyenről. Tehát minden egyed a föld alatt él, és Dawkinsnak van egyébként egy remek esszéje róla, hogy elképzelhető, hogy Afrikában azért sem tudjuk azonosítani a vakondpatkánynak a vándorait, mert lehet, hogy azok szőrösek. Tehát, hogy egy olyan kis emlős, amiről azt gondoljuk, hogy egy másik fajhoz tartozik. Nem tudjuk, zoológiailag rejtélyként tartják számon. Nagyon izgalmas.

Németh: A vakondpatkányról nagyon sokat lehetne beszélni, majd még fogok is mondani ilyen érdekességet, de például a halhatatlanság is a vakondpatkányhoz nagyon erősen kapcsolódik. Tehát a halhatatlanság... ez is egy ilyen poszthumán dolog, mert ugye az ember mint halandó lény az egyetlen, amely tudatosítja ezt, de majd még beszélünk erről.

H. Nagy: És akkor vissza is térhetünk talán ahhoz a kérdéssírányhoz, amivel kezdtem, hogy mi a kötet konstrukciós elve, Zoli, el is kezdted mondani, hogy a megírás sorrendjét

követik a versek, de minden egyes versnek ugyanaz a címe: *Állati férj*, illetve mindig egy állatfajnak a latin megnevezése kerül az alcím pozíciójába paratextusként.

Németh: Hát, nem tudom, hogy van-e ilyen a magyar irodalomban, olyan verseskötet, amely nyolc versből áll. Tehát, hogy mindig kevesebb verset akartam, és nem tudom, hogy van-e olyan kötet, amelyben minden versnek ugyanaz a címe, tehát volt egy ilyen kis hülye, nem tudom, mi bennem... egyébként lett volna benne egy kilencedik vers is, de aztán azt valahogy nem írtam meg már. Úgy elment a kedvem, vagy még lehet, hogy valamikor megírom, de ez a nyolc így jött össze, meg aztán nagyon hosszúak is lettek a végén ezek a szövegek.

H. Nagy: Azt lehetne mondani, hogy sajátos műfaji kódot működtet a verseskötet, amennyiben ezek a darabok valahogy a próza és a líra közti átmenetek, említetted a transzgresszió fogalmát, tehát a határoknak a labilitását, így nagyon nehezen lehetne stabil műfaji kód mentén olvasni. Viszont valahogy úgy lehetne talán megfogni a kötet konstrukciós elvét, hogy van egy beszélőnk, hogy egy vagy több, az most mindegy, és a beszélőnek az identitása a szerint módosul, hogy milyen állatfajjal kerül kapcsolatba. Zárójel: Kittlernek a technikai írásai között van egy esszé, ami azt mondja, hogy a szubhumán, a poszthumán, és a hasonló jelenségek azok valójában az emberről beszélnek olyan közbülső állomásokon keresztül, amelyek mindig más és más megvilágításba helyezik az ember fogalmát. Milyen állatokról van itt szó? Zoli, a vakondpatkányt említetted, a medvét említetted, és van még egészen különleges is, ami, mondjuk, a komplexitás szempontjából érdekes, hiszen fogják látni, hogy nem csak emlősök kerülnek elő, hanem a nyolc vers nyolcféle, és egymástól nagyon különböző, nagyon távoli világokat kezd el összekapcsolni az identitás mentén.

Németh: Az első volt a barnamedve, aztán, azt hiszem, hogy a megírás idejében a második a mexikói kardfarkú hal, amelyet akvaristák szipó néven ismernek. Aztán volt a kékbálna, meg az éti csiga. Egyetlen vers van, ami felkérésre született, és amelynek eredetileg nem ez a címe volt, csak úgy gondoltam, hogy ez ideillik ebbe a könyvbe, itt a Bacilus név alatt jelenik meg. De eredetileg az volt a címe, hogy a *Házasságszédelgő*. A Bárka színházban volt ilyen felkérés egy humorfesztiválra, úgyhogy ez arra íródott, és aztán utána, igen, a Holló, és a két utolsó volt a Vakondpatkány, meg a Fehér gólya. Úgyhogy így, ez a két hosszú volt a végén, és addigra aztán totál kimerültem, már nem akartam ezzel foglalkozni. Hát, mindegyik létezés mód, ahogy mondd, tehát, hogy a beszélő élethez való viszonyát is meghatározza, merthogy például a kékbálna, ugye itt előbb említettem is, hogy a kékbálna lehetőséget ad arra, és ugyan ki mondhatja el magáról, melyik férfi mondhatja el magáról, hogy a szerelme, vagy a felesége hátán képes beúszni a Csendes-óceánt. Különbéle gyönyörű szigetek között, nahát, itt erre lehetőség van. Szóval, hogy igen, ezek az állati létnek az adottságai egyúttal lehetőséget is nyújtottak a beszélőnek különféle létformák kipróbálására, illetve mindenképpen transzformálták is azt az egyéniséget, amelyet színre visznek. Talán leginkább a két utolsó versben, mondjuk a Fehér gólyában az mindig izgatott – nem tudom, hogy ti elképzeltétek-e –, hogy milyen lehet egy gólyafészekben élni, merthogy a gólyafészek megfelelő nagyságú ahhoz, hogy ember is oda felmászva nyugodtan élhessen. Buñuelnek van a híres filmje, az *Oszlopos Simeon*, és tudjuk, hogy ez nem is annyira elrugaskodott életforma, hiszen vannak olyan oszlopos szentek, főleg Kis-Ázsiából, Anatóliában éltek, a mai Szíria területén ezek a keresztény szentek, akik volt, hogy 15 éves koruktól 70 éves korukig egyetlen oszlop tetején éltek, és bizonyos időközönként köréjük sereglettek az emberek, rendszeresen etették őket, gond nélkül elhordták az ürüléküket, és így tovább, vagy kosárban leeresztették. Tehát, hogy van valamiféle, van egy ilyen életforma, egy doku-

mentált életforma, amely ráadásul a hagiográfiába is bekerült. Ezeknek az úgynevezett oszlopos szenteknek az életformája, amely a középkornak egy, hogy mondjam, egy típusa, és próbáltam ezt a kettőt összeötvözni, hogy gólyafészekben való lakás az az oszlopos szent életformával hogyan hozható összefüggésbe, és természetesen akkor már kellett egy gólyalány. Illetve maga az aszketikus életmód is nagyon izgalmas, tehát a testnek az átalakítása, hát tudjuk, hogy az utóbbi évtizedekben a test-átalakítási diszkurzusok mennyire jelentősek, és vannak olyan elméleti szövegek, amelyek összefüggésbe hozzák a középkori aszketizmussal azokat a mai posztindusztriális, vagy posztmodern testalakítási módokat, amelyek hatására az emberek kívánatosnak akarnak kinézni, vékonynak akarnak kinézni, bizonyos testideát akarnak követni, úgy étkeznek, és így tovább. Nahát, ez a gólyafészekben létező valaki is annyira szerelmes, hogy olyan nagyságúra fogyasztja magát, amelyet a gólya is a nyakába vehet, és akkor így beutazza vele Afrikát, és így tovább. Na szóval, ez mind egy olyan életformára ad lehetőséget, amely annak az állatnak a létéből következik.

H. Nagy: Igen, és ezek párkapcsolatok ugye, és a párkapcsolatoknak a színrevitelei, itt lehetne talán arra utalni, hogy az nyelvileg sem olyasmi, ami mondjuk a megszokott lírai beszéd... Hogyha feltennénk azt a kérdést, hogy mondjanak a jelenlévők verseket, akkor valószínűleg olyan darabokat mondanának, amelyek nyelvileg nem biztos, hogy a biológiai, illetve a testi képeket viszik színre. Beszélhetünk egyébként arról, hogy vannak testfilmek. Helytálló az a következtetés, hogy volna valami ilyen testszerű lírai beszédmód, ami a testnek az alakíthatóságát, és azt egy ilyen jellegű nagyon durva nyelvvel közvetíti?

Németh: Talán tavaly ősszel volt egy biopoétikai konferencia, éppen Kulcsár Szabó Ernőék rendezték, és ott ez a biopoétikai attitűd vagy megközelítés nagyon erőteljes volt. Azt persze nem szabad elfelejteni, hogy az állatok, ez nem egy nagy újdonság, az állatok végigkísérik az egész európai irodalmat. A gyermeki irodalomnak a nagy része, ugye, az valamiféleképpen az állatokkal kapcsolatos. Tehát van ennek egy ilyen infantilis vonulata is szerintem. De maga Nemes Z. Márió is valahol olyasmit ír, hogy nem minden állatokról szóló szöveg egyúttal poszthumán, hanem ott éppen arról lenne szó, hogy az emberi létezés tágítása, más életformák nyelvvel való felruházása az, ami itt a poszthumán térbe beletartozhatna. Na, most nem is tudom, mi volt a kérdés. Tehát, hogy igen, a testnek az átalakíthatósága az nagyon fontos, mint például a Vakondpatkányban, amikor olvasok a vakondpatkányról, és akkor itt jön a halhatatlanság, az volt ilyen megdöbbenő, hogy általában a kisemlősöknek sokkal gyorsabban ver a szívük, pulzusuk, és éppen ezért néhány évig élnek csak, nagyon gyorsan elpusztulnak. Ehhez képest a vakondpatkány, ha jól tudom, úgy 25-30 évig él, ami szinte csoda, merthogy kábé öt-hatszorosan tovább él, mint a legtöbb kisemlős, és akkor most vizsgálják a vakondpatkánynak a génjét, hogy melyik az az anyag, ami lehetővé teszi egy olyan pulzusszám mellett azt, hogy ilyen sokáig éljen. Illetve a másik egy nagy kísérlet, hogy a ráknak meg a mindenféle betegségeknek való ellenállás... tehát szintén egy nagy vizsgálat zajlik most a vakondpatkányokat illetően, az ilyen halálos betegségeknek a legyőzése kapcsán. Merthogy például a környezet ezekben a vakondpatkányodúkban annyira savas, hogy egy ember az nem is bírná ki, mert lerohadna a húsa, és a vakondpatkányoknak a bőre az meg simán bírja ezt az iszonyú savas környezetet. Illetve ezekben a járatokban, hát ugye ők is oxigénnel lélegeznek, olyan magas a széndioxid koncentráció, hogy ez megint egy titok, hogy hogyan bírják ki ilyen sokáig ezekben a járatokban. Az is egyébként nagyon érdekes, hogy egyetlen növénynek a gumóival táplálkoznak, tehát, hogyha ez a növény kiveszne, akkor a vakondpatkányok is kihalnának. Tehát nagyon sok, tényleg nagyon izgalmas kérdés van. Egyébként néhány tanulmányt olvastam a vakondpatkányról, és például nagyon izgalmas az a nő, aki dél-afrikai kutatónő, és a neve bele is van írva a vers elejébe, ő volt az, aki rájött arra, hogy hogyan lehet a vakondpatká-

nyokat fogságban egyáltalán megtartani. Évtizedekig nem sikerült a vakondpatkányokat állatkertben bemutatni, ugyanis a nőtények folyton egy idő után szét-összeharapdálták, szétmárták egymást, és hát ugye az állatkertben a higiéniai szabályok miatt állandóan tisztították ezeket a járatokat, és pont ezzel tönkretették ezt a törekeny társadalmat azzal, hogy a domináns nőtény nem tudta megetetni a vizeletét meg az ürülékét a többivel. Éppen ezért nem alakult ki bennük a meddőség, meg a szexuális vágytalanság, és mindegyik nőtény támadta a másikat, mert ő akart lenni a domináns nőtény; na és ő volt az, aki felfedezte ezt a koprofágiát, amiről itt beszéltünk. Mindez egyébként egy nagy kedvencemmel is kapcsolatos, tehát ezek az életformák valahogy nálam, így a fejemben ráíródtak De Sade márkinak a szövegeire, ugye, aki olvasta a *Szodoma százhusz napját*, meg De Sade márkinak a regényeit, tehát, hogy ez is egy a De Sade márkiféle szövegvilág is egy ilyen nagy inspiráció volt ebben, a határoknak ilyen kitágításában. Persze nála nem az állati létforma felé történt meg ez.

H. Nagy: Így van, nagyon erős szexuális műveletekkel operál a könyv, azonban teszi ezt nagyon változatos kivitelezésben, és amellett, hogy minden állatfajnak van valami izgalmas evolúciós hozadéka... a bálnáról csak egy mondat, hogy hosszú-hosszú éveknek kellett eltelnie ahhoz, hogy egy emlősnek a hátára vándoroljon az orra, mint a bálnának, és hasonló megoldások... úgyhogy azt hiszem, hogy eleve „fantáziadús” ilyen szempontból az evolúció.

Németh: A másik pedig, hogy volt egy ökokritikai vonal is, néhány versben az úgynevezett zöld ideológia, tehát ennek is utánanézttem, például a hollós versben nagyon erősen, vagy a bálnás versben is. Tehát egyfajta aggodalom a földi lét, meg a bolygó mai állapota iránt, de hát ezek is nagyon erős fikatív keretbe vannak téve, de tény, hogy van néhány olyan szöveg, ami innét erőteljesen olvasható.

H. Nagy: Igen, és ugye, ha ezt a kérdéssírányt boncolgatjuk tovább, a zöld ideológiát említéd, illetve az állati jogok kérdését, nemrég, pár hónappal ezelőtt Hunčík Péter volt a vendégünk, Péter mondott egy nagyon jó példát arra, hogy gondoljunk arra, hogy néhány évtized múlva milyen barbároknak fognak minket tartani, hogy a kutyát pórázon sétáltatjuk. Elképzelhető, hogy majd a jövőben egyre több, hogy is mondjam, ilyen kapcsolatrendszer nyílik föl, amely az állati létformák és az emberek közti rendszert közelíti egymáshoz. Ugye, ha geopolitikai rendszerként gondoljuk el a Földet, akkor ez egy megegyezés, hogy vannak emberi jogok, nagyon sokan beszélnek most erről, és, hogy ez a megegyezés ez ugye nagyon törekeny, de ezzel azt lehet mondani, hogy az egyik legnagyobb fikció, ami a világunkat uralja. De lehet ilyesmiről beszélni, hogy hol vannak a csigák? Vannak a csigáknak jogaik?

Németh: Hát igen, ez egy nagyon nehéz kérdés, mert úgy csapjuk le, hogy a rovarokat szinte nem is vesszük észre. De például ez is posztthumán, hogy milyen tejet iszunk, hogy azok a tehének, amelyeknek a tejét isszuk, azok nem normális tejet állítanak elő, hanem folyamatosan a terhesség állapotában tartják őket, mesterséges spermabefolyatással, és éppen ezért elszakítják ugye a kicsinyüket, amelyeknek szintén szüksége van az anyai létezésre, tehát tulajdonképpen egy tejjépként kezeli a tejipar ezeket az állatokat. Vagy ugyanígy, ugye azok a disznók... Néha szoktam látni kamionokat, ahogy szállítják az állatokat, hogy tyúkok szinte fejen állva, összesűrítve egy-egy ketrecben, tehát, hogy ezek a tapasztalatok is így megjelennek. Mert például kevesen tudják, hogy két állam: Japán meg Izland vadászik még a kékbálnákra, amelyekre egyébként egyetlenegy állam se, de a vadászoknak az eredménye, a több tonnányi hús rohad per pillanat is, tehát tök fölöslegesen vadásszák ezeket az állatokat, hát nehéz dolgok ezek. Mert valahogy azt kéne látni, hogy az a fajta hozzáállás az állatokhoz, amely évtizedekig, vagy

évszázadokig megszokott volt, most azért, hogy megváltozott a világ, illetve, hogy ekkora hatalom került az ember kezébe a genetikától kezdve másig, tehát így aztán a viszonyunknak is logikusan meg kell változni ehhez. Sokkal hatékonyabban tud az ember beavatkozni, például az állatnak a testébe, csak be kell írni egy-két keresőszót egy ilyen youtube-os dologba, hogy például Hollandiában már olyan tehének vannak, amik nem is hasonlítanak tehénre, tehát szinte csak combjai vannak, meg óriási mellső lábai, szintén ilyen hatalmas deltás izmokkal, és szőre szinte már egyáltalán nincs, csak mesterségesen tud szaporodni, tehát abszolút életképtelen, és él egy mesterséges környezetben. És ugyanezt genetikailag, szerintem, az emberrel is meg lehetne csinálni, hogy olyan lényeket genetikailag, a DNS láncba beavatkozva létrehozhatnának, amelyek túlmutatnak ezen a léten, amelyet úgy nevezünk per pillanat, hogy emberiség. Hát persze, eleve, ugye, ez a könyv felteszi azt a kérdést, hogy mi az, hogy emberi. Na szóval, hát igen, ezek így mind bele vannak sűrítve talán ebbe a könyvbe.

H. Nagy: Talán ehhez a gondolatmenethez a Harari nevű izraeli történész *Sapiens* című könyvét lehetne mellékelni, amely kifejezetten ilyen kérdések mentén tárgyalja az emberiség történetét. Egy remekmunka egyébként, és nemcsak szakmailag remek, hanem olvasmányos is, mindenkinek ajánlható. Ott vannak, ugye, a képek a Harari esetében, például, amit említettél, hogy egy tehén, amely vagy aki, hát a nyelv az picit botladozik, de mindenesetre ez azért érdekes, hogy leéli az életét egy dobozban. Valójában, hogyha a genetika szóba került, ott az az egér, amelynek fület növesztenek a hátán, majd ezt egyébként művészek is elkövetik a kezükön, így nagyon izgalmas performansok épültek rá. Na most ennek a kérdésiránynak van egy érdekes meghosszabbítása, ha a jövőre vetítjük. Nagyon sok munka foglalkozik az utóbbi időben azzal, hogy milyen jövő elé nézünk. Tudjuk, hogy nagyon belenyúlt az ember az ökoszisztémába, tehát a Föld ökoszisztémájába, és ugye egy újabb fajkihalást eredményez vagy eredményezett mindez az antropocén időszakban. Viszont a poszthumán kereteken belül úgy is gondolkodhatunk az ember jövőjéről, hogy az valójában a biológia meghaladásával függ össze. Ez is foglalkoztat, Zoli?

Németh: Igen, és a szlovák irodalomban van egy ilyen nagyon érdekes vagy volt egy nagyon érdekes projekt, ez a Generation X, amelyet négy szlovák szerző, Peter Macsovszky, Peter Šulej, még kettő: Michal Habaj talán, és még valaki (szerk. megj.: Andrej Hablák) hoztak létre, tehát egy robotnak a nézőpontjából „generáltak” szövegeket. Nemrég összeállítottam egy ilyen kortárs szlovák irodalmi antológiát. Két kötet jelent meg, az egyik az még a 2000-es évek táján, a másik az pedig most egy-két éve, és ez is nagyon izgalmas, tehát, hogy a robotlétnek vagy a mesterséges intelligenciának a kérdése, tehát igen, ez is foglalkoztat. Egy kicsit arra is lehetne utalni, hogy az *Állati férj*nek az iránya az némiképpen más, mert az inkább egy biopoétikai és evolúciós dolog, és szerintem a mesterséges intelligencia meg a műanyag test is hasonló, de az egy másik irány. Az inkább egy ilyen futurisztikus vagy utópisztikus valami, habár igen, a test is, végül is a test-átalakítás is ide tartozik, de mégiscsak úgy gondolom, hogy van valamilyen különbség a kettő között. Bár ki tudja, hogyha majd valamikor összeolvadunk a robotokkal, akkor tulajdonképpen az állati létünket visszük bele a mesterséges intelligencia létébe. Tehát nagyon érdekes volt, hogy most például a Bőd Titanilla cikkéből tudtam meg, hogy a phjongcs-hangi téli olimpián ilyen robotsegítők várták az újságírókat, akik különféle információkat adtak nekik, satöbbi, satöbbi. Tehát, hogy Koreában nagyon erőteljes ez a fajta robotizáció. Itt aztán megint csak visszatérhetünk a szexualitásra, tehát, hogy biztos tudjátok, hogy milyen jelentős etikai kérdéseket vet fel ez az egész, vannak ezek a műanyag babák, amelyeket nagyon sok esetben egyrészt a megrendelő igényei nyomán állítanak elő, tehát a hajszíntól kezdve a szájjal, a mellnagyság, fenéknagyság, satöbbi. És fölvetődik, hogy

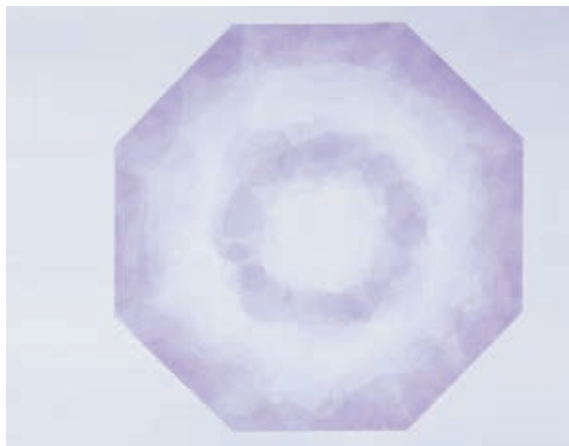
akkor a pedofilok vajon előállíthatnak-e olyan gyerekre hasonlító babákat. És itt két kérdés van, egyrészt, hogy ez mennyire brutális tulajdonképpen, másrészt meg lehet, hogy ez által egy csomó olyan gyerekáldozatot lehet megmenteni, aki ugye, egyébként a hálójukba kerülne. Tehát ezek nagyon erős etikai kérdések, hogy már olyan anyagot tudnak előállítani, amelyek teljesen imitálják az emberi bőrt, az emberi bőrnek a hőmérsékletét. Hát és akkor visszatérve, mondtam, hogy tulajdonképpen több kötetemben ez megjelenik, hát például van egy prózakötetem, ez a *Németh Zoltán vírusszövegei, idiótameséi és egyéb mutáns történetei*. És ott, nem tudom, hogy emlékszel-e rá, volt egy ilyen, még a 90-es évek végén olvastam egy cseh könyvet, pont ez a krionika... tehát, hogy Kaliforniában van egy ilyen mozgalom, illetve bizonyos mértékig divat is, hogy bizonyos emberek vagy teljes egészében lefagyasztatják magukat az abszolút nulla fok közelébe, vagy akinek kevesebb a pénze, annak rögtön a halál után, ugye, tehát ez mármint meg van beszélve orvosokkal, azonnal levágják a fejét, és ezt a fejet konzerválják... merthogy később a fejből tovább lehet sarjasztatni ugye a testet. Vagy rárakni egy robotra, vagy valamire, tehát ez egy ilyen élő temető, vagy nem is tudom, minek nevezzük, várják azt az időpontot, amikor például a ráknak az a fajtája gyógyítható lesz, vagy az a betegség, amiben meghaltak. Most már több tízezres ilyen lefagyasztott test várja, hogy majd kiolvasztják. Egyébként pontosan ez a műveletnek a legnagyobb rizikója, ugye a kiolvasztás, tehát, hogy ott mi sérül és mi az, ami nem sérül, és ott van is egy-két szövegem, amibe ez bele van így dolgozva. És a másik meg a nanotechnológia, hogy hát én ezt a korszakot várom, amikor majd belejuttatnak a vérembe vagy a testembe ilyen mikroszkopikus robotokat, amelyek úgy hatolnak át a membránon, hogy nem okoznak sérülést. Ezek intelligens robotok, be van programozva, hogy kell kinéznie egy emberi testnek, és, hogyha valami gond van a szívemmel, akkor ezek a robotok szépen a lábfejemen, most viccelek, tehát a lábfejemből odasorakoznak a szívemhez, helyreállítják a szöveteket, aztán ha... mit tudom én, valamilyen gyomorproblémám van, vagy gerincproblémám van, akkor azok odamennek, és akkor ott helyreállítják. És ezen nagyon komolyan dolgoznak, hogy ilyen nanorobotok működjenek, ugye a testünkben. De egyébként, hogy ez-e a poszthumán valóság, hát őszintén... maga a gyógyszer is egy mesterséges valami, amely tulajdonképpen mesterségesen tart életben bennünket, hogyha mindenki magába néz, és belegondol abba, hogy ilyen gyógyszereket szedett, és, hogy azok megmentették az életét vagy sem, hát nem tudom, hányan ülnék itt, hogyha nem lennének gyógyszerek. Tehát valamilyen szinten mindannyian már egy mesterséges életet élünk, ugye? Tehát nem pusztán egy biológiai létezésben vagyunk, merthogy az életünk is a nem-biológiai formáknak köszönhető. Szóval ezek is foglalkoztatnak, úgyhogy innét visszanezve kicsit úgyis érzem, hogy ez a kötet egyfajta ilyen esszenciája annak, vagy lehet, hogy csak egy állomása annak, ami így érdekelt az utóbbi húsz évben mondjuk.

H. Nagy: Kurzweil, Bostrom, Kaku, Tegmark és mások foglalkoznak az emberi elmének, a tudatnak a meghosszabbítási lehetőségeivel. A mechanikusság az emberi kapcsolatban vagy a szexuson keresztül mondjuk, az állati léttel köt össze minket, de a tudat szempontjából hogyan néz ez ki, illetve foglalkoztál azzal, Zoli, hogy az emberi tudat milyen funkcióban van ebben a folyamatban? Csak egy példa, most a kutatások inkább afelé mennek, hogy az agy visszafejtésének időszakában járunk, ugye Európában és az Egyesült Államokban is két megaprojekt foglalkozik azzal, hogy visszafejthető-e az agy. És közben ott tart a projekt, hogy mondjuk, egy egérnek néhány másodperces agyműködését már tudják modellálni számítógépen. Vagy létre lehet hozni olyan jellegű kapcsolati sémát is, amilyen a tudat modellálása lenne, és ez körülbelül úgy néz ki, hogy egy fRMI rendszerben, ami egy képátalakító technológia, az egyik oldalon van egy bemenet,

tehát valaki befekszik az MRI-be, és a gép pásztázza az agyműködését, és a másik kimenetnél létre lehet hozni ugyanazt az agytérképet, és akkor valójában azt mutatja meg a rendszer, ami hajmeresztőnek tűnik első ránézésre, de valójában meg tudjuk például azt nézni kép formájában, hogy mire gondol az illető. Vagy például meg tudjuk nézni az álmait. Most még ez homályos, fekete-fehér, meg szemcsés, később azonban könnyen lehet, hogy a kép kitisztul, és akkor ott viszont nincs szükség testre.

Németh: Igen, de hát itt a legnagyobb kérdés az, hogy nyelvre viszont szükség van, és a nyelvet mi adjuk ehhez a képhez, tehát ez az ekfrázisznak a kérdése, tehát, hogy hogyan írható le a kép, vagy hogyan szövegesíthető. Hát ennyire komolyan azért nem foglalkoztam ezekkel a dolgokkal, de tény, hogy ezekben a versekben a leírásnak, meg az agytevékenység egyfajta ilyen fikcionális terének elég nagy jelentőség jut. Igen, az is érdekes volt, hogy ezekben a szövegekben megszólal-e az állat, ugye? Vagy pedig csak a beszélőnek a nyelvére szólal meg, tehát itt a hollós vers az, ami ilyen dialogikus formát ölt, tehát, hogy itt megszólal, merthogy ettől eléggé úgy lehet is félni. Ugye, hogy ha nyelvet adunk, olyan nyelvet, hogy a nyelv nem a leírást követi, nem a testnek a rituális, vagy nem tudom, milyen gyakorlati mozgását, hogy akkor mit mond az állat. Mert óhatatlanul az a veszély fenyeget ilyen esetben, ha megszólal, hogy kísértetiesen fog hasonlítani arra a nyelvre, amit egyébként az ember használ, tehát, hogy ettől így óvtam is magam, de valahogy ez a hollós dolog, ugye a madarak is egy külön menet... nagyon érdekelnek. Most már egyre több ilyen kutatás van, ami szerint azok a dinoszauruszok, amelyeket bőrrel rajzoltak le, tulajdonképpen toll fedte őket, csak a toll nem maradt meg, ugyanúgy, ahogy az ókori görög építészetben is nem hófehér szobrok voltak, hanem ezek nagyon erőteljes élénk színekkel voltak befestve, csak az eső vagy a föld lemosta ezt a festéket. Mint a dinoszauruszok testén is a toll az egy olyan anyag volt, amely eltűnt, tehát, hogy a madárlét is nekem egy ilyen nagyon izgató valami, különösen, amikor az egyik kolléganőmnek az érdekes ilyen jellegű fóbiájára sor került, hogy nem szereti enni a konkrét húsokat. Először nem is tudtam, mi az, hogy konkrét hús, amikor rendeltem számára Besztercebányán ebédet, és egy csirkecomb volt a tálon, akkor azt mondta, hogy ne haragudj Zoli, én ezt nem tudom megenni, és mondom: miért? Hát mert ez egy konkrét hús. Mi az, hogy konkrét hús? És akkor ilyen hosszas fejtegetés, aminek a végén az derült ki, hogy olyan húst nem tud megenni, ami hasonlít egy létező lábba, vagy szárnyra, vagy nyakra, vagy fejre. Tehát széttranszírozottat valamilyen formá-

Felett az ég, akvarell, akril papíron, 2017. A munkát barokk mennyezetfreskók és a Hermina Galéria épülete

ban igen. És akkor ugye ez is így belejátszik egy kicsit, hogyha belegondolunk, hogy mit eszünk, vagy kakaót iszunk. Nagyon sok gyerek a fehér tejet nem képes meginni, de a kakaót azt megissza. Vagy ugye a Győry Attila, emlékszem így a kilencvenes években azon röhögött, hogy kóstolj meg egy százszázalékos frissen facsart gyümölcslevet, meg kóstold meg azt, amit üzletekben vehetsz, gyümölcstartalom tizenkét százalék, és a maradék majdnem nyolcvan százalék az különféle színezékek, meg ízfokozók, meg nem tudom mi, persze, hogy a második lesz jobb, és sokkal finomabb. Tulajdonképpen azok az anyagok, amiket beépítünk a testünkbe, azok is ilyen mesterséges anyagok. Ma már szinte alig tudunk natúr dolgot fogyasztani, mindent az élelmiszeripar állít elő. Még az én nagyszüleim azt a tyúkot ették, amit ők neveltek, tudták, mivel etették, és abszolút normális volt, hogy a nagymamám a térdje közé fogta a tyúknak a nyakát, hátrahajtotta, késsel megvágta, kifolyatta a vérét, és akkor megvolt az ebéd, meg a tyúklevés, vagy hasonló: tyúkos leves. És ma már nem tudod, hogy mit eszel, hogy milyen, honnét érkezik az áru, hol nevelték, mit etettek vele, milyen módon, tehát tényleg ez a poszthumán létezés a mindennapjainkat átjárja. Miközben az is megdöbbentő, hogy szerves anyag segíti a mozgásunkat, mert ugye az autókban használt benzin az szerves anyagoknak, testeknek, meg fa, satöbbi törmelékeknek a nedve, maradványa, tehát valaha élő dinoszauruszok húsának az elégetéséből utazunk. Ez is olyan megrázó volt számomra, mikor rádöbentem erre, tehát, hogy nagyon érdekes gépnek, mesterséges testnek, meg testnek az összefonódása, amit gyakran nem is érzékelünk a hétköznapjainkban.

H. Nagy: Ezek remek példák, nézem, hogy mi felé haladunk, most egy picit ezt elvág-nám, jó? Kérdeznék mást, ami viszont szintén nagyon fontos, egy másik megközelítési útvonal lenne. Mondok egy példát, van a kötetben olyan vers, amiben idézetek vannak más szövegekből, illetve van egy olyan rájátszás, ami nekem igen szimpatikus volt: Pilinszky *Apokrifjére* utal a kötet vége felé. Zoli, te, ahogy irodalommal foglalkoztál, ugye tőled származik a nyelvhus paradigma kifejezés, arról kérdeznék, hogy beavatnál bennünket, hogy milyen irodalmi vonatkozásai vannak a kötetnek? Ugye a technológia, illetve az előbb említettek mellett?

Németh: Igen, hát Carol Ann Duffy, meg De Sade márki azok feltétlenül. Hát, nem lehet, nem szabad azért mindent így fölfejtteni, de például, amikor a Medve ott a végén meghal, megölöm a medvét, például a medvebőrök bírálata, meg a koponyacsont bírálata az egy ilyen vadászoldalnak a leírása. Nagyon érdekes volt, hogy valamelyik verses-

határolta égvivágatok inspirálták.

kötetemben pontosan feltüntettem, hogy melyik versnek az intonációját hasznosítja a vers, még az idézeteknek a forrását is, de úgy gondoltam, hogy itt az élményt valahogy csökkenteném, hogyha valahogy így idézőjelbe tenném, vagy pedig feltüntetném utalásszerűen. Jobb, hogyha ezek a szövegek idézetlen öntudatlanságban kerülnek be a szövegbe, kimondottan voltak olyan oldalak, tanulmányok, meg biológiai leírások, állatleírások, szakszövegek, amelyeknek felhasználtam a nyelvezetét. Vagy például itt a Szifónál ugye, hát akkor elmentem egy ilyen akvarisztikai oldalra, hogy mivel szokták az akváriumot betelepíteni, mert ennek az akvarisztikának is van egy nyelve. Ez egy traumatikus élmény volt, talán ez a Szifó az, ami a legközelebbi élmény, mert tényleg volt akváriumunk, és én azt hittem, hogy meghalok, amikor láttam, hogy az aranyos kis pici aznap megszült kis halakat, a nőtény egymás után milyen kéjjel eszi meg, tehát a saját gyerekeit zabálta föl. Ráadásul úgy, hogy beszívta, kiköpte, beszívta, kiköpte, mint amikor a macska játszik az egérrel, talán hogy még édesebb legyen, és gondoljunk bele, az emberi világban, hogy megeszed a saját gyerekedet. Ez felfoghatatlan volt számomra. Vagy a Kék bálnát is, amikor megnéztem, hát hihetetlen volt, tehát, hogy az ember bizonyos dolgokat keres a neten, akkor nagyon sok forrásszöveget megtalál, mint például én is rátaláltam ilyenre, hogy orosz oligarchák olyan terepjárókkal járnak, amely bálnák lenyűzött péniszbőréből készült ülésekkel rendelkezik. Ez is valamiféleképpen ugye az erotizmusnak a része. Vagy volt egy olyan cikk, hogy egy ötvenkét hertzes fokon éneklő bálnát belőttek az Atlanti-óceánon, Csendes-óceánon, mert annyira furcsa frekvencia volt. De van például Orbán János Dénes idézet is a versben, az egyik kötetében van ilyen, hogy a női mellet a Szent Péter Bazilika kupolájához hasonlította, és ez kicsit ilyen vicces is volt, mert a bálnának ugye nincs olyan melle, mint az embernek. Az emberi nem megint egy külön sztori, hogy miért alakult ki, mármint a női mell, erről is sokat lehetne beszélni, merthogy a majomnak nincsen kifejlett, lógó melle, mégis tud szoptatni, tehát nem azért van a nőknek mellük, hogy szoptassanak, hanem azért, mert a férfiaknak kell ugye ez is. Szóval ilyen szövegek benne vannak, na most szépirodalmi, az sokkal kevésbé egyébként, és, amit mondtál, hogy műfajok határát eltörlik... egyrészt ugye mondhatjuk, hogy a hosszúvers ilyesmi. A hatvanas években volt a Juhász Ferenc, Nagy László, ugye a *Menyegző*, satöbbi. De mondjuk, tényleg, Pilinszkynek is az *Apokrifje*, viszont talán jobbnak érzem az úgynevezett novellavers megfogalmazást, mert ezeknek elmondható tartalmuk van. Például a bacilosus az egy újságcikk. „Vigyázat a macskánk lop”, ez a röpirat virít sokfelé egy svájci városban, mert egy kleptomán macska immár vagy száz holmit vitt haza, és ugye a cikkben az volt, hogy valószínűleg ez a macska szerelmes a gazdájába, és így akarja a figyelmét magára irányítani. Tehát itt a Brehmből voltak dolgok, a nyelvnek ez a fajta öntudatlan kreativitása, hogy például vannak olyan lények, amelyek kéthüvelyűek, és így tovább. Főleg természettudományos szövegek, nem annyira irodalmi szövegek vannak benne. De például József Attila is előkerül...

H. Nagy: Nálad ez megszokott, hogy a teoretikus és a szépirodalmi anyag egy szinten működik.

Németh: Mindig kérdezik, hogy, hogy lehet úgy írni, hogy elmélettel is foglalkozik az ember, de, hogy lehet úgy írni, hogy nem foglalkozik elmélettel, én ezt így tenném föl.

H. Nagy: Még egy kiegészítés, jó? Ami esetleg érdekes, hogy az „ember”... használad ezt a szót, hogy szerelem, és a kötetben ez talán központi kiindulópontja a verseknek, hiszen bizonyos állattípusokkal szerelmi kapcsolat létesül, ez a Macska is jó példa erre. És mellette pedig ott van a nagyon erőteljes testi szexuális kapcsolat az állatokkal. Zoli, itt a saját életművedbe vetünk egy pillantást, ugye *A perverzió méltóságát* említetted. Mi az, ami vonz, inspirál ebben a játéktérben? De Sade-ot említetted, nagyon sokáig

ezek egyébként tiltott szövegek voltak, és aztán például a libertinus hagyomány... hát el kellett ott telni nagyon sok időnek ahhoz, hogy egyáltalán kutatható legyen ez a téma, és aztán valahogy kezd beáramlani most nekünk a kultúrába. Mi az, ami ebben a részben megfog a dolognak?

Németh: Szerintem Foucault-tól kéne kiindulni, hogy ez nagyon izgat, a *másik*nak a kérdése, a másságnak a kérdése, ez is milyen perverz, nem, hogy emberek vagyunk, de mégiscsak mennyi nem van, ugye? Tehát, hogy van férfi, van nő, satöbbi, satöbbi. Ugye, a genderizmus után még több nemi identitás, és mindig megdöbbenett, tehát mennyire bele vagyunk zárva a saját elképzelésünkbe a nemiségről. Nagyon emlékszem, amikor ilyen hűsvér tapasztalatom volt életemben először a homoszexualitással, vagy a melegségről egyáltalán. Olvastam róla, de ez csak könyvélmény volt, viszont amikor ott volt valaki, aki mondjuk szerelmes lett belém például, egy meleg valaki, és akkor kaptam szerelmes leveleket, meg ilyeneket, akkor totál megdöbbenem, és nem is tudtam elképzelni, hogy ilyen létezik, hogy egy férfi egy másik férfibe... Érted. És akkor kezdtem gondolkodni azon, hogy menyinyiféle létezésforma van, vagy, hogy a másik az tényleg egy másik, az tényleg nem tudja elképzelni, hogy – saját magam analógiájára, és valahogy ez érdekel engem –, hogy mi az a másik. Mi lehet a másik, amelyet persze soha nem lehet megoldani, mert nem tudok behelyezkedni a másik ember agyába, az érzelmeibe, vagy a gondolataiba, vagy a szexuálisába ugye, és Foucault-nál lehet ezekre a kérdésekre, ha nem is válaszokat, de további kérdéseket találni. Egyébként ez a Varsó nekem azért is jó, mert Foucault 1957–58 között Varsóban élt, és olvastam róla, hogy előtte Stockholmban két évig azon dolgozott, hogy Camus megkapja a Nobel-díjat. Megkapta a Nobel-díjat, és akkor elkerült Varsóba, a Francia Intézetbe, másfél évig ott dolgozott, és nagyon érdekes élete volt. A húszas éveiben szembesült azzal, hogy meleg, és kétszer öngyilkosságot kísérelt meg, és tulajdonképpen ezt a melegségét Varsóban kezdte fölállalni. Olyan klubokba járt, tehát egy olyan életet élt, egy ilyen dendi életet élt, rengeteg pasija volt, és, hogy tulajdonképpen a lengyel titkosszolgálat, amelyik minden külföldit figyeltetett, hogy ezt így tűrte is. Csakhogy Foucault-nak annyi pénze volt, mert nem lehetett az országból pénzt kivinni, és ő a Francia Intézettől kapta a fizetését, a helyi viszonyokhoz képest rengeteg pénze volt, nem tudott vele mit csinálni, tulajdonképpen pénzért is vásárolt aktust, és, hogy ez viszont már nagyon tiltott volt, mert ez már nem tudom milyen kéjelgésnek számított, tulajdonképpen egy beépített titkos ügynök lebuktatta őt. És akkor kiutasították Varsóból. Nos, Varsóban van egy óriási épület, amit Sztálin építtetett Varsónak, ez a Palac nevű épület, ami olyan kétszáz nem tudom hány méter magas, most felhőkarcolókkal építik körül, mert ez ilyen lengyel komplexus, hogy az oroszok építettek egy ilyen... olyan, mint *A Gyűrűk Urának* ez a szeme, hogy mindenhonét lehet látni. No, és Foucault a közelében lakott, és a híres börtönhasonlatát azt innen vette. Megtermékenyítő volt neki ez a másfél év. Most jelent meg tavaly egy regény, vagy inkább dokumentumregény *Foucault Varsóban* címen, még csak lengyelül van meg, úgyhogy visszatérve, tehát Foucault-nak voltak ezek a kérdései, ez az alárendeltség, akár szexuális, akár más jellegű alárendeltségek, vagy a másságnak, az idegenségnek a kérdése, és ebbe az is belejátszott talán, hogy... az se normális, hogy valaki kisebbségként él, vagy hogy mondjam, ez örök probléma, tudom, hogy a gyerekeknek is. Tehát én Szlovákiában élek, mondta a fiam, amikor kicsi volt, hogy akkor én szlovák vagyok. Nem lehetett szinte neki megmagyarázni, ugye. A másik szinten miért van kint az oviban a szlovák zászló, ha mindenki magyar? Tehát ezek a kérdések, és úgy gyerekkoromtól kezdve ezek így fölvetődtek, ez az idegenség, másság, ez a kisebbség, alárendeltség, fölérendeltség, satöbbi, satöbbi. Tulajdonképpen ennek a szexualitás területére való áthelyezése az, ha így magamat próbálnám értelmezni.

H. Nagy: Említetted, hogy sokféle nem van...

Németh: Ez a gender...

H. Nagy: ...szempont, így van. Tehát a társadalmi nemek tudománya. De a biológia ugye, visszakapcsolva, amit mondtál, lényegében úgy gondolkodik a nemekről, hogy nem kétféle, meg megszámlálható, hanem átkerül az individualitás tengelyére. Tehát mindenki a hetero és a homo között van egy képzeletbeli tengelyen valahol, de ilyen értelemben nem stabilizálható... Gondolom, ez is talán hozzájárul ahhoz az identitásképhez, amivel foglalkozol. A másság, illetve a másságnak az elismerése persze, nem csak Foucault-nál, hanem korszakokat határoz meg az, hogy hogyan kezelik a másságot. Gondoljunk csak az egzisztencializmusra, amely veszélyt lát a másságban, most pedig ugye a kérdésirány is kinyílik. És többek között az állati létformák is hozzájárulnak ehhez, a másik kötetben is ennek a sokfélesége íródik aztán szét. Gondolom, hogy ez is meghatározó lehetett.

Németh: Eleve ezek a kérdések, amikor leszűkítjük... hát nekem a karrieremet is kettétörte, mert *A perverzió méltósága* az tulajdonképpen... volt a magyar rádióban egy Meleg méltóság nevű rádióműsor, és abból vettem a címet. És akkor ennek a szerkesztője készített velem interjút, nem találkoztam ezzel az interjúval, és meghívott a Szigetre a szivárványsátorba, és akkor kérdezte, hogy meleg vagyok-e, és hát én tiszta hülyén mondtam, hogy nem. És akkor utána már nem is hívott meg a szivárványsátorba, tehát itt tulajdonképpen a karrieremet teljesen lelöttem ezzel, hogy ha tartottam volna egy ilyen bizonytalanságban, tudod, ezt az egész nemi dolgot. Tehát ezek a szilárd támpontok, ezek sok esetben így lerombolnak dolgokat. Tehát, hogy nem biztos, hogy így az illúziókat le kell rombolni, vagy a fikciót le kell rombolni. Épp ellenkezőleg, lehet, hogy építeni kéne. Tehát ez is amellettszól, hogy különféle variációkat lehetne vagy lehet létrehozni erre a témára.

H. Nagy: Igen, a queer-szempont is ugye nagyon fontos az utóbbi időben, nem rég került be többek között, akár kutatásmódszertani szempontból is a diszkurzusba, gondolok itt Csehy Zoli könyvére például. Zoli, azt kérdezném tőled – aztán a közönséget is bevonjuk, ha egyetértesz vele – a kortársaid közül, a pályatársak közül kik azok, akik meghatározóak a szempontodból, egy név már elhangzott, Csehy Zoliról biztosan tudom...

Németh: Akit tudok, azt úgy mindenkit próbálok olvasni, minden, amit az ember olvas az meghatározó, tehát nem akarok senkit kihagyni, vagy így neveket mondani, főleg kortársakat... mert most így pörög az agyam, hogy mit mondjak.

H. Nagy: Ez elfogadható. Nem feltétlenül kell...

Németh: Az az érdekes különben, hogy akikkel kapcsolatba szokták hozni ezt a típusú költészetet, mint ami az *Állati férj*ben megjelenik, ugye ez a Nemes Z. Márió, Bartók Imre, meg Sirokai Mátyás. Aztán Nemes Z. Máriónak van egy nagy tanulmánya, amely szinte megjegyezhetetlen: a nem tudom milyen szigetektől a kacsacsőrű emlősig valami (szerk. megj.: *Kacsacsőrű- emlős-várás Kenguru-szigeten. A kortárs fiatal költészet poszt-antropocentrikus viszonyai*), és akkor ott végigveszi ezt a poszthumán lírai teret, ahol Lanczkor Gábornak a közetversei, meg Harcos Bálintnak az egyes művei, meg nem tudom, kik jelennek meg, meg egy ilyen növényi költészet, Tóth Kinga, meg ezek. De nem mondanám, hogy ez a fajta költészet az, amely engem úgy leginkább inspirált.

H. Nagy: Azért ez talán picit más lesz, de ez is egy poszthumán keret, a *Bauxit*, a *Mész*...

Németh: Az az igazság, hogy amikor ilyen fiatal voltam, mikor így valahogy a sorsom odatértített, hogy én tizenévesen kezdtem foglalkozni versírással, engem sokkal inkább érdekelték az ilyen francia irodalmi művek, meg... tehát, természetesen nem beszélék

franciául, most megint kár volt ezt elárulni, de magyar fordításban..., mint a magyar irodalom. Tehát sokkal kevésbé foglalkoztam magyar irodalommal, mint fordításszövegekkel. És mondjuk ez az áterotizált nyelv, ez is inkább egy ilyen francia vonulat, egész... De Sade-ról ugye volt szó, de például Apollinaire, vagy ugye Georges Bataille-nak a prózája, vagy hát maga Deleuze–Guattari ugye, ott is ez az organikus dolog, meg a Rizóma-elmélet. Tehát sokkal inkább ez... sajnos nem tudok franciául, remélem, majd kifejlesztnek egy olyan chipet, amely alkalmassá tesz erre.

H. Nagy: Köszönöm szépen, Zoli, hogy válaszoltál a kérdéseimre, és akkor megnyitnánk a beszélgetést a jelenlévők felé. Ha volna esetleg kérdésük, hozzáfűzni valójuk, szólítsák meg a szerzőt.

Kérdező: Zoli, én azt szeretném tőled megkérdezni, hogy kerültél Varsóba Kéméndről?

Németh: Hát, a barátnőm varsói lengyel, és ezért... vagy most már feleségem. De ugye az utóbbi időben foglalkozunk transzkulturalizmussal a tanszéken, az intézetben, tehát, hogy nekem ez így kimondottan jól is jött. Ott van Mórocz, tehát őbelőle lehet egy nagyon jó transzkulturális szerzőt faragni, dolgozunk rajta. Ez így izgat is, ez a transzkulturális tér, hát van egy újvári, aki tipikusan már a születésétől fogva ide tartozik, ugye a Macsovszky Péter, aki berobbant a fiatal szlovák irodalomba a 90-es években, aztán elkezdett magyarul is írni. Aztán Hollandiában élt, aztán Brazíliában élt, most, ha jól tudom, Ausztráliában él. Még nem olvastam a *Tantalópolist* végig, de amikor elkezdtem olvasni, akkor hihetetlen, hogy Brazíliából írva is egy szlovákiai magyar, érsekújvári beszélő jelenik meg a művében. Nagyon érdekesek ezek a dolgok, meg izgat ennek az elmélete is, az elméleti háttere is a transzkulturalizmusnak.

Kérdező: Tehát, akkor ezek az utazások inspirációhoz is szoktak téged juttatni?

Németh: Hát minden, igen. Eleve az is ugye, hogy a lengyel hasonlít a szlovákra, de mégse szlovák, tehát, ugye nagyon sok mindent félre lehet érteni, meg úgy hiszi az ember, hogy valamit teljesen ért, valamit... egy szót nem ért a mondatban, vagy két szót, és emiatt ugye már így az agy elkezd dolgozni, és van olyan mondat, amit abszolút nem értek. Nagyon érdekes a nyelv is... Bedecs Laci azt írta nekem, hogy olyan, mint egy hamis barát, tehát, hogy vannak szavak, amelyek hasonlítanak, de teljesen más, mint például a šukať, amiről itt szokás beszélni, az lengyelül keresni. Vagy több ilyen szót lehetne mondani, de van, ami teljesen ugyanaz, csak picit máshogy ejtik.

Kérdező: És mennyire megy már jól?

Németh: Hát, magyarul beszélünk otthon, valamit, valamivel többet tudok, mint másfél éve, de messze van még a tökéletesség. Az Új Szóban van egy sorozatom, ilyen prózai akármí, úgyhogy ott tulajdonképpen ezeket próbálom megírni, ezeket az élményeket. Na, de nem kell olyan messzire menni egyébként... Krisztiánnak (szerk. megj.: Benyovszky Krisztián) mondtam, hogy volt vele egy beszélgetés, annyi könyvet írt a krimiről, miért nem ír már krimit? És mondta Krisztián, hogy hát, hogy valami ötlet jó lenne. Elég kimenni így este tízkor az érsekújvári pályaudvarra, állomásra, ott egy-két órát eltölteni, szerintem ott egy krimi-trilógiára elegendő élmény összegyűlik. Én ott jó pár órát eltöltöttem, úgyhogy voltak meglepetések, tehát nem kell ehhez Varsóba utazni, még Brazíliába se, hogy ilyen élményekkel szembesüljön az ember. Jó, hát nagyon szépen köszönöm, a kérdéseket is Péternek, és akkor átadom a szót.

H. Nagy: A vasútállomásról mondtatok is maximálisan alátámaszthatók... Köszönjük szépen, Zoli, hogy velünk voltál, és megosztottad velünk a gondolataidat, és köszönöm a figyelmüket, köszönjük szépen, hogy itt vannak, és hát olvassák az *Állati férjet*. További szép estét kívánok mindenkinek, Németh Zoltánt hallották. (*Taps*)

BENYOVSZKY KRISZTIÁN

Oidipusz Zomborban

Hász Róbert: *Fábián Marcell pandúrdetektív tizenhárom napja*

„Egyszer majd kiderül, melyikünk írta alá [...] az ügyész úr, vagy az író úr” (198.) – ezekkel a szavakkal dedikálja *Tantalus* című novelláskötetét Gozdsu Elek, kirendelt ügyész a nála hivatalos ügyben megjelent fiatal detektívnek, Fábián Marcellnek. Mi, az utókor több mint száz év távlatából szemlélődő olvasói már tudjuk, hogy nem jogi pályáján elért sikerei tették érdemessé arra, hogy nevét ismerősként őrizze meg a kollektív emlékezet. Persze ott és akkor ez még tényleg nem sejthető. De mielőtt még ebből elhamarkodott következtetést vonnánk le a nyomozó kifinomult ízlésére vonatkozóan, tegyük rögtön hozzá, hogy csak felesége kérését teljesíti, maga ugyanis nem irodalomkedvelő. „Néha szégyellte magát, hogy mennyire hidegen hagyja a művészet. Az irodalom főleg” – mondja róla az elbeszélő (193.), majd később még hozzát teszi: „A könyvek mintha nem lettek volna hajlandók megnyílni előtte, nem akartak szóba állni vele [...]”. (194.) Ezért is nézi „csodálattal vegyes értetlenkedéssel” (193.) az olvasott művek világába teljesen belemerülő feleségét, Amáliát.

Egy irodalmi ambíciókat dédelgető ügyész és egy irodalmi érzékenység híján levő nyomozó találkozásának rövid epizódja mintha csak a bűnügyek világának és a (szép)irodalom világának találkozási lehetőségeit és esélyeit allegorizálná. Gozdsu Elek személye azt jelképezi, hogy esetenként jól megfér egymással a kétféle – bűnügyi és az irodalmi – „szakavatottság”, Fábián Marcell esete ellenben a kettő kizáró viszonyát szemlélteti.

Hász Róbert történelmi regényében a bűnügyi tematika és a nyelvi-irodalmi igényesség jól megfér egymással, sőt: a kettő természetes, magától értetődő módon szervesül; akárcsak a valós tényanyag és a fikció. A korrajz és a nyomozás története ugyancsak arányos megoszlást mutat: a történelmi, politikai és társadalmi háttér ábrázolása nem szűkül le pusztán egzotikus kulisszává, de nem is telepedik rá túlságosan a szövegre, hogy ez netán nehézkessé tenné a narrációt. Más szóval: a történelmi ismeretterjesztés nem megy a lendületes cselekmény rovására. Az 1902-ben a vajdasági Zomborban játszódó történetből kirajzolódnak előttünk a monarchiabeli vidéki kisváros hétköznapijai, miközben a szerző annyi irodalmi, társadalom-, eszme- és mentalitástörténeti, illetve kriminológiai információt dolgoz bele a regénybe, ami feltétlenül szükséges a korjellemző atmoszféra érzékeltetéséhez. Bármilyen irányba kanyarodik is el az elbeszélés, mindig szem előtt tartja a bűnügyi rejtély fontosságát, s a felvetődő kérdéseket egy meglepő zárlat után mind megválaszolja. A kellő számú hullát felvonultató eset ugyan kicsit bonyolult, de azért még

átlátható, vannak kiszámítható, de ugyanúgy meglepő fordulatok is benne, a megoldást is beleértve: a tettes szinte végig a szemünk előtt van, mégsem vetül rá a gyanú árnyéka, csak közvetlenül azelőtt, hogy valódi arcát felfedné.

A szerző egy olyan fiatal detektívet választ regénye főszereplőjévé, aki – mint azt láthattuk – korának szépirodalmát nem ismeri ugyan, szakmájának aktuális irodalmában azonban annál inkább otthon van, s reformjavaslataival megelőzi kortársainak többségét. Az akkoriban még gyanakvással szemlélt daktiloszkópia elkötelezettje és alkalmazója, s egy országos ujjlenyomat-nyilvántartó katalógus összeállítását sürgeti, „melyben minden horogra akadt bűnöző ujjlenyomata, a zsebtolvajtól a rablógyilkosig, szerepelne.” (202.) Ez okból van levelezésben Pekáry Ferenc budapesti rendőrkapitánnyal is (neki köszönhető egyébként az első magyar bűnügyi nyilvántartás tényleges elkészítése és a daktiloszkópia bevezetése is). Fábián Marcell mentes a nagy detektíveket gyakran jellemző, jobb esetben szórakoztatóan idegesítő excentrikus allűröktől, ráadásul megállapodott, friss házasember. Viszonylag részletes külső és belső jellemzést olvashatunk róla a regény első fejezetében (88–89.), mégpedig felesége tollából: a férfi kéri meg rá, hogy írja össze azon személyiségjegyeit, amelyek a leginkább megkülönböztetik őt a többi embertől. A címszavakból összeáll listáról eszünkbe juthat Dr. Watson sebtében készített, majd rögtön meg is semmisített jellemzése, mely 12 pontban foglalta össze barátja, Sherlock Holmes ismereteit és képességeit (*The Study int he Scarlet*). Később egyébként említődik is Conan Doyle neve, de nem a detektívtörténete, hanem a spiritizmus kapcsán (176.). Hász Róbert regénye azonban nem épít ki ettől szorosabb tematikus kötelékeket a Holmes-történetekkel, s szerkezetében sem azok mentén halad. Sokkal kidolgozottabb viszont egy másik, mitológiai párhuzam, mely a műfaji emlékezet archetipikus érvényű narratívájához vezet vissza bennünket: Oidipusz történetéhez. Nem állítható, hogy a szerző következetesen végigvinné ezt a párhuzamot, hiányzik belőle néhány meghatározó elem (pl. az apagyilkosság és a vérfertőzés motívuma), de nyomokban azért felismerhetők a mitológiai szűzsé egyes alkotóelemei.

A legnyilvánvalóbb kapcsolódás a listakészítés motivációjának kérdésével függ össze. Fábián ugyanis azért készítteti el feleségével a fizikai és pszichológiai profilját, mert nem ismeri a szüleit (a templom lépcsőjére kitett gyerekként cseperedik fel, apácák és papok között), s valaki épp az apai mintakövetés elkerülhetetlenségéről beszélt neki. S mivel nem ismeri saját *eredetijét*, „akinek beszédjét, mozdulatait, szokásait utánozza”, arra törekszik, hogy „saját tulajdonságait felismerje valaki másban” (86.). Nagyon nehezen békél meg ugyanis a tudatlanság állapotával, s megszállottan kutat az igazság után. Abban bízva, hogy „előbb-utóbb a saját nyomára bukkan” (324–325.). S ez, a „rejtély megfejtésének beteges kényszere” (323.) a második olyan tulajdonságjegy, amiben Oidipusszal osztozik. Talán az apjaként tisztelt László atya figyelmeztetésének is köszönhető, hogy nem jutott a thébai király sorsára, s végül, az utolsó pillanatban fölhagyott eredetének megszállott kutatásával. A harmadik közös jegy a két figura között a személyre szabott jóslat beteljesedése. Gyerekkorában egy papalak udvarára keveredett cigányszony a tenyeréből olvasva fogalmazza meg életre szóló intését: Óvakodj a keresztől! A sokáig homályos értelmű mondat a gyilkossági ügy megoldásának sorsdöntő pillanatában nyeri el aktuális jelentését és jelentőségét (336.). Ráadásul a megvilágosodás pillanata egy útkereszteződésnél következik be, s Fábián nem sokkal utána önvédelemből kénytelen megölni egy embert (Oidipusz is, az áldozat kilétéről mit sem tudván, egy hármas keresztnél végez apjával és kíséretével). A figyelmeztető jóslat, mely egyébként az egyedüli irracionális elem a történet világában, másodszor is elhangzik, mégpedig azon a spirítiszta szeánszon, amelyen a szellemekkel való kommunikációban nem hívó

Fábián csak felesége kérésére vesz részt. Nem kapunk magyarázatot rá, honnan jutott a szellemvilág üzenetét közvetítő női médium tudomására az ominózus kijelentés, mint ahogy arra sem, hogy – az asszony későbbi bevallása szerint – miként jelenhettek meg közben lelki szemei előtt, víziószerűen az előbb említett keresztveződés helyszínének bizonyos részletei. A negyedik kapcsolódási pont az Oidipusz által megfejtett Szfinx feladványához kötődik: Milyen teremtmény az, aki reggel négy lábon, délben két lábon, este pedig három lábon jár? A megoldás az ember, aki csecsemőként a földön mászik, felnőttként két lábon jár, majd idős korában, élete alkonyán botra támaszkodva közlekedik. Egy alkalommal Fábián Marcell sétabotot vásárol (280.). Jóllehet korábban modorosnak találta, most örömmel koppintgatja a kövezethez új szerzeményét. Amikor otthon felesége megpillantja, évődve „vénember”-nek titulálja őt (286.). Végezetül az ötödik mitológiai motívum már egy másik, az ügyben érintett szereplőhöz, bizonyos Erzsikéhez kapcsolódik, aki leesik egy megrakott szénásszekérről, bokáját törí, minek következtében egész életére sánta marad (csupán emlékeztetőül: Oidipusz nevének jelentése dagadtlábú, mielőtt ugyanis apja sorsára hagyta, átszurta a bokáját).

A regény cselekménye egy nemzetiségileg vegyes, magyarok, szerbek és németek lakta országrészben játszódik, ami lehetőséget ad a szerzőnek arra, hogy a szereplőkön keresztül korjellemző nemzeti sztereotípiákat, attitűdöket és politikai álláspontokat jelenítsen meg. Két emlékezetes példát emelnék ki. Az egyik Fábián Marcell apósa, Ódry Károly (vagy ahogy maguk között nevezik, Ódry papa), aki a 48-as forradalmi eszmék rendíthetetlen őrzője, s bizalmatlan és elutasító minden osztrák vagy szerb dologgal szemben. Azt olvassuk róla, hogy „szobája falán most is ott díszelgett Kossuth képe, meg az aradi vértanúké” (136.). Számára a kiegyezés meg sem történt, mivel az csak „egy értéktelen fecni volt, amit egy Deák Ferenc nevezetű áruoló írt alá.” (137.) Szerinte a szerbek mind áruolók, akik „egyformán gyűlölik az osztrákokat és a magyarokat, csak az utóbbiakat egy kicsit jobban. [...] Minden szerb, aki magyar hivatalokban kariert megy, bécsi ügynök. [...] Ha a helyzet úgy hozza, gondolkodás nélkül a hátadba döfi a kést!” (uo.) Azon a véleményen van továbbá, hogy vissza kellene állítani a kakastollas csendőrséget, az egyenruhát nélkülöző, az elvegyülést és információszerzést preferáló városi rendőrség helyett, amelynek rejtőzködő munkamódszerei nem tekinthetők egyenes, úri dolognak (139.). Nem csoda, ha aggódik veje testi épsége miatt, akinek szerb felettése van, Veszelinovics Milorád alparancsnok. Őt nemzetisége és munkaköre okán kettős ellenszenv övezi: „A szerbek azért gyűlölnek, mert a magyar hatalmat szolgálom, vagy az osztrákot, egyre megy. A magyarok meg nem tudják elviselni, hogy egy szerb büntetlenül egzecírozathatja őket.” (273.) Mindezt csak azért tűri el, mondja, mert hisz a békét garantáló felettes rendben: „Én nem a magyarokat szolgálom, hiába hiszik ezt rólam a szerbjeim. Hanem a rendet! Amit most, tetszik vagy sem, az osztrákok biztosítanak a számunkra.” (uo.) A két nemzet együttélésével kapcsolatban érdemes utalni még arra, hogy Zomboron két kaszinó van: egy magyar és egy szerb, s az utóbbi arról nevezetes, hogy „ott kártyázás közben a magyarok anyját szidják hajnalig.” (48.) De a hőzöngők már szelídültek valamelyest, hiszen Damjanich szobrának felállítását is megszavazták. Ami nagy dolog, hiszen olyan valakiről van szó, aki a magyarok számára a szabadságharc mártír hőse, a szerbek szemében viszont egy áruoló.

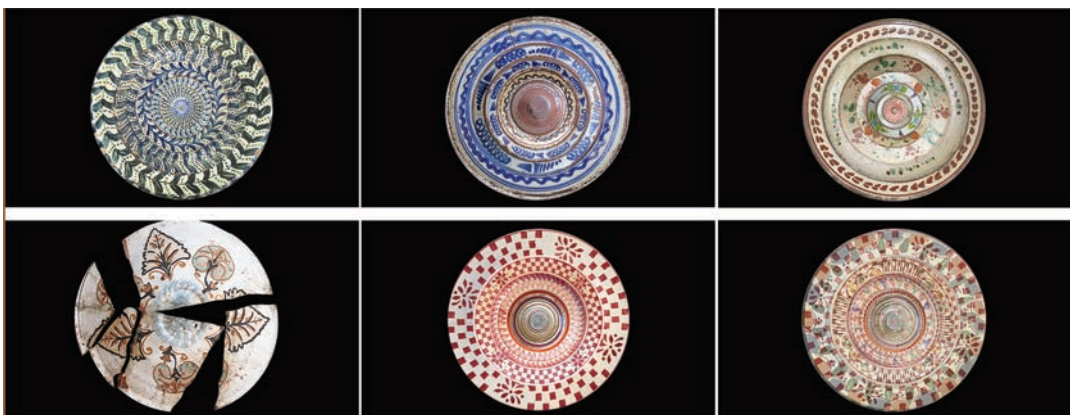
A történet helyszíne és időpontja, valamint a cselekmény jellege miatt önkéntelenül is adódik a párhuzam Baráth Katalin Dávid Veron nyomozásait megörökítő tetralógiájával (*A fekete zongora*, *A türkizkék hegedű*, *A borostyán hárfa*, *Az arany cimbalom*), mely ugyancsak a századfordulós Bácskában játszódik (egy képzeletbeli városkában, Ókanizsán és környékén), és általában valamilyen gyilkosságsorozat áll az elbeszélő

figyelem középpontjában. A nemzetiségi feszültségek, főként a magyar–szerb ellentétek érzékeltetése ezekben is szerepet kap. Hasonló jegy továbbá az irodalom és a nyomozás szálának egybefonása, írás, olvasás és bűnügyi rejtvényfejtés kapcsolódásainak tematizálása. Hász Róbert regényének hangütése ellenben kevésbé ironikus, a történetvezetés iránya egyenesebb vonalú, s Baráth műveinek többségével ellentétben a cselekmény nem a kisvárosi humoros életképsorozat narratív logikája szervezi. A női jogok, társadalmi szerepminták és sorsképletek, legalábbis közvetlenül, nem kapnak benne olyan hangsúlyt, mint a Veron-krimikben, helyette inkább a politikai eszmetörténettel érintkező kérdésekre reflektál a szöveg (persze ezt is csak mértékkel).

A *Fábián Marcell pandúrdetektív tizenhárom napja* egy, az előbbi párhuzamhoz kötődő, ugyanakkor azon túl is mutató, tágabb irodalmi tendenciába illeszkedik, amit *utólagos műfajteremtésnek* is nevezhetnénk. Baráth Katalin és Kondor Vilmos kezdeményező szerepet játszottak abban, hogy a kortárs irodalomban igényes, a 19. század végének és a 20. század első harmadának magyar irodalmából hiányzó (vagy legalábbis erősen alulreprezentált) detektívtörténetek szülessenek. Olyanok, amelyek épp az említett időszakban játszódnak. Ezért van az, hogy a bűnügyi regény iránti írói érdeklődés megélnkülése egyúttal a történelmi regény ismételt térnyerésével jár(t) együtt. Ez a törekvés folytatódott aztán Csabai László (*Szinbád, a detektív*), Szeghalmi Lőrinc (*Levelek az árnyékvilágból*) vagy legutóbb Milbacher Róbert (*Léleknyavalyák*) műveiben is. De utalhatunk Szilasi László *Szentelek hárfájára* (különösen annak első részére), vagy Benedek Szabolcs első vámpírregényének, *A vérgrófnak a krimi-szálára* is. A felsorolt művek természetesen – mind az egyéni stílus, mind a játékba vont műfaji tradíciók és poétikai tétek tekintetében – meglehetősen különbözőek ahhoz, hogy valamiféle egységes szövegcsoporthoz tekinthessünk rájuk. A múltba fordulás gesztusa, a tragikus történelmi események és traumák beépítése, a történelmi alakok, főként írók és fiktív hősök rejtélyes, kalandos sorsszálainak közös mintába sodrása, a nyomozás folyamatának különböző szempontú allegorizálása viszont indokoltá teszi, hogy együtt emlegessük őket *magyar történelmi krimi* címszó alatt.

A kérdés már csak az, hogy Hász Róbert regénye megmarad-e egyszeri kirándulásnak a krimi világába (mint amilyen volt például Lengyel Péter eddigi életművében a *Macskakő*), vagy olvashatunk még regényes beszámolót Fábián Marcell további izgalmas munkával telt napjairól is. Személy szerint nem bánám az utóbbit. (Kortárs, Budapest, 2017.)

Sebes, forgató, gramofon-szerű objekt, Horváth Balázssal közösen, videó, objekt, 2016

KATONA NIKOLAS

Fejezet a queer irodalomból III.

James Lecesne: *Trevor*

1 James LECESNE,
Trevor, ford.
MOLDOVA Júlia, Tilos
az Á Könyvek
(Pozsonyi Pagony
Kft.), Budapest,
2014.

2 A biográfiára
vonatkozó adatok
forrása:

3 LECESNE, *l. m.*, 90.

Dolgozatunk elemzendő könyve James Lecesne kisregénye, a *Trevor*, amely eredeti nyelven, angolul 2012-ben jelent meg New Yorkban, magyarul pedig 2014-ben, a Pozsonyi Pagony Kft. gondozásában.¹ A könyv részletesebb elemzése előtt érdemes a szerzőről, illetve arról a környezetről írni, amelyhez a mű keletkezése kapcsolódik. A *Trevort* ugyanis elsősorban nem művészi célzattal vetettek papírra, hanem azért, hogy a nemi identitásukkal szemben fenntartásokkal élő tizenévesek, kamaszok ne érezzék egyedül magukat a problémájukkal. Erről a regényt lezáró *Utószó*ban világosan beszél a könyv írója, miközben elmondja azt a hosszú utat, amelynek végén a regény napvilágot látott. A könyvnek szerves részét alkotja az a személyes hangvételi üzenet is, amelyben a szerző fiatal olvasójához fordul, és bátorítja, hogy a megadott segélyvonalak bármelyikén vegye fel a kapcsolatot a rendelkezésre álló szakemberekkel, segítőkkel. A mű direkt társadalmi hatást célzó funkcióját mutatja, hogy ezek az elérhetőségek mindig az adott országban működő segélyvonalakat jelentik, így a magyar nyelvű kiadásban a Kék Vonal Gyermekkrízis Alapítvány, a Háttér Társaság a Melegekért és a Magyar LGBT Szövetség elérhetőségei vannak feltüntetve.

A szerző, James Lecesne 1954-ben született az Egyesült Államokban, ahol jelenleg is él.² Egyszerre színész, író és a melegek jogaiért küzdő aktivista. Tevékenységének origójában az a meggyőződés található, hogy minden embernek jogában áll megtalálni a boldogságát, függetlenül attól, hogy személyiségének kiteljesítése mennyire igazodik a többségi normákhoz. Azért alkotja jellemzően egyszemélyes színdarabjait, ír könyvet vagy filmes forgatókönyvet, hogy bátorítsa és megerősítse az embereket annak elfogadásában, hogy mindenki „úgy tökéletes, ahogy van.”³

Legismertebb műve a *Trevor* című rövidfilm volt, amelynek a forgatókönyvét írta. Ez a 18 perces alkotás 1995-ben elnyerte a legjobb kisfilm Oscar-díját (Best Live Action Short Film). A *Trevor* azonban eredetileg Lecesne *Word of Mouth* című monodrámájának történetéhez tartozott, abban kapott szerepet a Trevor nevű karakter. A dráma Aspenben, az HBO fesztiválján megkapta a New York Drama Desk-díjat, ezután figyeltek fel rá filmes szakemberek. Lecesne számára a történet nem művészi értéke, hanem társadalmi potenciálja miatt volt fontos. Drámáival meg tudta szólítani a társadalom egy részét, de a filmmel sokkal nagyobb réteghez tudott eljutni. Amikor 1997-ben az HBO megvásárolta az alkotóktól a filmet, megfogant bennük a gondolat, hogy jó értelemben véve kihasználják a széles tömegek felé sugár-

zó hálózat biztosította reklámlehetőséget. A *Trevor* megnéző fiatalok számára olyan segélyszolgálatra szerették volna felhívni a figyelmet, ahová a krízishelyzetben lévő, netán öngyilkosságot fontolgató meleg tinédzserek segítségért, tanácsért fordulhatnak. Mivel nem találtak ilyen jellegű szervezetet, ők maguk hozták létre 1998-ban, így indult el a Trevor-vonal. Elsősorban nemiidentitás-problémákkal küzdő fiatalok részéről évente körülbelül 30 ezer hívást fogadnak azóta is. A Trevor-projekt jelentőségét mutatja az is, hogy egyre fejlődött a kezdeményezés, több központot nyitottak, illetve más fórumokon is igyekeznek elérni a társadalmat, például iskolán belüli programok szervezésével, tanárok és diákok képzésével, amelynek célja, hogy a beszélgetés fontosságára, a meghallgatás erejére hívják fel a figyelmet.

James Lecesne-ről és a Trevor-programról azért kellett szólnunk, mert ennek hiányában magát a regényt csak művészi alkotásként tudnánk megközelíteni, ami, véleményünk szerint, nem adekvát megközelítési mód, ugyanis a műből hiányzik a szépirodalmi alkotásokra jellemző nyelvi megformáltság, a kettős kódolás, vagy a valóság művészi célzatú megjelenítése. Ezek ugyanis mind elfednék azt az egyértelmű szerzői szándékot, hogy a kisregény bemutassa azt a tipikus helyzetet, amelyben egy másságával szembekerülő tinédzsernek meg kell küzdenie. Ebben a küzdelemben a fiatalok sokszor magukra maradnak, elkeseredésükben, tanácstalanságukban súlyos válsághelyzetekig juthatnak el. A könyv azt az utat mutatja be, ahogy ez általában be szokott következni az érintett fiatalok körében. Karakterei, a megjelenített tevékenységek és helyszínek mindennapiak, közönségesek, hiszen Lecesne éppen így képes megszólítani a regényben megjelenített válsághoz hasonlót megélt fiatalokat. Ilyenformán egy irányzatos regényről beszélhetünk, amelynek jól meghatározható, direkt célja van, s a mű sajátosságainak kialakításában ez irányította a szerzőt.

A *Trevor* hőse egy 13 éves, átlagos életet élő, amerikai fiú. Egyedüli gyerekként kényelmesen tölti mindennapjait szüleivel együtt, akik igyekeznek mindent megadni neki. Ám Trevorral „nem stimmel” valami, viszont egyre kényelmetlenebb számára az, hogy meleg identitásúként határozza meg önmagát. Ezzel együtt határozottan elutasítja azt is, hogy bárki más ezt tegye a nevében. „Some of us prefer to remain a mystery – even to ourselves”⁴ (Némelyikünk inkább titok marad, még magunknak is) – olvasható a regényben. Ez az elutasítás azonban nem vezet előre, mert a többi fiútól eltérő viselkedése és érdeklődési köre miatt mind több támadás célpontja lesz az iskolában. Iskolatársai, korábbi barátai kategorikusan kifejezik nemtetszésüket amiatt, hogy ő Lady Gagáért rajong, szereti a musicalt, rajzol, naplót ír, és feltűnő barátsággal viszonyul az iskola ünnepelt baseballjátékosához, Pinky Faradayhez. A többiek részéről érkező ellenszenv legdurvább kifejezésekként letörölhetetlenül karcolták bele iskolai szekrényébe a megbélyegző és kiközösítő „köcsög” („faggot”) kifejezést. Trevor ezután öngyilkossági kísérletet hajt végre, gyógyszerrel megmérgezi magát. Ezt szerencsésen túléli, és a kórházban töltött időszak egyben

egy új élet kezdetét alapozza meg. A legtöbbet ebben egy Jack nevű ápoló segít neki, aki különös megértéssel és érzelmi hatással tudott Trevorhoz viszonyulni. A történet végén, az *Utószó* tanúsága alapján Trevor rájön, hogy ő alapvetően más, mint a szülei vagy a környezetében élők többsége, és ezt el kell fogadnia ahhoz, hogy teljes életet tudjon kialakítani magának, esélyt adva a boldogságra.

A kisregénnyel kapcsolatos elemzésünket a továbbiakban két nagyobb részre bontjuk. Először szeretnénk megmutatni azt a módot, ahogy a szerző szisztematikusan megrajzolja a főszereplő karakterét és környezetét. Ennek valóság-hű és tervszerűen kivitelezett módja biztosítja ugyanis azt a realiztikus hatást, ami elsődleges fontosságú ahhoz, hogy a mű képes legyen társadalmi aktivitást előidézni. Az elemzés második nagyobb részében pedig a Lady Gaga jelenségről szeretnénk írni, mert az általa képviselt szemléletmód és aktivizmus többször viszatérő, szimbolikus jelentéssel bíró eleme a műnek.

A cselekvés fontossága

A *Trevor* középpontjában a cselekvés, a tudatos megnyilatkozás elengedhetetlen fontosságú tette található. Ez az a lépés, amit mindenféle mássággal bíró személyiségnek meg kell tennie ahhoz, hogy élő – nem biológiai értelemben élő, hanem az emberi vitalitásra, az alkotó, kiteljesedés felé haladó állapotra gondolva élő –, aktív szereplőjévé tudjon válni a közösségének. Ezt a kulcsmozzanatot a regény felépítése és az elbeszélésmódja egyaránt kifejezi. A mű a legkevésbé indul úgy, mintha ez egy meleg identitásával ismerkedő kamasznak az öngyilkosság felé haladó története volna. Napjaink humoros, ötletes és könnyed ifjúsági regényeinek modorában ismerkedhetünk meg az első fejezetben a főhőssel. A személyességet, az ifjúsági irodalom közvetlenségét a naplóformából átvett egyes szám első személyű, én-típusú elbeszélői pozíció és az ezzel együtt járó hétköznapi beszédstílus biztosítja.

A regény szerkesztettségének logikája miatt a queer elemek jelenlétét egyelőre nem érzékelhetjük. A szerző reálisan és néhány jellemző segítségével rajzolja meg a könyv tér- és időviszonyait. Trevor egy amerikai külvárosi környéken lakik. Szülei az alsó középosztályba tartoznak, édesanyja adminisztrátor a helyi kórházban, apja egy ragasztóanyagokat forgalmazó vállalat területi vezetője. Az amerikai életszínvonal szerint is jólétben élnek, de életük nem különösképpen izgalmas. Estéknként tévét néznek, kvízműsort vagy tehetségkutatót, amelyben az „embereket egymásnak uszítják”, amíg egyvalaki megnyeri a lehetőséget, hogy a „plázákban felismerjék az emberek.”⁵

A napjainkra jellemző korrajzot az író néhány találó mondattal megteremti, a bulvármédia és a fogyasztói társadalom keretei között megjelenő regényvilágot ismerősnek látjuk magunk is. Lecesne ebben a világban szintén néhány, jól kitalált és humoros jelenettel érzékelteti a Trevor és szülei között lévő, ugyancsak tipikusnak és

ismerősnek tekinthető kapcsolatrendszer. Ebben azt látjuk, ahogy a szülők a felnőttek számára értelmezhetetlen bolondériákat művelő különk fiukat szeretettel, ám nem túl nagy megértéssel és még kevesebb türelemmel kezelik. Kiderül az is, hogy már évek óta, körülbelül Trevor kilencéves kora óta nemigen tudják, mivel is tölti a gyerekek a szabadidejét. De olvasóként ebben sem találunk különös kegyetlenséget, akár felnőtt, akár kamasz olvasója is legyen a műnek.

A lakókörnyezet és a család bemutatása után megtudhatjuk, hogy Trevornak van egy barátja, akit Zacnek hívnak. A queer témakörbe tartozó tematika első megnyilatkozása kettejük jelenetéhez kapcsolódik. Az író részéről a döntést tudatosnak gondoljuk, amennyiben ezzel jelezni lehet azt, hogy a Trevor által képviselt (és a szerzői szándék szerint megcélzott) korosztály számára nem a szülő a legfontosabb igazodási pont, hanem a hasonló korúak társasága. A két barát, Trevor és Zac a közelgő halloween alkalmából beszélgettek arról, ki milyen jelmezben szeretne megjelenni. Megtudhatjuk, hogy míg Zac szuperhősnek öltözik, Trevor Lady Gagát szeretné megjeleníteni sajátos öltözetében. A regényben ekkor jelenik meg először a meleg tematika, Zac „lebuzizza” Lady Gagát. Ezen a fiatalok összevesztek, Zac ellenmondást nem tűrő kinyilatkoztatásai kikényszerítik Trevor első vallomását:

Mert aki csak egy kicsit is tud Lady Gagáról, tisztában van vele, sok akadályt kellett leküzdeni, mire az a művész lett, aki most. Hogy saját magam lehessenek, és elérjem a céljaim, nekem is ugyanezt kell tennem.⁶

Trevor őszinte mondataira Zac nem tudott érdemben válaszolni, a beszélgetés véget ért. A másságra épülő személyiség kiformalódásának első jelenete lehetőséget ad nekünk olyan fontos megfigyelésekre, amelyek a regény és az általa képviselt felfogás további alakulására nézve is relevánsnak tekinthetők. Személyiségünk felvállalásának, a kimondásnak fontosságát Trevor viselkedése világosan megmutatja. A kimondás után azonban Trevor elutasításba ütközik, mégpedig olyan elutasításba, amely nem egyedül a barátjának a gondolkodásából, hanem a többségi norma érvényesítéséből fakad. Trevor erre nem vitatkozik tovább, de elhatározza, hogy ő lesz a legcsodálatosabb, nemi szerepekkel dacoló Lady Gaga halloweenkor.

Ezután következik a mű harmadik fejezete, melyben Trevor újabb kísérletet tesz arra, hogy az identitás megalkotásának folyamatában kifejezze azt a queer gondolatot, amely szerint a személyiség különféle választott szerepekből és az azokra érkező válaszokból állítható össze. A norma által meghatározott körből „nem kilógó” szubjektumok számára ez sokszor öntudatlanul végbemenő folyamat, míg a másságukkal „birkózó” egyének számára ez a tudatosság szintjére kényszerített feladat. A harmadik fejezetben Trevor művészi módon igyekszik kifejezni valódi önmagát, amihez Cindy Shermanntól veszi az ötletet. A konceptuális portréiról ismert fotós mintájára Trevor Jacques-Louis David híres festményét, a *Marat halálát* szerette volna megidézni egy művészettörténeti projekt keretében. Ám Trevor hiába igyekezett

minél hűebben felvenni a kiválasztott alak jellemzőit, anyja akaratlanul is kegyetlen módon vetett véget a performance-nak. A társadalmi változásokról, a forradalomról szőtt képzelgések így aztán a lefolyóban tűntek el, ahogy a harmadik fejezet végén olvashatjuk a maliciózus summázatot. Ám a fejezet végkicsengése nem ez, hanem Trevor egyelőre töretlen szándéka, miszerint Lady Gagához hasonlóan meg fogja változtatni a világot.

Ha megpróbálnánk összegezni az eddig elmondottakat, akkor azt mondhatnánk, hogy a regényszerkezet és a történetegységek logikája úgy van elrendezve, hogy azt az erőfeszítést mutassák be, amellyel Trevor szembenéz a környezetében élőkkel, illetve amellyel megpróbálja az általuk képviselt kategóriákkal szemben a sajátját érvényesíteni. Ez az erőfeszítés azonban nem hivalkodó módon, dramatizálva, hanem inkább a cselekmény felszíne alá süllyesztve van jelen. Hatása ezáltal olyan kényszerítő erőként jelentkezik a műben, amely aktivizáló erejével mintegy a cselekvés felé mozdítja el az irodalmi konstrukcióban részt vevő feleket, beleértve az olvasót is.

A regény kezdetétől fogva érvényesülő laza, jelenetszerű történetábrázolás megmarad a mű végéig. A jelenetek közötti eseményekre csak következtetni tudunk, de az elliptikus szerkezet ahhoz nem ad elég támpontot, hogy minden részletet világosan lássunk. Az írónak ez az eljárása szintén fontos eszköze lehet annak, hogy minél több embert tudjon megszólítani művével. A szituatív ellipszis, amely a szituációból enged következtetni az el nem beszélt dolgokra, megteremti ugyanis annak a lehetőségét, hogy az olvasó a saját tapasztalatainak felhasználásával pótolja ki, és adott esetben érzellel színesítse az események kihagyott mozzanatait. Az értelmezés révén a történetkonstruálásba ily módon bevont olvasó személyes élményeivel együtt még motiváltabb befogodójává válhat a műnek, mint ennek hiányában.

A jelenetek láncolatára épülő struktúra ugyanakkor azt is eredményezi, hogy sokkal jobban megjelennek a Trevor köre szerveződő folyamatok egyes szakaszai, a vele történetek elemezhetősége megoldottabb lesz. A regényt akár fejezetenként elő lehet adni, dramatizálásra is alkalmassá tehető, tanítható, elemezhető, azaz a könyv többféle módon felhasználható, nem csak a „hagyományos” technika szerint. A regény 15 fejezete azt az utat mutatja be, amelynek során Trevor mind elszántabban szeretné megváltoztatni maga körül az emberek gondolkodását, de hiába, mert minden kapcsolatában elutasításra talál. Végül teljesen magára marad, ezért dönt az öngyilkosság mellett.

Az író az öngyilkosságot a folyamat részének, és nem a végállomásának tekinti. A könyv éppen azért született meg, hogy az amerikai statisztikák szerint jelentős mértékű kamaszkori öngyilkosságok ellen is hasson, amelyek háttérben sokszor a meleg identitásuk miatt megalázott, kiközösített fiatalok szenvedései húzódnak meg. Az öngyilkosság tehát nem tragikus végkifejlet, hanem egy színpadias (a fiú által aprólékosan megtervezett) és a humor eszközével enyhített jelenet (gondoljunk arra, hogy Trevor aszpirinnel próbált meg öngyilkosságot elkövetni), amelyet az új élet megalapozásának jelene követ.

A regény elbeszélésmódja az írói szándék kifejezésének szintén fontos eszköze. Az egyes szám első személyű elbeszélői mód személyessé és átélhetővé teszi Trevor történetét. Úgy fogalmaztunk, hogy számunkra a mű alapvetően arról szól, nem szabad belenyugodni abba, ha máságuk miatt az emberek elutasítanak valakit. Az elutasításra aktivitással kell válaszolnia, amely egyszerre több irányba is mutat. Önmaga kiteljesítése csakúgy része ennek az aktivitásnak, mint a környezetét célzó szándékok megvalósítása; emellett elengedhetetlenül fontos a hozzá hasonló személyiségek keresése, a velük való kapcsolat kiépítése, a vele rokon emberek közösségének erősítése.

Trevor egyes szám első személyben, a tizenévesek egyszerűségével és tényszerű megállapításaival számol be arról, hogy az iskolában milyen atrocitások érték. Ezek külö-

nösen akkor erősödtek fel, miután Pinky megszakította vele a kapcsolatát. Trevor elbeszéléséből tudjuk azt is, hogy mennyire váratlanul érte legjobb barátjának a durva szakítása. Kettejük barátságának leírásából sejthetjük azt is, hogy Pinky szintén meleg volt, de őt sikerült más útra terelniük a szüleinek, erre a fiú egymondatos levele a bizonyíték. Így hangzik:

Trevor!

Utálom, hogy ezt kell írnom, de buzi vagy, gyenge ember, és talán meg sem érdemled, hogy éljél.

Pinky⁷

A kettejük viszonyát ábrázoló korábbi szövegek jellemzője az egymás iránti tisztelet, az önfeláldozó és tiszta szeretet volt. Ez a levél, sajátos szóhasználatával, érvelésének sematizmusával nyilvánvalóan arról árulkodik, hogy a fiú nem önszántából írta. Az a körülmény is ezt erősíti, hogy az iskolában másnap Pinky már kimondottan kerülte a Trevorral való találkozást – hiszen azonnal elárulta volna magát, illetve a rá kényszerített maszkulin szerepet.

Végül egyes szám, első személyben olvasható a kilencedik fejezetben Trevor, azaz Lecesne tizenéveseknek szóló üzenete is, ami a queer mozgalom ideológiai fundamentumának része:

Nem az a kérdés, hogy meleg vagyok-e vagy nem. Hanem ez: nem helyes megállapítást tenni mások szexuális hajlamairól, és pont ugyanennyire nem helyes azt követelni, hogy valaki nyilvánítsa ki szexuális hajlamait, ha ő ezt nem akarja.⁸

Lady Gaga

Lady Gaga személye nem önmagában kap jelentőséget Lecesne könyvében, hanem a művészhez kapcsolódó jelenség metaforikus értelmezései fontosak. Trevor rajong az énekesnőért, aki különös és felkavaró módon reprezentálja magát a show-iparban. A könyvben a legtöbbször akkor idéződik fel Lady Gaga, amikor Trevor arról beszél, hogy milyen cselekvési, viselkedési mintát szeretne követni. Az énekesnő a fiú számára igazi forradalmár, aki rendkívül eredeti és megdöbbentő produkcióival, akcióival arra készíti az embereket, hogy értékeljék át a megszokott fogalmi kategóriákat.

A Lady Gaga jelenséghez feltétlenül hozzátartozik a politikai értelemben vett elkötelezettség is. Cselekedeteivel közvetlenül meg tudja szólítani a nők új generációját, valamint performance-aival széles körben képes a feléje irányuló várakozásokat, az emberek érdeklődését hatalmasra növelni. Lady Gaga alakja így lehetett például címadója az ismert queer ideológus, J. Jack Halberstam nemiségről szóló könyvének, amelyben a populáris kultúra, a gender és a szexualitás jelenségeivel foglalkozik a szerző.⁹

A Gaga-mitosznak része a feminizmusban újféléképpen megjelenő szexualitás, ami lényeges eleme az általunk bemutatott regény-

7 Uo., 40.

8 Uo., 51.

9 J. Jack HALBERSTAM, *Gaga feminism: Sex, Gender and the End of Normal*, Beacon Press, Boston, 2012.

10 H. NAGY Péter,
*Alternatívák: A
popkultúra
kapcsolatrendszerei,*
PRAE.HU, Budapest,
2016, 233.

11 Uo.

12 TÓTH L. László, *A
homoszexualitásról
– elfogultan,* Új
Forrás, 1992/3., 22.

nek is. Trevor számára a megfelelő szexuális viselkedés kialakítása épp oly fontos, mint az, hogy elméleti síkon képes legyen önmagát definiálni. A *Trevorban* a szexualitás nyílt formája hosszabban csak egy meglehetősen torz és a helyzet fonákságát jól érzékeltető jelenetben bukkan fel. A tizedik fejezetben Joe atya a szülők kérésére elviszi Trevort kocsikázni, hogy alkalmat találjon a fiú szexuális hajlamainak felderítésére, illetve szerét ejtse a heteroszexuális felvilágosítás elvégzésének. Ez a szituáció elvileg a „normális” szexualitás bemutatására szolgálna, de az írói szándékból eredően lélektelen, esetlen, kínos hatást kiváltó megformálás azt mutatja be, hogy nincs „normális” szexualitás. Inkább az lenne a helyes, ha a szexualitás komplex módon, életünk részeként, önazonos személyiségünkhöz igazodva jelenne meg, lehetőleg az ember személyes, intim világának részeként. A tizedik fejezet tehát azt ábrázolja, hogy a szexuális viselkedést nem lehet leegyszerűsíteni, önmagában álló módon kezelni, valamint semmiképpen nem megfelelő ezt szabályokhoz rögzítve megfogalmazni, egyes formáit szabályosnak, másokat betegnek nyilvánítani.

Lady Gaga neve utoljára a könyv tizenharmadik fejezetében jelenik meg, ez Trevor búcsúlevele. Ebben a rövid írásban a fiú elköszön a szüleitől, miközben igyekszik megnyugtatni őket, hogy döntése nem az ő hibájukból ered. A baj forrása az, hogy ő más, mint a többiek, és hiába próbálta „meggyógyítani” magát, semmi eredményt nem tud felmutatni (az iskolában továbbra is sértegetik és gúnyolják, igazi barátokra nem talált senkiben). Utolsó kívánsága az, hogy a temetésén játsszák le Lady Gaga második albumának címadó dalát, a *Born this wayt*. Ez a világlágerré növekedett dal „a toleranciáról szól, önmagunk vállalásáról és a másság tiszteletéről” – fogalmazhatunk mi is H. Nagy Péter popkultúra-kutató szavaival.¹⁰ Az ő fordításában közöljük az említett Lady Gaga dalszám egy rövid részletét:

*Élvezd az életet és szeresd önmagad
Mert, drága, ilyennek születted
Nem számít, hogy meleg, hetero vagy biszex
Leszbikus vagy transzvesztita élet.¹¹*

Trevor történetének lényegét megfogalmazhatjuk úgy is, hogy vannak olyan emberek, akik egyszerűen másnak születnek, és ezen a dolgon nem változtathat semmi. Tóth L. László arról ír, hogy a másságot elfojtással „kezelő” stratégiák frusztrációhoz és komoly devianciához vezetnek, ezek mind az egyén, mind a társadalom szintjén megjelenő cselekvési és gondolkodási módok voltak, és sokszor vezettek a homofóbiához.¹² Pinky homofób levele ezt az utat képviseli. Trevor öngyilkossága egy másikat, de nyilván egyik sem a megfelelő. A cél nem az önfeladás, vagy a hazugságba menekülés, hanem önmagunk elfogadása és elfogadtatása. Ehhez tud segítséget nyújtani például Lady Gaga a maga komplex jelenlétével, amit összefoglalóan a gaga elnevezéssel jelölnek.

Lady Gaga olyan totális sztár, aki lehengető módon uralta a 2008-as év főáramát a médiában. Lecsne ezért a népszerűségért választotta őt Trevor idoljának, hiszen a Trevor történetét feldolgozó film-ben, 1997-ben még Diana Ross volt az ifjú főhős rajongásának tárgya. A tinédzseres „bálványkövető” viselkedése mögött a mintakövetés szándéka áll, és a gagában sok olyan elem található, ami vonzó lehet Trevor számára: a tudatos brandépítés, a sikerre való hivatkozás, az alkotói indentitáskeresés, a szexizmussal és a homofóbiával szemben való fellépés.¹³

13 VÖ. ADORJÁNI Panna – KESZEG Anna, *Művész vagy szörny?* Korunk, 2012/8., 70–76.

Lady Gaga részéről a társadalomban meglévő, szexuális vonatkozású kategóriákkal szembeni kritika egyértelműen queer jelenség. Ez a kritika a popénekesnő klipjeinek látványszervezésében és egyéni performance-aiban egyaránt megjelenik. A látványelemeken túl fontosak a társadalmi szerepekkel történő provokációi is. Gondolunk itt arra, hogy Lady Gaga, aki eredetileg rockzenészként indult, eljuttassa a női popzenészt, aki viszont úgy viselkedik, mintha férfi rockzenész volna. A médiatérben a Gaga által megjelenített test alapvetően drámai kontextusban értelmezhető, abban az értelemben, ahogy Judith Butler a nemi szerep kialakulásáról szólva megalkotta a performancia-elméletet.

Tovább folytatva a hivatkozott cikk számunkra fontos részének kiemelését, úgy tudjuk összegezni az eddigieket, hogy Lady Gaga esetében a „szexualizált női testen a tipikusan maszkulin rockkultúra

Cím nélkül, installáció, 2010

Nőművészet, installáció, 2010

diskurzusa folyik.”¹⁴ Lady Gaga jellegzetes queer test, akiről sokáig pletykálták, hogy eredetileg férfi, esetleg hermafrodita: a nemiséggel folytatott játék következtében nehezen beazonosítható szerepekben jelent meg az emberek előtt. Ehhez járul sokkoló viselkedése, ami szintén a queer gondolkodásmódhoz köthető. Női popzenészként szegecses bőrruhát visel, és az ágyéka elé lógatott hangszerrel vizuálisan jelzi természetének maszkulinitását, vagyis férfias és nőies jegyeket egyszerre képvisel. A Monster Ball Tourról készült koncertfelvételen egy Barbie babát tesz tönkre a színpadon, letépi a fejét, magához dörzsöli, majd visszadobja rajongóinak. A Barbie babát szexista objektumnak tekintve ez a cselekvés protestálásnak is felfogható azokkal szemben, akik csak a tipikus szexi énekesnőt akarják a színpadon észrevenni.

Lady Gaga tehát egy olyan queer jelenség, aki valóságosan is azt képviseli, ami a *Trevor* szerzőjének alapgondolata. A nemiséget és a sexualitást nem lehet arra használni, hogy embereket ezeken a kategóriákon keresztül minősítsünk jónak vagy rossznak. Mindezek mellett a gaga sokkoló és bizarr, izgalmas, egyéni, épp olyan, mint a könyv főszereplője, a 13 éves Trevor.

Cím nélkül (Zselélegők), installáció, 2010

KURUCZ ANIKÓ

Diffindere portas

(Mekis D. János: *Auctor ante portas. Személyes irodalom, epikai hagyomány*)

Tanulmánykötetének címében a játékosan megidézett latin szállóige hannibali alanyát *auctorrá* változtatva Mekis D. János talán mégsem olyan veszedelmet jövendöl, mint amit az egykori történelmi eseményt dokumentáló mondás. Nem a hamvaiból feltámadt/feltámasztott szerzőre utal, kinek jelentést „meghatározó” korábbi szerepére – mintegy az irodalmi értelem letéteményeseként – mintha ismét igényt tartana az irodalmi diskurzus, azaz nem a radikális barthes-i tézis (*A szerző halott*) érvényvesztéséről van szó valamiféle rehabilitálni kívánt auktoriális poétika érdekében. Arról viszont igen, hogy talán érdemes vizsgálódások kereszttüzeiben újból megfontolás tárgyává tenni, hogy vajon végérvényesen kiiktatható-e a szerző-komponens a jelentéstulajdonítás folyamatából. Pontosabban kiküszöbölhető-e az egyébként a befogadói részről evidensen megtörténő szerző-tulajdonítás (a szerző-attribúció) a szövegek létmódjából.

Mekis kontextuális analízist hajt végre, de a kontextusok számbavétele nem a biográfikus *ráolvasás* vagy egyfajta pszichológizáló-historizáló *ki-olvasás* jegyében történik, hanem a szerző-fogalom sokirányú, sokoldalúan reflektált megközelítésével, tudománypolitikai kérdéseknek, a kultusz és ideológia bonyolult összefüggésrendszerének megmutatásával. Mekis példái (a Kafka-per, Casanova hagyatékának története stb.) a szerzőbirtoklásnak nem-irodalmi tereire, politikummal is átitatott, a nemzeti identitás kiépítése felől megalapozott aspektusaira világítanak rá, illetve többek között arra is, hogy a rendezői színház vagy éppen a könyvforgalmazás hogyan működik közre az alkotói identitás színrevitelében/megkomponálásában, a művészeti termelésben, a szerzői jelenlét illúziójának fenntartásában és működtetésében. A *Shakespeare*-esettel pedig pregnáns példáját tárja fel a szerzőt föllelni igyekvő, a rejtvényfejtésben „tobzódó” archeológiai eljárásnak.

A probléma aktualitását sem téveszti szem elől természetesen, mikor a megváltozott mediális környezet új típusú önéletírójáról, a *bios* eseményeiről apróra tudósító internetes bloggerről is beszámol. A teoretikus részt követő esettanulmányokban a hagyományosan auktoriális műfajoknak, az önéletírás-típusú megszólalásoknak (biográfia, napló, vallomás) műfaj történeti, poétikai elemzésével tulajdonképpen a két háború közötti modernségnek irodalmi-szociokulturális tablóját rajzolja meg, méghozzá oly módon, hogy bár feltett szándéka szerint létesülés és folytatás dinamikus folyamatában vizsgálódik,

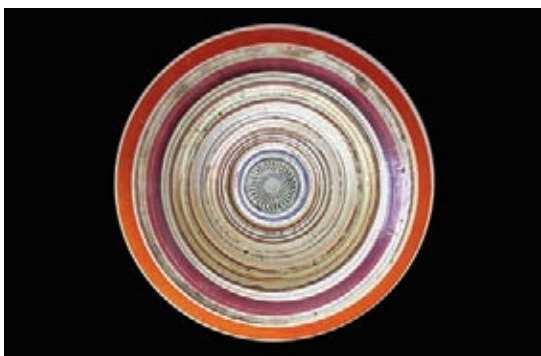
mégsem töretlen, vagy homogén (monolit) kontinuitást, sokkal inkább diszkurzív csomópontokat (a Nyugat, mint intézmény, az esztétizáló Nyugat és az avantgárd, az Ady-probléma stb.) jelöl ki eközben.

A közelítés és a távolítás optikái között finoman egyensúlyozva halad előre. Ebből következően szövegimmanens vizsgálódás helyett kontextusokra, társadalmi meghatározottságokra, a történeti horizont „diktálta” problémákra (egyéni és közösségi identitás, háborús állásfoglalások stb.), a korabeli irodalomtörténet által érzékelt vagy láttatni kívánt folyamatokra (Komlós Aladár elemzése) fókuszál. Olyan történeti-interpretatív kategóriákat nevez meg/újít fel, amelyeket ha nem is tart a legszerencsésebbnek – különösen a jelenkor elméleti horizontjából nézve –, ezek mégis az egykorú leírások, kritikák terminusaiból, elnevezéseiből vagy a vizsgált időszak szerzőinek önkijelentéseiből származnak, így szimptomatikus értéket tulajdonít nekik, hiszen az abból kinyerhető meglátások sokszor igen beszédesek. Ilyen például a Nyugat vonzaskörzetét, bel-és külpolitikáját leíró *nemzedék-probléma*. A tanulmány szerző tehát számol az egykori öndefiníciók használati értékével.

A kötet főcíme és alcíme egyúttal a bevezetést követő nyitó tanulmány és az utolsó tanulmány címei is egyben, így tulajdonképpen keretbe foglalják a szerzőnek a fülszövegben is olvasható, a *személyes* és az *epikai* viszonyát firtató „költői kérdésre” a választát. Költői a kérdés, hiszen meg is válaszolja nyomban bevezetőjében. A személyes, a benső, az intim, a privát megnyilatkozás nyelvi közreadása, nyelvi feltételezettsége és történetisége okán is, így vagy úgy, bevallottan (megjelölten, explicite), vagy a hiány alakzatán keresztül, de mégiscsak kapcsolódik az elbeszélő hagyományhoz, része a hatástörténetnek. Azaz a személyes megszólalás és az epikai hagyomány között nem ellentmondást, legfeljebb – ahogy mondja – termékeny feszültséget lát, sőt a mintaadás és mintakövetés egymástól mereven nem elválasztott, egymásba játszó képleteire, egymást keresztező konstrukcióira mutat rá. Ám mégsem pusztán hatástanulmányokról van szó, annak exponálásáról, hogy az énbeszéd miképp illeszkedik a hagyománytörténetbe, hanem ezen túl vagy emellett olyan sajátos „együttolvasási” technikáról, ami kontextusok egymást megvilágító beszédéből nyer belátásokat. A „szerzői szöveg univerzumon” belül is (intratextuális) kapcsolatokat létesít (például Babits életírásának, irodalomtörténetének valamint kritikai esszéinek, értekezéseinek perspektivikus egymásra olvasásával), közben az esszéíró nemzedék kritikáinak és ítéleteinek dimenziójában artikulált modernség-képre reflektál, s egyúttal „olvas a sorok között” (például Szerb Antal kétféle Ady-értelmezésével), a modernség alternatív diskurzusait (*női irodalom*) is érintve.

Az esszének – az esszéírás ismeretelméleti pozíciójától a praxis formái ismérvéig – külön tanulmányt szentel. A két háború közötti modernség gazdagon rétegzett irodalmi

Sebes, forgató, gramofon-szerű objekt, Horváth Balázssal közösen, videó, objekt, 2016

textúrájának narrato-poétikai és retorikai eredőire világít rá annak megmutatásával, hogy a határátlépésben „érdekelt” autobiográfia és esszé a regény „közelségében” miképp bírtak műfajalakító potenciállal, hogyan termékenyítették meg ezt a nagyepikai formát vagy, hogy a dokumentarista, szociografikus jelleg milyen módon párosul a metareflexív, esszészzerű megnyilatkozásokkal az autobiografikus diskurzusban (*Puszták népe*). Nem dob sutba szövegeket (Márai Sándor tárcái) vagy életműveket (Tormay Cécile) értelemaadó rendszerek előzetes ítéleteinek mechanikus átvételével, újra és újra rákérdez „kánonbeli helyükre”, a róluk való eddigi diskurzus premisszáinak megkérdőjelezésével.

Szávai János a kötet bemutatásakor (Írók boltja, 2015. november 23.) megjegyezte, hogy Kassák, Márai, Babits rendre visszatérő alakjai Mekis tanulmánykötetének, ezt elismerve ugyanakkor érdemes hangsúlyozni, hogy az említett életművek, a valóban többször megidézett szerzők nem csak autobiográfiai megszólalásmódjuk miatt illeszkednek a fejezetek rendjébe. Kassák életírása (*Egy ember élete*) együtt szerepel az *Egy polgár vallomásaival* és a *Puszták népével* az önéletírással foglalkozó részekben (*Egymást folytató önéletírások; A Nyugat és az önéletírás*), de egy különálló fejezet bővülő aspektusokkal is tematizálja Kassák „önalkoto” regényét: az avantgárd és a klasszikus modernség, a metaforikus zárványok és az eszköztelenség alakzatának egymásba játszása, egymást nem kizáró jelenlétének felmutatása felől is. Márai ugyanilyen értelemben nem pusztán vallomásregénye miatt kap szerepet a vizsgálódásban, hanem a reflektorfényt eleddig kevésbé élvező munkájával (*Helyrajz*) is kiérdemli azt, melyben az életrajzi tér hagyományos topográfiai vonatkozásai mellett a nyelv kiküszöbölhetetlen *toponymikus* működésmódjára, s az ezt opponáló iróniára irányítja a figyelmet a tanulmányíró. Márait ráadásul a könyv utolsó részében, Kertész Imre naplójegyzetein keresztül (*Gályanapló*) újra „szóba hozza”, a hagyománytörténés lezárhatatlanságát szinte példaszerűen igazolva. Továbbá a „kultúraalakító” Nyugat apa-figurájaként szentesített/áthagyományozott Babits-képet, illetve az ilyen irányú totalizáló diskurzust is elbizonytalanítja a Babits-próza polivalenciájának felmutatásával.

A vizsgált témában (önéletírás), illetve vonatkozásrendszerekben (kontextusok) rejlő további potenciált mutatja, hogy a *metafilológia* (a filológiai-textológiai problémák nyomán), valamint a *kulturális-kontextuális (posztklasszikus) narratológia* új dimenzióinak összefüggésrendszerében továbbgondolásra érdemes kérdésvonalok is kirajzolódhatnak még. Mekis D. János kontextusérzékeny közelítésmódja, nyitott s a jelenségegyüttes komplexitását végig szem előtt tartó gondolkodásmódja óhatatlanul felveti a kultúratudomány és az irodalomtudomány kapcsolatának újraértését, úgy, hogy közben a kultúratudományos irányultságú (de nem kultúratudományként értett) irodalomkutatás nem veszíti szem elől saját tárgyát: magát a szöveget, s kinyitja azokat a bizonyos kapukat...

BAKA L. PATRIK

A sci-fi mint a demokrácia méltatása

(Tóth Csaba: *A sci-fi politológiája*)

1 Lásd: H. NAGY Péter, *Mire jó a popkultúra, avagy hogyan oktatható a tudományos gondolkodás bölcseszeknek?* = ERDÉLYI Margit (szerk.), *Az irodalomoktatás új kihívásai. A Selye János Egyetem Tanárképző Karának tudományos közleményei*, Gondolat Kiadó, Budapest, 13–54. Azóta kötetben is (bővítve): H. NAGY Péter, *Alternatívák. A popkultúra kapcsolatterületei*, Prae.hu, Budapest, 2016, 283–302.

2 TÓTH Csaba, *A sci-fi politológiája*, Athenaeum Kiadó, Budapest, 2016. A továbbiakban fellelhető oldalszámok erre a kiadásra vonatkoznak.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a kelet-európai társadalmakat általában jellemző konzervativizmus némely bölcsészettudományi ág esetében is vissza-visszaköszön. Nincs ez másként az irodalomtudomány esetében sem, már ha a vonatkozó akadémiai közösség javának spekulatív fikciós irodalomhoz/kultúrához – másként populáris irodalomhoz/kultúrához – fűződő viszonyulására gondolunk. Nem áll szándékunkban végigvenni azt a folyamatot, minek állomásai mentén a nyugati irodalom- és kultúratudomány lebontotta ezt az elitista hozzáállást, s feleslegesnek tartjuk felsorakoztatni mindazon intézményeket – a lista egyébként is meghaladná a kedves olvasó kezében tartott kiadvány kereteit –, ahol az akadémikusok vizsgálódásának centrumában idevágó kultúrtermékek állnak. Ehelyett inkább afőlött érzett örömről fejeznék ki, hogy a változás, az alternatív irodalom fókuszba kerülése immár idehaza is beindult, az egyre izmosodó spekulatív fikciós könyvkiadási tendenciák után már interpretációs téren, akadémiai szinteken is, gondoljunk csak a *Prae.hu* könyvek vagy a Liliium Aurum gondozta *Parazita*-könyvek egy-egy darabjára, illetve az olyan szervezetek megalakulására, mint a *Magyar Scifitörténeti Társaság* vagy az *MA Populáris Kultúra Kutatócsoport*. A meghatározó online fórumokon túl, mint amilyen az *SfMag*, a *Mandiner* vagy a *Fantazmo*, egyre több irodalmi folyóirat közöl az irányzatra fókuszáló tanulmányokat és kritikákat; utóbbiak közül a *Prae*, az *Opus* és újabban a *Partitúra*, oktatásügy terén pedig az *Iskolakultúra* és az *Eruditio–Educatio* a legmeghatározóbbak.

Az egyes zsánerek értelmezése, illetve a bennük rejlő potenciál kiaknázása azonban nem csak a kultúratudományok felől követhető el. H. Nagy Péter például fizikai, kémiai, biológiai jelenségek, s egyszerűsített futurológiai ok-okozatiságok oktatási alapanyagaként is prezentálhatónak véli az egyes popkulturális műveket,¹

minek révén az irodalom mint tantárgy, az iskolai diszciplínák hálózatában sokszor elszeparáltnak tűnő helyzetéből is kulcspozícióba kerülhetne. Innen nézve egyes zsánerek alapját képezhetik a tudománynépszerűsítésnek is. Leszögezhető tehát, hogy a spekulatív fikció meghihetője, illetve alapanyaga is lehet más szakterületeknek. Ennek mintapéldája Tóth Csaba *A sci-fi politológiája*² című munkája, amely az ELTE egyik legnépszerűbb kurzusából nőtt ki, ahol a szerző ismert spekulatív fikciós alkotások alternatív világainak társadalom-

és rendszerkonstrukcióin prezentálta az egyes politikai struktúrákat. Az alábbiakban erről a – hazai vonatkozásban mindenképp – úttörő munkáról lesz szó.

A science fiction világok megalkotói csodálatos világokat képzeltek el. Álmodtak furcsa, idegen lényeket; felfoghatatlan természeti jelenségeket; ősi civilizációkat és galaxisokat átszövő birodalmakat. Egyetlen science fiction író sem alkotott azonban politikamentes világot. (5.)

Mint az a kötet beemelt nyitánya után is olvasható, amint az ember létrehozta első közösségeit, rögtön felmerültek a politika alapkérdései, amelyek a bíraskodásra, az irányításra, a törvényhozásra, a végrehajtásra, az ellenőrzésre és a közösségen túlra, más közösségekhez fűződő viszonyának meghatározására vonatkoztak. Ahogy a kezdetekben, a civilizáció bölcsőiben, úgy a fiktív jövőekben sem képzelhető el olyan társadalom, amelynek ne kellene megadnia a saját válaszait a fenti kérdésekre. Tóth Csaba népszerűsítő nyelven szóló politológiai munkája az emberi nem történelmének és államkonstrukcióinak tükrében vizsgálja a sci-fi univerzumok politikai berendezkedéseit, melyek voltaképpen olyan rendszereket tárnak elénk, amelyek enyhe sarkítással a jövőnk egy-egy potenciális forgatókönyveként is felfoghatók. Annak ellenére – vagy talán épp avégett –, hogy a különböző világok gonosz eredőit a laikus befogadó hajlamos azonosítani a politikusokkal, Tóth Csaba tanulságosan értekezik a politika neutrális voltáról, arról, hogy az nem eleve „jó” vagy „rossz”, hanem eszköz, ami a használata – és használója – révén nyeri el jellegét. S ahogy a mi jelenünk problémái közül is számosat – legyen az a nélkülözés, a környezetszennyezés vagy az egyenlőtlenség – csak politikai eszközökkel lehet megoldani, nincs ez másként az SF univerzumok gondjaival sem, minek okán az ott ténykedő hősök is politikai szereplőkként lepleződnek le.

[A] science fiction példák napjaink politikai rendszereiről is szólnak. Az e könyvben vizsgált science fiction univerzumok számos olyan problémát érintenek, amelyek napjainkban is felvetődnek. (10.)

Amint arra a szerző is reflektál, az SF világokat és politikai rendszereket általában három kiindulási pontból szokták értelmezni. Az első az iménti idézetben alapul, vagyis korlenyomatként tekint a fiktív világra, és arra fókuszál, hogy a sorok között az valójában mit mond el a mi jelenünkről és annak kihívásairól. A másik ideológiai konstrukcióként tekint a sci-fi univerzumokra, s elsősorban arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen értékrendet is közvetítenek.

Ez a könyv egy harmadik megközelítést választ: az egyes univerzumokat egyenként és önmagában vizsgálja. Vagyis, alapvetően nem foglalkozik a művek születéstörténetével, a szerzők ideológiai orientációjával; nem keresi a választ arra a kérdésre, hogy mit kívánt a szerző elmondani az alkotásokkal. Ehelyett zárt rendszernek tekinti a science fiction univerzumokat és kereteit adottnak; arra koncentrál, hogy az alapján, amit a könyvekből, filmekből megtudhatunk az egyes sci-fi világokról, vajon milyen hatalmi struktúra keretei között, milyen motivációk alapján döntöttek a szereplők. Vagyis, bár felhasználja a bemutatott példákat, hogy jelen világunkra reflektáljon, a könyv határozottan a science fiction világokról, és nem napjaink politikai rendszereiről szól. (11–12.)

Az opus elsősorban olyan univerzumokat állít fókuszba, amelyek meghatározzák a tágabban értelmezett jelen populáris kultúráját, kvázi széles körben ismertek, és jellemzően több médium felől is hozzáférhetőek, bejárhatóak és megismerhetőek, s a legtöbb esetben

3 Vö. VIDA Barbara,
*A kortárs magyar
fantasy női vonulata
I. – Moskát Anita:
Bábel fiai;*
Horgonyhely, Opus,
2016/3, 74–92;
különösen 90–91.

inkább transzmediális világok – könyv, film és számítógépes játékok együttesen szélesebb ismereteket, több érzékre kiterjedő átélést biztosít egy univerzumból, mint teszik elszeparáltan –, és nem pusztán adaptációk.

Tóth Csaba munkája mindezen felül legitimációs jelleggel is bír, másként egy, az irodalom- és kultúratudományon kívülről érkező szempontrendszer felől – esetünkben a politológia horizontjából – vizsgálja az alternatív kánont adó műveket. Ezzel egyrészt leleplezi azok egy olyan tulajdonságát, amivel az akadémia által körülbástyázott szépirodalmi művek nem rendelkeznek, ez pedig a transzmediális jellegesen túl elsősorban a megalkotott világ maga mint konstrukció, közeg és háttér. A spekulatív fikciós alkotások mindenekelőtt univerzumokat teremtenek, s ezek a világok bár bizonyos vonatkozásaik tekintetében emlékeztetnek a miénkre, sőt, az is megkockáztatható, hogy alapvetően annak jellemzőiből illetve azok kifordításából építkeznek, ez azonban nem mond ellent önállóságuknak. Politológiai szempontú vizsgálódás egy szépirodalmi regényen az esetek többségében felesleges, mert az eleve egy, a mi valóságunkban körvonalazódó közegben játszódik; a disztópiák nem mondanak ellent ennek az állításnak, hiszen eleve spekulatív fikciós és szépirodalom határmezsgyéjéről származnak. Egy olyan műre koncentráció elemzés, ami egy alternatív univerzumban játszódik, eleve hiányosnak minősül, ha nem foglalkozik a narratívának háttérrel adó világgal, akár áthallások, akár ideológiák, akár politikai konstrukciók tekintetében. Innen nézve pedig körvonalazódni látszik egy olyan szempontrendszer, amit a mainstream irodalommal szemben elsősorban a spekulatív fikció kínál fel a recepciónak. Nevezetesen, hogy a szépirodalmi művek interpretációját elsősorban jellemző esztétikai ideológia helyett itt főként a világépítésre vonatkozó kérdésekre koncentráljunk, melyek egyszersmind dinamizálják a karakterépítésre és a narratívára nyíló értelmezési eljárásokat is. Utóbbiak pedig nem lesznek és nem is lehetnek másodrendűek az előbbinél, hiszen egyszerűen csak *mások*. Sőt, azon művek esetében, amelyek a Vida Barbara által körvonalazott *határsáv*ba tartoznak szép- és populáris irodalom mezsgyéjén,³ a két vizsgálódási rendszer egyaránt, s ugyanolyan természetesen működtethető és működtetendő is. Így termékenyíthet meg és igazolhat egy, az irodalomtudomány felől nézve kívülről érkező gondolkodásmód egy belső vizsgálódási pozíciót. Tóth Csabát már csak ezért is elismerés illeti.

Az alábbiakban csupán címszavakba – de legfeljebb többszörösen összetett mondatokba – tömörítve ejtünk néhány szót *A sci-fi politológiájának* egyes fejezeteiről, s azok központi kérdésirányairól.

Az első fejezet a *Star Wars*-univerzum politikai berendezkedését s annak többszöri metamorfózisát, széttagoltságának eskalálódását vizsgálja, a hatalmi ágak montesquieu-i hármasságának – törvényhozás, végrehajtás, bíraskodás – tekintetében éppúgy, ahogy a hősök politikai működésére gyakorolt ráhatása tekintetében is, igaz, a Birodalom utódlásának kérdése, a Jeditanács Köztársaságon belüli

ambivalens működése, és Sidious uralmának fasiszta és kommunista diktatúrákkal közös jegyei is tárgyalásra kerülnek.

Paradox módon éppen a Köztársaság bukása és a Birodalom létrejötte mutatja meg, mennyivel erősebb tud lenni egy demokratikus rendszer – ha annak működtetői nem felejtik el a politika szabályait. A *Star Wars*-univerzum a demokrácia és a politika dicsőítése, még akkor is, ha főszereplőire nem politikusokként gondolunk. (25.)

A második fejezet az *Éhezők* *Viadala*-trilógia *panemi* diktatúráját járja körül, nagyban odafigyelve annak közös jegyeire az ókori Római Birodalom államkonstrukciójával, s kitűnően érzékelteti azt is, hogy ami a nem „fekete” és „fehér”, de sokkal inkább emberi, „szürke” hősök számára személyes szempontból egy gyászszínű lepellel letakart végki-fejlet, az a politikai rendszerek, a diktatúrából demokráciába való áthajlás tekintetében markáns győzelem lehet, még ha esetenként megalkuvásra volt is szükség hozzá.

A harmadik felvonás a *Dűne*-univerzumába kalauzolja el az olvasót, egy feudális, a középkori Német-Római Császárság jelképes egységét visszatükröző, de esetünkben bolygóközi birodalom működését boncolgatva, melyet a Dűnén bányászható *fűszer*kitermelés monopóliumáért zajló küzdelem hajt; a szöveg bemutatja azt a mozgást is, miként válhat egy eleve nehézkes, konzervatív rendszerstruktúra még rosszabbá a szabadság mind teljesebb felfüggesztése által.

A következő fejezet a *Star Trek*-univerzum utópisztikus, altruista Föderációs társadalmát mutatja be, illetve azt a kihívássorozatot, amellyel a Csillagflotta kapitányainak szembe kell nézniük, amikor más, offenzív és intrikus birodalmakkal találják magukat szembe, ezáltal rákényszerítve arra, hogy akár alapelveiktől is eltávolodva idomuljanak az ellenfél diktálta szabályokhoz; a szakasz másik fontos eredménye, hogy kifejti mind az „odaát” mind az „ideát” vonatkozásában a más társadalmak belügyeibe való beavatkozás, illetve be nem avatkozás potenciális előnyeit s még inkább hátrányait.

Lehet, hogy a Föderáció sem tud mindig megfelelni saját, tökéletességre törekvő morális princípiumainak. Ám törekvése egy, a mainál sokkal jobb, biztonságosabb és boldogabb életre lehetőséget teremtő politikai rendszerhez vezet. Hosszú távon pedig ez hatalmas előnyt jelent a Föderációnak ellenfeleivel szemben is. Nehéz egy olyan politikai rendszerrel küzdeni, ami látványosan jobban bánik állampolgáraival, mint bárki más a galaxis múltjában – vagy jelenében. (169.)

Az ötödik fejezet arra a kérdésre keresi a választ, hogy hogyan lehet, s egyáltalán érdemes-e harcolni egy olyan zsarnok ellen, aki elképesztő mennyiségű erőforrással rendelkezik, radikálisan offenzív, terjeszkedő és integrista politikát folytat, kultúrájában mindazonáltal primátussal bír, és alattvalói fölött is a lehető legigazságosabb módon kíván uralkodni, személye köré centralizált államát, a Radch Birodalmat pedig klónjai seregletével igazgatja, kvázi halhatatlanságra téve szert.

A hatodik felvonástól felfelé Tóth Csaba nem egy-egy science fiction univerzum világépítésére és politikai rendszerének felfejtésére, evilágunkbeli párhuzamaira koncentrálna, hanem különböző, a sci-fiben mindazonáltal kardinális jelentőséggel bíró problémákat jár körül, s keresi rájuk a választ. Ilyen például a *Homo sapiens sapiens* mindenkori viszonyulása a belső, és feltételezett viszonyulása a külső idegenekkel szemben, érintve a multikulturalizmus, a fajok, a pacifizmus és a militarizmus, vagy épp az ember által teremtett robotok rabszolgaságának kérdéskörét, számos spekulatív fikciós műben. A hetedik fejezet az elképzelt jövőkonstrukciókat az egyenlőség és az egyenlőtlenség oppozíciói felől

vizsgálja, kitérve a mindenkori elit helyzetét meghatározó körülményekre, a hierarchiai szintek közt történő potenciális mozgásra és a vágyott egyenlőségre, az angolszász sci-fikben tapasztalható liberális gazdaságfelfogásra – miszerint annak államról leválasztott, szuverén működése evidencia –, de a „kincsek átkának” nevezett jelenségre is, ami azt mondja ki, hogy az egy bizonyos nyersanyag kitermelésére – legyen az a *fűszer* vagy épp az olaj – épülő, egypólusú gazdaságok eredményezik a leginkább represszív, elnyomó, megosztó politikai rendszereket.

Az előző kettőhöz hasonlóan a záró szakasz is számos spekulatív fikciós univerzumot használ vizsgálódása alapjául, melynek tárgya a fantasztikus világokból megismert demokráciák és diktatúrák markáns ütköztetése, erős reflexiókkal tűzdelve a mi jelenünkben is tapasztalható, populista, autoriter országlást preferáló szövegekre vonatkozóan. A fejezet végére nem csak a science fiction világok államkonstrukcióinak típusaival és megismert autoriter rendszereik fajtáival leszünk tisztában, hanem a liberális demokrácia és a kompromisszumorientált, nyílt vitapolitika igazolt előnyeivel is, a mindenkori diktatúrákkal szemben.

A science fiction univerzumok ugyanis a demokráciák implicit igazolását szolgálják. A legtöbb science fiction világ nem demokratikus, ám problémái éppen a demokrácia hiányából adódnak. A felmerülő gondok jelentős része kiküszöbölhető lenne olyan demokratikus fékek, ellensúlyok vagy kontrollok által, amelyek ma számunkra is jól ismertek. A demokrácia melletti érvek éppen ezért implicit érvek: azt mutatják be, milyen problémák jelentkeznek a demokratikus eljárások kiiktatásával. Ha bármilyen science fiction univerzum rendszerszintű problémáit akarjuk kiküszöbölni, a legjobb megoldás legtöbbször e rendszer demokratizálása.

[...]

„A demokrácia a legrosszabb kormányforma – kivéve az összes többi, amit valaha kipróbáltak” – hangzik a Winston Churchillnek tulajdonított híres mondás, és a science fiction univerzumok elemzése igazolni látszik állítását. (284; 311.)

Tóth Csaba kitűnő munkája ilyenformán nem pusztán a spekulatív fikciót kedvelők és az irányzat iránt érzékeny irodalomtudósok számára fontos alkotás – előbbieknél azért, mert újabb adalékokat kínál kedvelt világaik mélyebb megismeréséhez, utóbbiaknak pedig azért, mert egy más tudományterület felől igazolja az esztétikai ideológia primátusát megbontani képes elemzési horizontok legitimitását –, hanem mindenkinek, aki a mi valóságunkban is elveszítettnek érzi magát a politika szövevényében: talán nem egy tökéletes rendszer mellett teszi le a voksát, de az biztos, hogy a létező legjobbat választja.

PLONICKY TAMÁS

Bírószemmel

Döntésfüggőség és szociológiai tematikák Pető Péter *Leshatár* című kötetében

A korábban megyei labdarúgó-játékvezetőként, az időközben megszünt, nagy múltra visszatekintő Népszabadság című napilap főszerkesztő-helyetteseként, jelenleg pedig a 24. hu és a Page Not Found történelmi stúdióblog publicistájaként tevékenykedő Pető Péter 2017-ben, a Kalligram kiadó gondozásában megjelent *Leshatár – Világvégi futballpályákon* című első regénye tökéletesen integrálja, illetve fűzi tovább a vezérfonalát azoknak a labdarúgásról szóló – mára klasszikussá vált – szépirodalmi alkotásoknak, amelyeknek ebben a témában (is) jelentőset alkotó elődei, Mándy Iván (*A pálya szélén*), Esterházy Péter (*Utazás a tizenhatos mélyére*) és Gazdag József (*Egy futballfüggő naplójából*) szövegeiben már találkozhattunk.

Pető aspektusa, noha a lepukkant karakterek szintjén Mándy groteszk figuráira, az addikció mint mozgatórugó tekintetében viszont Gazdag itt említett tárcakötetére emlékeztetnek, a narrátori alapfeltevésben számít teljesen innovatívnak. Kóbor Tamás, Pető regényének egyes szám első személyű főszereplő-narrátora a felsorolt írók hőseivel ellentétben ugyanis a mérkőzések megfellebbezhetetlen irányítójaként, azaz egy olyan alsóbb osztályban sípoló játékvezetőként munkálkodik, aki már a mű elején leszögezi az érdekesítő tényállást: élete legfontosabb meccse következik.

A történet szerint a magyar-német tanári szakon végzett bíró a most-vagy-soha helyzetben, ha hibátlanul „ledudálja” (értsd: ledirigálja) a Nyíregyháza–Békéscsaba rangadót, felkerülhet az álomkategóriát jelentő NB1-be, ezzel pedig elkerülheti a számára totális frusztrációval és érzelmi-egzisztenciális mélyponttal együtt járó tanári pályát. Kóbor az alapkonfliktusból adódóan, és reflektálva az eddig elhangzottakra, maga jelenti ki, hogy: „Egy keleti derbire vagyok a csúcstól, ha most összejön, az élet sorhoz behúzhatom a pipát a bakancslistán.” (8. o.)

A megyei bíró egyáltalán nem hétköznapi, néha abszurditással, gyakran humorral, és még többször (ön)íroniával, valamint valós, a magyar ember keserédes szociális-kisebbségi problémáival foglalkozó, groteszk regényalakokat és élethelyzeteket is felvonultató kiválóan megírt sztorija egész pontosan nem a már vázolt mérkőzéssel, hanem egy különös magyarázattal veszi kezdetét. Itt ugyanis szinte azonnal választ kapunk arra a sokunkban megfogalmazott, játékvezetőkkel kapcsolatos kérdésre, hogy vajon mennyire számít perverznek az az egyén, aki a bírói pálya mellett dönt, ennek pedig a velejárója-

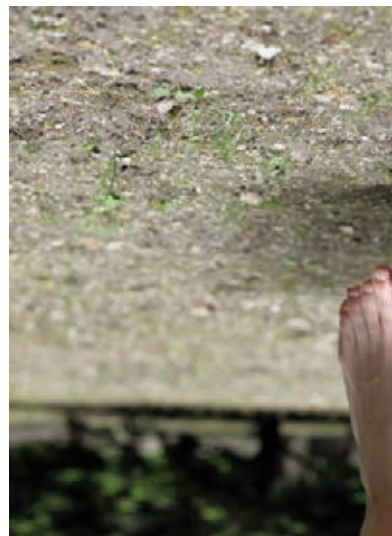

ként felfogható félig vagy teljesen részeg szurkolók konstans mocskolódásait kapja kárpótlásul a munkájáért cserébe akkor is, ha a döntése szakmailag tökéletesnek bizonyul. Pető burkolt válasza szerint nagyon. „Egyáltalán minek odamenni, ahol sohasem dicsérnek, mindig csak baszogatnak?” (6. o.) – teszi fel önmagának a jogos kérdést a néhol meglehetősen obszcénul beszélő Kóbor a történet elején.

Ezt az általunk nagyon perverznek nevezett szakmát, és az emellett való kiállítását a regény főszereplője meg is indokolja. Állítása szerint a döntésfüggőség, illetve a villámgyors cselekvések, továbbá az, hogy két komplett gárda – azaz huszonkét felnőtt férfi – alá van vetve az ő spontán reakcióinak és ítéleteinek (amit egész pontosan, és nem kis szellemességgel *carpe momentum*nak nevez), annak ellenére is okozhat függőséget, hogy társaival együtt nagyon jól tudják: időnként a szurkolók melegebb éghajlatra fogják elküldeni őt a közeli-távoli rokonságával együtt. Erre a munkájukat érintő már-már költői bekiabálásokra ékes bizonyíték az alkotás első sora is, amely nyilvánvalóan Kóbor felé irányul, továbbá emellett, hogy kétségtelenül szofisztikált, talán szentenciaként is értelmezhető, és hűen reprezentálja a magyar megyei osztály átlagos B-középről szurkolók mélyről jövő Camus-i intellektusát. Ez kérdés úgy szól: „Mi a kurva anyádat intettél, baszd meg?” (5. o.)

Kóbor azonban megjegyzi, hogy munkája ugyanúgy, mint minden más szakma, nyilvánvalóan magába foglalja a hibázás lehetőségét, azaz – noha a mérkőzés közepette az összes mozdulatával ezt kívánja megcáfolni – sokszor már a fújás pillanatában, esetleg a megbízhatónak tekinthető játékosok reakciójából tudja: a meghozott döntése téves volt. Kóbor tehát teljes mértékben ismeri szakmája csínját-bínját, és a saját helyzetét illetően is meglehetősen ironikusan fogalmaz. Példaként erre az a gondolatsor hozható fel, amelyben a pályáját véglegesen alakítani kívánó, sorsdöntő mérkőzésről jegyzi meg a következőket: „Nincs ember a földkerekségen, aki komolyan venne, ha elkezdeném magyarázni, hogy egy másodosztályú futballmeccs jelenti az egyetlen esélyt a jobb életre. Pláne, ha elmesélem, hogy korábban berlini egyetemi ösztöndíjat, majdani doktori programra szóló ajánlatot vetettem oda.” (18. o.)

Denevér, videó, 2015

A főszereplő azonban izgalmas felvezetőjét, azaz a Nyíregyháza–Békéscsaba rangadót elveti, és ugrálni kezd az időben és térben karakterek, mérkőzések, személyes élmények, futballpálya közeli benyomások, történetek között úgy, hogy az írás stílusa végig pazar, érdekfeszítő és lehengerlő marad. A meglehetősen fontos szociális kérdéseket (is) boncolgató alkotás figuráinak milyenségét reprezentálja az a harmincéves Tóni, aki kifejezetten rossz családi körülmények ellenére vált Kóborral együtt megyei játékvezetővé. Az említett karakternek a „szülei alkoholisták voltak, verték, alázták: elmenekült. A nagyanyja adta neki oda a spórolt negyvenezer forintját, azzal indult el. Az öregasszony biztatta, hogy fusson el onnan a pokolból, különben börtönben végzi, mint a bátyja. Őt amúgy azért vitték el, mert kirabolt egy asszonyt, tízezer forintot talált nála, de kettétörte az orrát, ahogy más idegből a ropit szokta, ha nincs rajta só. Hetvenéves nőt ütött a fékevesztett állat. A nagymama azt akarta, hogy legalább Tóninak legyen élete, ne a lopás, balhézás, piálás háromszögben végezze. A nyugdíjából minden hónapban félretett kétezer forintot, úgy gyűjtögetett, hogy ha eljön az idő, legyen mit adnia útravalónak.” (22. o.)

A problémás antihősök kontextusában megemlíthetjük Kóbor ismerősét, a bolti eladó, ámde szintén játékvezetőként is ténykedő Bécit, aki barátjával, Lacival együtt egyedi bírói ars poeticát képvisel: mindketten úgy fújják a meccseiket, mintha az a „Bajnokok Ligája döntője lenne”. Bécit ugyanakkor nagyban meghatározza az is, hogy a havi pár tízezres bírói juttatásokból az egymást követő évek kirándulószezonjaiban a változatlan hűveként évről évre ugyanúgy Hajdúszoboszlóra viszi családját; a kirándulási állandóságot Béci azzal magyarázza, hogy Hajdúszoboszlón a gyerekei „tuti” jól érzik magukat. (25. o.) Kóbor ezekkel a társaival üli végig a „górék” szabályszerűségekre vonatkozó értekezleteit, amelyben látszólag nagyon pontos játékvezetői előírásokkal szembesítik őket. Ez a helyzet véleményük szerint tökéletesen abszurd: micsoda dolog az ugyanis, teszik fel a jogos kérdést, hogy ők mint megyei játékvezetők azzal szembe-sülnek, ahogy ezeken az értekezleteken mások akarják nekik prezentálni azt, hogy az UEFA hogyan képzei el a futballt Mezőcsáton.

Kóbor azonban nemcsak értekezletre és meccsre jár, hanem stílszerűen a Kapufa nevű kocsmába (és az Elefánttakony nevű diszkóba) is, ahol felüdülésképpen társaival együtt nemcsak szívószállal kiegészített szénsavmentes ásványvizet, de gyakran alkoholt is fogyaszt. Az így előkerülő személyes-humoros történetek során a legpoénosabbak közé tartozik az, amikor Kóbor elmeséli, hogy hogyan adott sárga lapot reklamálásért tévedésből egy, a kispadon ülő játékosnak, akiről villámgyorsan kiderült: a csendre intett fiatalember születéstől fogva néma.

A mű a mélyszegénység mellett közvetve egyéb releváns szociológiai, konkrétan a kisebbségre vonatkozó érzékeny problémákat is érint, amelyek elsősorban a zsidó-, a cigány- és melegkérdésben konkretizálódnak. Ezek közül a cigányproblematikát, amely többször is felmerül a szövegben, egy roma származású bíróval kapcsolatos történet példázza a leginkább, akit a döntései után a közönség azonnal cigánycsalóként aposztrofál. Ugyanebben a tematikában megemlíthető a Jankó nevű játékvezető kollégája is, aki a saját Facebook-oldalán gyakorta tolvajnak titulált roma származású emberekről szóló kamuhíreket oszt meg: „Mondtam Mikinek, hogy szerintem beszélnie kell a fiúkkal, mert Jankó például állandóan a kuka.infóról tesz ki cikkeket, náci állatságokat, aztán ha másnap elküldik egy faluba, ahol csak cigányok állják körbe a pályát, sok jóra nem számíthat, miután előző nap azzal értett egyet, hogy az összes cigány tolvaj.” (251. o.)

A homoszexualitás kérdéskörét Pető leginkább két, a történet szerint már elhunyt idősebb kollégáján, Laci és Ákos bácsi karakterén keresztül prezentálja, akik mindenhova együtt jártak, egymás mellett laktak, és noha mások előtt soha nem léptek fizikailag kontaktusba, mégis mindenki tudta-sejtette róluk, hogy vonzódnak egymáshoz: „ha Laci kapott feladatot, Ákos kísérte, ha Ákost jelölték ki munkára, Laci tartott vele. Sokáig nem értettük, miféle kapocs fűzi össze a két szeretetreméltó öregembert, akiket amúgy mind imádtunk.” (163. o.)

A regény során, ha néha csupán érintőlegesen is, de egy bíró szemével olyan, nem éppen a klubfutball csúcsait jelentő mérkőzésekbe nyerhetünk bepillantást, mint például a Tatabánya–Gyirmót, a Salgótarján–Szolnok, vagy a Kemece–Nyírmada stb. rangadó, és képet kapunk pályákon lezajló gusztustalan eseményekről, amelyek közé a játékosok valószínűsíthető bundázása, vagy a bírók gyakori, olykor félresiklott felsőbb körökből jövő ellenőrzése sorolható. A mű során az említetteken kívül a futballközegre teljes mértékben jellemző alakokat is felfedezhetünk, akik közül megelevenedik az a tehetségtelen focistaifjú, akinek az apja a polgármester, és ezért mindig játszania kell a falu csapatában, vagy az örülten kiabáló szadista-elmebeteg utánpótlás-edző, Párna Géza, aki gyerekkorú támadójának a sportpályán lévőik számára teljesen érthetetlen „csatározd meg!” utasítást adja.

Kóbor különös története azonban a regény végén kudarcba fullad; a sorsdöntő mérkőzését befolyásoló legfontosabb ítéletet ugyanis a regény végén rosszul hozza meg, téved, és anthősként elbukva a saját bőrén fogja megtapasztalni a folyamatosan felmerülő frusztrációját; ennek következményeképpen immáron a mezőkövesdi Szent László Gimnázium tanáraként kerül elénk. A történet végére Kóbor Tamásból, a nagyobb álmat dédelgető játékvezetőből vált pedagógus sztorijának a humorba iktatott keserősége egy kilencedikes diák provokatív, a jelenlegi, tanári állására vonatkozó kérdésében ér a csúcspontjára. Ekkor a főszereplőnek amolyan Proust-féle emlékezésen keresztül elevenedik fel a korábbi élete: a Kapufában eltöltött idők, a játékvezetői ilyen-olyan ténykedései, a szerelme, Petra, akivel szakítottak és minden egyéb fel-feltörő különleges mementó, ami akár azt is jelentheti, hogy főhősünk burkolt véleménye szerint nemcsak az számít kifejezetten perverznek, aki bíróvá, de az is, aki tanárrá lesz Magyarországon...

UNGVÁRI-ZRÍNYI KATA

Anyag, határ, kutatás

Piros Boróka művészetéről

Rendkívül kreatív, játékos és ugyanakkor kimondottan elmélyült alkotói attitűddel találkozunk Piros Boróka munkáiban. Nézőpontja a mindennapok világába szürrealitást hoz, az alkotói folyamatban pedig öntudatos és őszinte kutatást valósít meg.

A dekonstrukció keretei

Piros Boróka alkotásainak nagy részében a műalkotás dekonstrukciója valósul meg. Az analógia Derrida elméletben kidolgozott módszerével, miszerint a dolgokat úgy láthatjuk a lehető legtisztábban¹, hogy ha határait azonosítjuk és megpróbáljuk felbontani, kimondottan szemléletes módon jelenik meg ezekben az alkotásokban. A művészi eszközök általi dekonstrukció ténylegesen “belülről” megy végbe: új formát ad a vizsgálat tárgyának. Az alkotónak a műalkotás megfejtésére tett kísérletei nyomán olyan objektumok, installációk vagy videók születnek, amelyek kibontják az eredeti formát. Az újraértelmezés által magában az anyagban új olvasatok keletkeznek, amelyek befogadásával a néző valóban közelebb kerülhet a műtárgy addig oszthatatlan és felbonthatatlan jelenségének megfejtéséhez.

A festmény-tárgy külső határával, tömeg- és formabeli paramétereivel játszik el a *Másolat* című, frottázs technikát alkalmazó installáció: az összegyűrt selyempapír a tárgy levedlett bőreként mutatja fel a kissé torzult nyomokat. A műtárgy befoglalóformája ebben az interpretációban üres séma, amely semmit nem árul el annak művészi potenciáljáról. Bár a festékelület reliefként nem értelmezhető a megszokott módon, a tárgy efféle “körültapogatása” mégis plusz dimenziót nyújt a kontemplációhoz: a festmény tárgyként teljesen koherens. Materialitása ugyanolyan kézzelfogható a száraz festék esetében, mint a keretnél. Ez utóbbi kettő között a távolság csökken, amely hozzásegít ahhoz, hogy teljességében szemlélhessük a jelenléget: egyrészt emlékeztet arra, hogy a keret is része a látványnak (és akár befolyásolhatja is azt), másrészt pedig a vászon felülete demisztifikálódik kicsit: talán a befogadói élmény is új intenzitást nyerhet, ha a festéket nem csak a művészet éteri technikájának tekintjük, hanem a pasztózusan adagolt anyag száraz realitását is szem előtt tartjuk.

Zselé-képes installációiban a fentről leérkező, földön “szétloccsanó” képek raja kissé ikonoklasztikus, de vajójában nem a művészetet szüntetik meg, csak annak tárgyi valósága és tükrözési felülete tűnik

1 természetesen ezzel a tiszta igazságot nem fogjuk megtalálni, csak azokat az igazságokat, amiket az addigi struktúra nem hagyott a felszínre jutni

Piros Boróka

2 Kant parergon-fogalma a dekonstrukcióban a korlátozó rendszerek példaképeként van jelen, mivel élesen leválasztja a művészetet a nem-művészettől.

3 Az aura definíciója: "egyszeri felsejlése valami távolinak, legyen a jelenség bármilyen közel". Walter Benjamin: A műalkotás a technikai reprodukálhatóság korában.
http://aura.c3.hu/walter_benjamin.html

el. Marad a felszabadult, expresszív művészi gesztus, a hordozótól, kerettől és egyéb kényszeredett rendszerektől mentes élményben.

A kép határait más megközelítéssel, sokkal egyszerűbben bontja fel gipszes munkáiban: a berámázott kép gipszöntvényként kerül reprodukálásra, a forma különböző verziókban gyűrődik, később animációban a rávetített immateriális kép-réteggel interakcionál, fordul, becsúszik, magára ölti a vetített képet, majd nyugvó helyzetében "rugdalózni" kezd. A kép illúziója kerül előtérbe, valamint a kép-tárgy kettős erős hatása domborodik ki.

Az *Annyi a festmény, amennyi belefér* című installációban azonban tovább boncolódik a téma, és a kép elvont értelemben vett felületére irányul a figyelem - a zselé mind flexibilitásával, mind pedig áttetszőségében visszaad valamit abból a "varázsból", ahogyan a kép létrejön - de ez nem a tárgy felszínén történik.

A zselé a felület átjárhatóságára, képlékeny, rugalmas, és változásra, alakulásra képes anyagára hívja fel a figyelmet. A zselé-képek manifesztuma: a kép nem felület, síknak semmiképpen nem sík, de még az anyaga is inkább fluidum, köztes állapot, amely egyéb más jelenségeknek (a tárgyhöz képest külső és belső történéseknek) adhat teret. A határ elmosódik, a kívüli / belüli dualitása feloldódik, s maga a kép pedig sokkal inkább a felületBEN születik meg - akárcsak a lufi, amely kissé ironikus metaforáját nyújtja a képben kialakuló "varázs"nak.

Különös összecsengés Derrida elméletével, hogy Piros Boróka munkáiban gyakran maga a keret kerül a figyelem központjába.² Mivel azonban maga a keret általában a műalkotással együtt dekonstrukciónak van alávetve, ezekben az alkotásokban már nem választ el semmit, sőt, ön maga is inkább szimbolikus utalás valamiféle konvencióra. A barokkos, díszes képkeret jelképezheti a hagyományos műtárgyat, a kanonizáló művészetfelfogás jelenségét is.

Itt és most

A festett kép dekonstrukciója nem csak formai szempontok szerint valósul meg: Piros Boróka a festmény-tárgy kvázi metafizikus vetületét is vizsgálja. A felület anyagszerűségétől eljut a műtárgyak "varázsának" fejtegetéséig. Az áttetsző képfelület nemcsak hogy képlékeny, de titokzatos is: nem csak benne születhet meg az ábrázolt valóság, hanem talán mögötte is - a kép elvégre ablak-szerű. A léggömbök megjelenése az anyagban igazi térbeliséget teremt, és a lefúvódást-felfúvódást bemutató videó cselekményt is hoz a kép valóságába. A műtárgy pedig megelevenedik, mintha csak valamiféle lelke volna.

Felidézhető itt Walter Benjamin nyomán az aura-fogalom (példa erre a buborék, amely a *Keretek kitöltése és egyéb felfújt ügyek* című rajzon két kép között létrejön, vagy az a, ténylegesen sugárszerűen ábrázolt energiaáramlás, amely a *Nyúzott* objekt körbevágott vásznan megjelenik.). A műalkotás itt és most-ja humoros módon jelenik meg a lufis videóban, mintha a távolság³ a levegővel telítettséget

jelenténé, a leereszkedett verzió pedig az illúzióját veszített műtárgy, amely furcsa plaszticitása ellenére is csak egy fáradt, erőtlen felületnek tűnik.

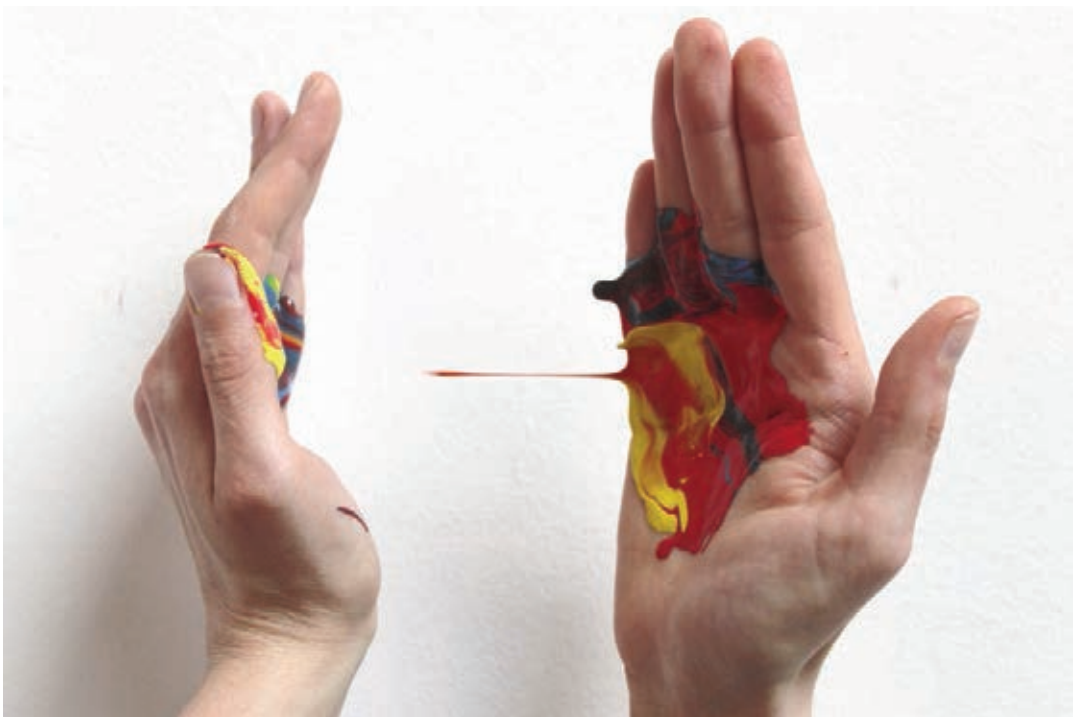
Fontos kiemelni a Piros Boróka anyagokhoz való intenzív viszonyát. Az alkotások expresszív materialitása nagyon erős jelentésformáló erőnek bizonyul. A *Céllal I.* című textil-installáció kivarrott, lágy, sőt, néhol foszladozó darts-nyilai például már önmagukban is fájdalmasan szuggesztív jelenléttel bírnak - szemléletükre előnti az embert a tehetetlenség érzése. A cernák közt kifeszített kompozícióban pedig a látvány annyira gyászossá válik, hogy a kis varrott tárgyak egyenesen áldozatoknak tűnnek - a pókhálóba ragadt cseszléket juttatják eszünkbe.

Zselé-legői mulandó, sérülékeny és majdogynem "komolytalan" költőiséggel dialogizálnak a környezetükben levő kopott, időtálló és nagy múltú, "érett" anyagokkal (fagerenda, kő, szikla, vakolat, kavicszemcsék). A különböző minőségek találkozása az anyag memóriájának kérdését veti fel.

Hasonlóan erős matéria-közeli élmény születik a *Taps* című videóban, ahol az alkotás analógiája valósul meg: a két kéz "összetapsolja" a különböző színeket, egészen addig, amíg egyhangú zölddé nem válnak tenyerein. Másik hasonló alkotásában a festék egyik tenyérből a másikba úszik át, majd visszafele is megteszi ugyanezt a szürreális utat. Ezekben az esetekben szintén felmerül a varázslat (varázslás) motívuma, valamint a testbeliség, amely kimondottan hiteles művészeti élményhez vezet. Ugyanez a típusú élmény ad erőt a *Denevér*-nek és a *Mozdulatsor kétségbeesésre* című videónak is, amely a *Céllal* nyilaival való, frusztráló próbálkozások sorát rögzíti.

A tárgyak és az anyagok zsigeri, de kritikus kezelése Piros Borókánál rendkívül hatékony kombinációnak bizonyul. Hatása kettős: egyrészt felszabadítja a tárgyakat, másrészt pedig azok segítségével mélyen filozofikus kérdéseire képes válaszokat keresni.

Fest, videó, 2012

MUNKATÁRSAINK

A.Gergely András (1952) könyvtáros-pedagógus, szociológus, kulturális antropológus, a politikatudomány kandidátusa, MTA doktora. MTA PTI tudományos főmunkatárs, több egyetem óraadó oktatója (ELTE, PTE, SZTE). Érdeklődési területei: politikai antropológia, szimbolikus politikai elemzések az etnikai, térhasználati, interkulturális mezőkben; városantropológia; kisebbségkutatások, európai integráció, regionalizmus.

Baka L. Patrik (1991, Brünn) prózaíró, irodalomkritikus, a Selye János Egyetem doktorandusza. Legutóbbi könyve *Kristályszilánkok* címmel 2018-ban jelent meg. Komáromban él.

Baranyai Dóra (1999, Vágsellye) végzős gimnazista, verseket ír. Pereden él.

Benyovszky Krisztián (1975, Ipolyság) irodalomtörténész, kritikus, a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karának oktatója, a Partitúra főszerkesztője. Legutóbbi könyve *A Morgue utcától a Baker Streetig – és tovább* címmel 2010-ben jelent meg. Érsekújváron él.

Nagy Zopán (1973, Gyoma) költő, író, fotográfus. Budapesten él.

N. Juhász Tamás (1987, Komárom) irodalom- és filmkritikus. Komáromban él.

Katona Nikolas (1993 Dunaszerdahely) tanár, tanulmányíró. Dunaszerdahelyen él.

Kurucz Anikó (1983, Ajka) a Selye János Egyetem doktorandusza. Kürtön él.

H. Nagy Péter (1967, Budapest) irodalomtörténész, szerkesztő, Turczel-díjas tudománynépszerűsítő, a Selye János Egyetem oktatója. Legutóbbi könyve *Médiumpolitikai relációk* címmel 2018-ban jelent meg. Érsekújváron él.

Németh Zoltán (1970, Érsekújvár) József Attila-díjas költő, irodalomtörténész, a Varsói Egyetem Magyar Tanszéke oktatója. Legutóbbi (verses)könyve *Állati férj* címmel 2017-ben jelent meg. Varsóban él.

Plonický Tamás (1990, Királyhelmece) író, a Selye János Egyetem doktorandusza. Budapesten él.

Siska Péter (1984, Nyíregyháza) költő, pedagógus. Legutóbb *Párhuzamos királyságok* (2015) címen jelent meg kötete.

Száz Pál (1987, Vágsellye) prózaíró, szerkesztő. Legutóbbi könyve *Fűje sarjad mezőknek. Phytologendárium* címmel jelent meg 2017-ben, amely kötetért idén neki ítelték oda a Talamon Alfonz-díjat.

Tóth N. Katalin (1975, Zseliz) prózaíró. Jelenleg biztonsági őrként dolgozik. Sárón él.

Ungvári-Zrínyi Kata (1987, Marosvásárhely) művészettörténész, műkritikus, fordító, kurátor. Marosvásárhelyen él.

Z. Németh István (1969, Komárom) költő, író, pedagógus. Csicsón él.

A folyóirat idei hat számát az SZMÍT ajándékba adja a tagságnak, az irodalmi szervezeteknek és a folyóirat-szerkesztőségeknek.

A Szlovákiai Magyar Írók Társasága

TÁJÉKOZTATÓJA

Megvalósult és tervezett rendezvények. Képek az Író Társaság életéből.

Összeállította: Nagy Erika
Képek: Nagy Erika

t
e
l
k
é
l
e
m

A SZLOVÁKIAI MAGYAR ÍRÓK TÁRSASÁGA KIADÁSÁBAN 2018-BAN MEGJELENT KÖNYVEK

Szlovákiai magyar szép irodalom 2018

A vers- és prózaválogatás szlovákiai magyar szerzőknek az előző évben folyóiratokban publikált munkáiból készült, a Szlovákiai Magyar Írók Társasága megbízásából.

Összeállította: Hizsnyai Zoltán és H. Nagy Péter

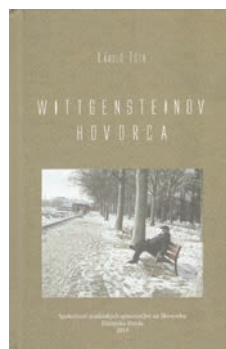
A kötet szerzői:

Barak László, Bodnár Gyula, Csillag Lajos, Fekete Anna, Fellingner Károly, Forgács Miklós, Forgács Péter, Gyurász Marianna, H. Nagy Péter, Hizsnyai Zoltán, Mázik Orsolya, Nagy Hajnal Csilla, Németh Zoltán, N. Tóth Anikó, Péntes Tímea, Ploniczky Tamás, R. Nagy Krisztián, Szalay Zoltán, Száz Pál, Tallósi Béla, Tóth Lilith Viktória, Tózsér Árpád, Varga Imre, Veres István, Z. Németh István

Tóth László: Wittgensteinov hovorca

A *Wittgenstein szövívője* címmel magyarul megjelent kötetet Elvira Haugová és Emília Haugová fordította szlovák nyelvre.

A kötet egyik fókuszában a nyelv áll, a kimondható és a kimondhatatlan, amely látja/érezkeli/szervezi a világot, s magát a verset is, a másik fókuszban az „én” identitásdrámája, harmadikban pedig az idővel, a kozmikus Semmivel és az öregség tényeivel való szembeütközés.

Barak László: ja neíšť bývať zahraničie

Az *Én nem menni lakni külföld* címmel 2017-ben megjelent kötetet Lubo Navrátil fordította szlovák nyelvre.

Zalán Tibor írja Barak Lászlónak erről a verseskötetről:

„...a lírai én a nagyvilágban barangol, idegenként, otthontalanul ott, de olyanként, akinek mégiscsak van otthona odahaza, olyan otthon, amelyik nem feltétlenül fagyasztja bele egy giccses, hamis létbe. Neki nem a kormánykereke tört el, ő maga a törés a kormányon. Ahogy finom üzenete is beleér a mai korba, annak viszont, aki megérti, egy gyomorszájba vágással felér – ezen a ponton ér össze kisebbségi lét, emigráns lét, migráns lét: *nem rándul már össze a gyomrod, / ha rád förmednek: honnan jöttél közénk?! /*

Meg kell értened, / soha nem vonhatsz vállat ilyenkor, / mint egy hivatalnok, / aki állampolgárnak született. Avagy, másutt: kása nem étel / taliga nem szekér / tót nem ember / nekünk csak térdig ér a tenger / vesztesek a teremtésben / (majdnem) hazátlanok mégis mi vagyunk / mert ahol mindenki idegen / mindenki otthon van...”

A SZLOVÁKIAI MAGYAR ÍRÓK TÁRSASÁGA

2019. ÉVI MUNKATERVE

- Március 7.** Tóth László és Barak László szlovák fordításban megjelenő verskötetének bemutatása.
Helyszín: Pozsony
- Április 11.** Versbetörés (országos rendezvénysorozat a költészet napja alkalmából az ország magyar tannyelvű iskoláiban).
Helyszín: Komárom, Dunaszerdahely, Somorja, Rimaszombat, Kassa
- Április.** Gyurcsó István Emléknapi versmondó verseny
Helyszín: Garamkövesd
- Május 17.** A Talamon Alfonz-díj ünnepélyes átadása.
Helyszín: Diószeg
- Május.** Személyesség és interszubsztívitás – szimpózium Hizsnjai Zoltán költészetéről.
Helyszín: Fórum Intézet, Somorja

- Június 19.** Jubiláló íróársak köszöntése. Ünnepeltek: Balázs F. Attila (65), Bettes István (65), Száraz Pál (65), Tóth László (70), Ravasz József (70), Polák Imre (80), P. Olexo Anna (80).
Helyszín: Pozsonyi Magyar Intézet, Pozsony
- Június 26.** A Szlovákiai magyar szép irodalom 2019 című antológia bemutatása.
Helyszín: Vinarium, Dunaszerdahely
- Augusztus 5–7.** Text-túra (szakmai foglalkozás fiatal írókkal).
Helyszín: Várhosszúrét
- Augusztus 7–11.** XXI. Fiatal Írók Tábora.
Helyszín: Várhosszúrét
- Augusztus 10.** A Pegazus Alkotópályázat ünnepélyes értékelése, és a díjak átadása.
Helyszín: Várhosszúrét
- Szeptember 14–16.** Text-túra (szakmai foglalkozás fiatal írókkal).
Helyszín: Ipolyszakállos
- Szeptember.** Az év létesülése és elhallgatása Tóth László költészetében – szimpózium. Helyszín: Dunaszerdahely
- Szeptember 27.** Litera-túra (irodalmi estek, rendhagyó irodalomórák).
Helyszín: Érsekújvár és környéke

- Október 17.** Irodalomnépszerűsítés (szimpózium neves előadók, tanárok, irodalomszervezők részvételével).
Helyszín: Dunaszerdahely
- Október 26.** XIII. Őszi Írófesztivál
Az Arany Opus Díj-pályázat kiértékelése és a díjátadás műsoros est keretében.
Helyszín: Gúta
- November 7.** Tudománynépszerűsítés – kritikai gondolkodás (tudományos ismeretterjesztő és irodalmi konferencia, nemzetközi előadókkal).
Helyszín: Komárom
- November 15.** IV. Turczel Lajos Emléknep.
Helyszín: Ipolyszalka
- December.** Keleti kilátó – író-olvasó találkozók, rendhagyó irodalomórák.
Helyszín: Kassa

Publikációs tevékenység:

Opus irodalmi folyóirat

Opus-könyv 9. Tanulmánykötet Hizsnyai Zoltán 60. születésnapjára.

A Szlovákiai magyar szép irodalom 2019

Kulcsár Ferenc és Z. Németh István verseinek szlovák fordítása

ELHUNYT KISS PÉNTEK JÓZSEF

(1951. október 19. – 2018. szeptember 22.)

Kiss Péntek József személyében rendkívül sokoldalú alkotót veszített el közösségünk. Írt verseket és novellákat (előbbiekből *Vészirat* és *Privát retró*, utóbbiakból pedig *Kihallgatás* címmel született könyvpublikáció), grafikáiból pedig két kiállítást is rendezett. Szélesebb körben azonban mégiscsak színházi emberként volt elsősorban ismert: rendezőként, dramaturgként és színi kritikusként. Megírta a Jókai Napok történetét, Dramatikus szövegeit *A vendég* címmel, színikritikáit és egyéb színházzal kapcsolatos írásait pedig *A megbecsült színház* címmel jelentette meg. Utolsó könyve az *Életpor* című regény.

Első irodalmi összeállítását 1970-ben mutatta be, ezt követően pedig több mint hatvan színházi előadást rendezett Komáromban és a környező falvakban. Közel húsz évig volt a GIMISZ Diákszínpad rendezője és csaknem négy évig a komáromi Jókai Színház igazgatója. Ötvenhárom éves volt, amikor jelentkezett a Selye János Egyetemre. Tevékenysége az amatőr és hivatásos színjátszás és a drámairodalom tanulmányozására már évtizedek óta kiterjedt. Egyetemi diplomamunkájában az abszurd drámai szövegek színrevitelének lehetőségeit vizsgálta diákszínházi viszonyok között. Az ifjúsággal, a diákokkal való munka során szerzett ismeretek és a tanulmányai során szerzett szaktudás továbbadását tekintette élete fő céljának. Ezért hát pedagógiai tevékenységet is folytatott, általános iskolában, a Selye János Gimnáziumban és a Komáromi Ipari Szakközépiskolában tevékenykedett elsősorban drámatanári minőségben. Imádott tanítani, miközben azt vallotta: minden eddigi tevékenysége egyetlen gyökérből táplálkozik: a vágyból, hogy megossza másokkal, amit a világról gondol.

Kiss Péntek József a Jókai Napokon háromszor nyerte el a legjobb rendezés díját, 1994-ben polgármesteri díjban részesült Komárom városában, 2009-ben pedig elnyerte a Kulcsár Tibor Díjat.